

T.C.
ANAkkALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

ATATÜRK DÖNEMİNDE TÜRKİYE’DE TÜTÜN VE SİGARA KAÇAKÇILIĞI
(1923-1938)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Bariş BORLAT

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Mithat ATABAY

anakkale – 2013

TAAHHÜTNAME

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Atatürk Döneminde Türkiye’de Tütün ve Sigara Kaçakçılığı (1923-1938)” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

17 Aralık 2012

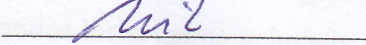
Bariş BORLAT

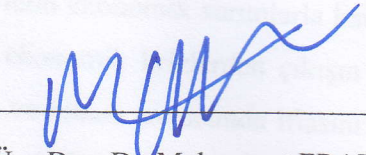

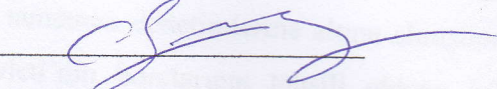
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Barış BORLAT'a ait "Atatürk Döneminde Türkiye'de Tütün ve Sigara Kaçakçılığı (1923-1938)"adlı
çalışma, jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalında

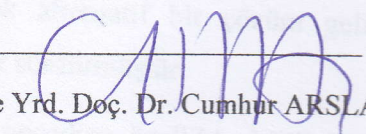
YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak oybirliği/oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Üye Yrd. Doç. Dr. Mithat ATABAY (Danışman)

Üye Doç. Dr. Muhammet ERAT

Üye Yrd. Doç. Dr. Cahide SINMAZ SÖNMEZ

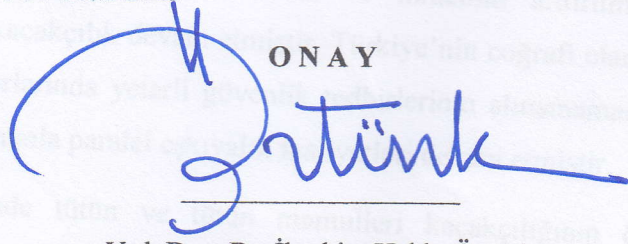

Üye Yrd. Doç. Dr. Burhan SAYILIR

Üye Yrd. Doç. Dr. Cumhuri ARSLAN

Tez No : 459838

Tez Savunma Tarihi : 14 Ocak 2013

ONAY

Yrd. Doç. Dr. İbrahim Hakkı Öztürk

Enstitü Müdürü

07/02/2013

Özet

Coğrafi keşifler sonucunda tütünün Avrupa'ya getirilmesiyle birlikte Osmanlı Devleti'nde de tütün yetiştiriciliği ve tütün mamullerinin kullanımı hızla yayılmıştır.

Tütünün içerisinde bulunan nikotinin insana zevk veren bir madde olması sebebiyle tütün mamulleri kullanımı insanın vazgeçemediği ürünlerden biri haline gelmiştir. Bu durum bir taraftan tütün mamullerinin kullanımı konusunda sınırlama ve tütün mamulleri kullananlara karşı ceza uygulamalarını gündeme getirirken diğer taraftan devletin vazgeçemediği vergi kaynaklarından birisi haline gelmiştir. Tütün ve tütün mamullerinden alınan verginin dolayısıyla gelirin yönetilmesi, geliştirilmesi konusu her dönem tartışma konusu olmuştur. Özellikle devletin ekonomik sorunlarla karşı karşıya kaldığı dönemlerde tütünden alınan vergiler adeta ekonomik krizlerden çıkışın ana unsurunu teşkil etmiştir. Osmanlı Devleti'nin borçlanma ve bunun sonucunda iflasını açıkladığı süreçte, alacaklılar kaynağa göz dikmişlerdir. Osmanlı Devleti içerisinde oluşturulan Reji İdaresi sayesinde tütün ekimi ve tütün ürünlerini tamamen denetimlerine altına almışlardı. Reji İdaresi'nin temel yaklaşımı; Osmanlı Devleti'nin borçlarının tahsili olduğu için tütün tarımının geliştirilmesi öncelikleri arasında değildi. Reji İdaresi'nin tütün üzerindeki tekel uygulaması, yasaklamaları ve alıcıyla olan ticari anlaşmazlıkları, üreticileri kaçakçılığa yönlendirmiştir. Reji İdaresi, kaçakçılıkla ortaya çıkan maddi kaybını önlemek için *kolcu* olarak adlandırılan silahlı bir güç oluşturmuştur. Bu güç zamanla “*devlet içerisinde devlet*” gibi görülmeye başlanmış ancak alternatif bir çözüm geliştirilemediği için varlığını Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar sürdürmüştür.

Osmanlı'dan Cumhuriyete geçerken özellikle Milli Mücadele'nin finansmanı için TBMM Reji İdaresi'nin Anadolu'daki gelirlerine el koymuştur. Savaştan sonra ise Reji İdaresi'ne son verilmiş ve İnhisar İdaresi (Tekel İdaresi) kurulmuştur. Tekel İdaresi'nin tütün tarımının iyileştirilmesi, desteklenmesi ve ihracının artırılması konusundaki çalışmalarına rağmen kaçakçılık devam etmiştir. Türkiye'nin coğrafi olarak geniş sınırlara sahip olması, bazı sınırlarında yeterli güvenlik tedbirlerinin alınamaması gibi sebeplerle tütün kaçakçılığı ve bununla paralel eşkıyalık faaliyetleri devam etmiştir.

Atatürk döneminde tütün ve tütün mamulleri kaçakçılığının önüne geçilmesi konusundaki çözüm arayışı sadece askeri ve polisiye önlemlerde görülmemiştir. Bir taraftan tütün çiftçisinin gelir artışını sağlayacak düzenlemeler yapılırken diğer taraftan da kaçakçılığa karşı adli, cezai, kültürel ve ekonomik politikalar geliştirilmiştir. Ancak

kaçakçılığın yoğun olarak görüldüğü bölgelerin temel yapısıyla da bağlantılı olan bu sorun, Atatürk döneminde tamamen ortadan kaldırılamamışsa da mümkün olduğunca en aza indirilebilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tütün, Osmanlı Devleti, Cumhuriyet, Atatürk Dönemi, Kaçakçılık

Abstract

Following the introduction of tobacco to Europe as a result of the geographical explorations, tobacco growing and the usage of tobacco products also rapidly spread in the Ottoman Empire.

Because nicotine found in tobacco is a pleasure-giving material, the usage of tobacco products has become of essential for human beings. This case has brought forward the impose of restrictions on tobacco products and penalties on smokers on one hand, and on the other hand tobacco products have become one of the essential sources of taxation for the state. The management and improvement of taxes and income from tobacco and tobacco products has always been a matter of debate in every period. Especially during the times of economic hardships, taxes collected from tobacco have virtually comprised the main element of getting out of economic depressions. During the process in which the Ottoman Empire got into dept and eventually went bankrupt, dept creditors coveted on resources. They acquired the total control of tobacco cultivation and tobacco products through the Régie Company established in the Ottoman Empire. Because the basic approach of the Régie Company was the collection of the depts of the Ottoman Empire, the improvement of tobacco cultivation was not among its priorities. The Régie Company's implementation of monopoly, prohibitions and commercial disagreements with the customers on tobacco diverted producers to smuggling. In order to prevent the financial loss appearing with smuggling, the Régie Company formed an armed force named *kolcu* (watchmen). In time, this force began to be seen as a “*state-within-a-state*” but continued its existence up to the end of the Ottoman Empire as no alternative solution could be developed.

During the transition from the Ottoman Empire to the Republic of Turkey, the Grand National Assembly of Turkey seized the income of the Régie Company in Anatolia for the financing of the Turkish War of Independence. Following the war, the Régie Company was closed down and the *İnhisar İdaresi* (also known as *Tekel İdaresi* or “Monopoly Company”) was founded. Despite the Tekel Company's efforts at improving tobacco cultivation, supporting it and increasing its export, smuggling continued. Tobacco smuggling and concordantly to this, banditry activities continued because of some reasons

such as Turkey having broad geographical borders and lacking sufficient security measures in some of its borderlines.

Solution seeking at the prevention of the smuggling of tobacco and tobacco products during the period of Atatürk were not limited only to military and police oriented precautions. Adjustments for increasing the income of tobacco farmers were made on one hand, and on the other hand juridical, punitive, cultural and economic policies to counter smuggling were developed. However, even though this problem, connected with the fundamental structure of regions where tobacco smuggling was widespread, could not be entirely extinguished during the Atatürk period, it was minimized as much as possible.

Keywords: Tobacco, Ottoman Empire, Republic, Atatürk Period, Smuggling

ÖNSÖZ

Tütünün Osmanlı Devleti'ne girişi ve kârlı bir tarım ürünü olarak görülmesi kaçakçılığı beraberinde getirmiştir. Osmanlı tütün tarımında Avrupalı devletlerin denetimiyle birlikte kaçakçılığın çözümü için silahlı önlemler başta olmak üzere değişik politikalar geliştirilmiştir. Ancak sorunun çözümüne yüzeysel olarak bakıldığı için bu durum çözümden öte yeni sorunları da ortaya çıkarmıştır.

Cumhuriyet döneminde tütün tarımının geliştirilmesi milli ekonomi politikaları içerisinde yer aldığı için kaçakçılık sorununun çözümü de önemli konular arasında görülmüştür. Ancak devletin ekonomik gücüyle orantılı olarak geliştirilebilen sınır güvenliği sorunu kısa vadede çözülememiştir. Bu durum Türkiye'de sınır kaçakçılığını ve kârlı görülen bu uğraştan faydalanmak isteyen grupları ortaya çıkarmıştır. Kaçakçılık yapan kişilerin bunun dışında diğer yasa dışı oluşum ve eylemlerde de bulunması yaygın bir kullanıma sahip olan tütün kaçakçılığını ön plana çıkarmıştır.

Kaçakçılar zamanla kendine has yöntemler geliştirmekle birlikte, bu tecrübelerini etrafına, yoğun olarak da ailesine aktararak bu olguyu gelenekselleştirebilmişlerdir. Sorunun en önemli boyutu ise kaçakçılık ve eşkıyalık yaklaşımlarının paralel olarak ilerlemesidir.

Atatürk Dönemi Tütün ve Sigara Kaçakçılığı (1923-1938) tez çalışmamda kaçakçılık, kaçakçılık güzergâhları, kaçakçıların profilleri, eşkıyalığın kaçakçılığa etkileri ve sorunun çözüm arayışları incelenmeye çalışılmıştır. Bu çalışmanın ortaya çıkışında ve her aşamasında desteklerini esirgemeyen değerli hocam, Yrd. Doç. Dr. Mithat ATABAY'a, şükranlarımı sunarım. Ayrıca eğitim hayatımda desteklerini her an hissettiren Pınar AKIN'a, annem Zahide BORLAT'a, babam İsmail BORLAT'a ve kardeşim Zeliha BORLAT'a teşekkürü bir borç bilirim.

Bariş BORLAT

Aralık 2012, Çanakkale

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
TABLO, FOTOĞRAF ve HARİTALAR.....	x
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA TÜTÜN, TÜTÜN KAÇAKÇILIĞI VE REJİ İDARESİ

1.1. Osmanlı İmparatorluğu'nda Tütün ve Tütün Kullanımının Yaygınlaşması.....	6
1.2. Osmanlı İmparatorluğu'nun Borçlanması ve Tütün Gelirlerine El Konulması	8
1.3. Reji İdaresi'nin Kurulması ve Osmanlı Tütünleri	12
1.3.1. Tütün İhracatı ve Tütün Kaçakçılığı.....	15
1.3.2. Reji İdaresi'ne Karşı Oluşan Tepkiler	17
1.3.3. Tütün Kaçakçılığı ve Reji İdaresi.	20
1.3.4. Tütün Kaçakçılığına Karşı Çözüm Arayışları	22
1.3.5. Reji İdaresi'nin Tütün Kaçakçılığına Karşı Oluşturduğu Kolcu Sistemi	25

İKİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİNDE TÜRK TÜTÜNCÜLÜĞÜ, TÜTÜN VE TÜTÜN KAÇAKÇILIĞI MEVZUATI

2.1. Milli Mücadeleye Karşı Reji İdaresi'nin Tutumu	34
2.2. Cumhuriyetin İlanından Sonra Türkiye'de Tütün ve Tütün Yetiştiriciliği	36
2.3. Cumhuriyet Döneminde İnhisar İdaresinin Kurulması.	39
2.3.1. Reji İdaresi'nden İnhisar İdaresine Geçiş.....	39
2.3.2. İnhisar İdaresinin Tütün Tarımına Getirdiği Yenilikler	42

2.3.2.1. Tütün ve Tütüncülüğün Korunması.....	43
2.3.2.2. Tütünün Korunması ve İşlenmesi.....	44
2.3.2.3. Tütün Eksperi Yetiştiriciliği	45
2.3.2.4. Fabrikasyona Yönelme ve Yeni Teknikler	46
2.3.3. Reji İdaresi Dönemi İle İnhisar İdaresi Döneminde Tütün Gelirlerinin Karşılaştırılması.....	47
2.3.4 İnhisar İdaresinin Türk Tütüncülüğüne Etkileri	48
2.4. Türk Tütünlerinin İhracatı	49
2.5. Tütün İhracatında Gümrük Uygulamaları ve Kaçakçılık	55
2.6. Kaçakçılığın Hukuksal Boyutu.....	58
2.6.1. Aramalar	59
2.6.1.2. Nakil Vasıtalarında Aramalar	60
2.6.1.3. Evlerde Arama	60
2.6.1.4. Umuma Açık Yerlerde Arama.....	61
2.6.1.5. Şahısların Üzerlerini Arama	61
2.6.1.6. Gümrüklerde Arama	61
2.6.2. Kaçakçılık Zabıt Tutanakları	61
2.6.3. Kaçakçılık İşlerinde Görevlerini Kanunca Yapmayan Memurlar	63
2.6.3.1. Hediye ve Rüşvet Alma.....	63
2.6.3.2. Aramada Kanunsuz İş Yapanlar	63
2.6.3.3. İhmal.....	64
2.6.4. Kaçak Maddeler.....	64
2.6.4.1. Mallara El Koyma	64
2.6.4.2. Kaçak Maddelerin Yok Edilmesi	65
2.6.4.3. Kullanmaya Yaramayanlar	65
2.6.4.4. Kullanmaya Yarayanlar	65
2.6.4.5. İkramiye.....	65
2.6.5. Tütün ve Sigara Satışları	66
2.6.5.1. İnhisar İdaresi Ürünlerinin Satılacakları Yerler	67
2.6.6. Tütün Ekimi.....	67
2.6.7. Tütünün Nakli Sorunun Çözümlemesi	68

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ATATÜRK DÖNEMİNDE TÜTÜN VE
SİĞARA KAÇAKÇILIĞI

3.1. Kaçakçılık Yöntemleri.....	70
3.2. Eşkivalık Faaliyetleri ve Sınır Kaçakçılığına Etkileri	74
3.2.1. Sınır Karakollarının Genel Durumu	75
3.2.2. Gümrük Muhafaza Kıtalarının Genel Durumu.....	76
3.2.2.1. İzmir Gümrük Muhafaza Alayı	76
3.2.2.2. Trabzon Gümrük Muhafaza Taburu	76
3.2.2.3. Kars Gümrük Muhafaza Müdürlüğü	77
3.2.2.4. Van Gümrük Muhafaza Müdürlüğü	77
3.2.2.5. Mersin Gümrük Muhafaza Müdürlüğü	77
3.2.2.6. İstanbul Gümrük Muhafaza Başmüdürlüğü	77
3.2.2.7. Samsun Gümrük Muhafaza Müdürlüğü	77
3.2.2.8. Urfa Gümrük Muhafaza Alayı.....	77
3.2.3. Sınır Güvenliğinde Aşiretlerin Eşkivalığa Etkileri.....	78
3.3. Sınır Kaçakçılığını Kolaylaştıran Etkenler.....	84
3.3.1. Kaçakçılarla Yaşanan Çatışmalar	87
3.4. Türkiye Liman Hizmetleri ve Kaçakçılık.....	91
3.4.1. İstanbul Limanı.....	91
3.4.2. İzmir Limanı	93
3.4.3. Mersin Limanı	93
3.4.4. Samsun Limanı	93
3.4.5. Trabzon Limanı	94
3.5. Kaçakçılık Miktarları.....	96
3.6. Kaçakçılık Güzergâhları	99
3.7. Kaçakçıların Profili ve Adli Tahkikat İstatistikleri	107
3.8. Kaçakçılığa Karşı Çözüm Arayışları.....	113
3.8.1. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın Kaçakçılığa Karşı Çözüm Arayışları	115

3.8.2. Gümrük Muhafaza Genel Komutanı General Seyfi Düzgören'in Kaçakçılığa Karşı Çözüm Önerileri	116
3.8.3. Gümrük Muhafaza Müdürlüğünün Askerileştirilmesi	117
3.8.4. Türkiye-Yunanistan Arasında Yapılan Kaçakçılığın Men ve Takibi Sözleşmesi...	118
3.8.5. Türkiye-İran Arasında Yapılan Sınır Güvenliği Sözleşmesi.....	119
SONUÇ.....	121
KAYNAKÇA	125
EKLER	133

TABLO, FOTOĞRAF ve HARİTALAR

1.) TABLOLAR

1.1. Tablo 1: Osmanlı Devleti'nde 1885-1903 Dönemi Tütün Tüketimi.....	7-8
1.2. Tablo 2: Duyun-u Umumiye İdaresinin El Koyduğu Devlet Gelirleri.....	11
1.3.5. Tablo 3: 1887-1899 Dönemi Kolcu Sayıları	29
1.3.5. Tablo 4: Ege Bölgesi Kolcu Sayıları	30
1.3.5. Tablo 5: 1885-1886 Dönemi Kolcu Sayıları	30-31
2.3.1. Tablo 6: Cumhuriyet Tütün Tekel Gelirleri	40-41
2.3.2. Tablo 7: İnhisar İdaresi 1932-1938 Yılları Arası Avans Miktarı	43-44
2.3.2.2. Tablo 8: İnhisar İdaresi İşleme Evleri	45
2.3.2.4. Tablo 9: Reji-İnhisar Dönemi Teknik Karşılaştırması	46
2.3.3. Tablo 10: Avrupa İnhisar İdaresi ve Türkiye	48
2.4. Tablo 11: Türkiye Tütün İhracatı	50
2.4. Tablo 12: Türk Tütününün Alman Piyasasındaki Değeri.....	50
2.4. Tablo 13: Dünya Tütün Piyasasında Türkiye'nin Yeri	51
2.4. Tablo 14: Dünya Tütün Tarımındaki Değişim	51-52
2.4. Tablo 15: Dünya Ekonomik Krizine Kadar Türkiye Tütün İhracatı	53
2.4. Tablo 16: Türk Tütünün Şark Tütünlerindeki Yeri	54
2.4. Tablo 17: Şark Tütünlerinin Tüketim Dağılımı.....	55
3.7. Tablo 18: Mahkemeye Verilen Kaçakçılar.....	108
3.7. Tablo 19: Mahkeme Kararları	108
3.7. Tablo 20: Mahkemelerin Verdiği Cezalar	109
3.7. Tablo 21: Mahkemelerin Verdiği Para Cezaları.....	110
3.7. Tablo 22: Kaçakçıların Aile Durumları.....	111
3.7. Tablo 23: Kaçak Malların Yakalanma Yerleri	112

3.7. Tablo 24: Kaçakçıların Eğitim Durumları.....	113
---	-----

2.) FOTOĞRAFLAR

3.3.1. Fotoğraf 1: Çatışmada Yakalanan Kaçakçılar	90
---	----

3.) HARİTALAR

3.6. Harita 1: Akçakale- Elazığ Arası Kaçakçılık Güzergâhı.....	102
3.6. Harita 2: İmadiye- Van Arası Kaçakçılık Güzergâhı	102
3.6. Harita 3: Kamışlı- Erzurum Arası Kaçakçılık Güzergâhı	103
3.6. Harita 4: Andıvar- Van Arası Kaçakçılık Güzergâhı	103
3.6. Harita 5: Zaho- Van Arası Kaçakçılık Güzergâhı	104
3.6. Harita 6: Amude- Trabzon Arası Kaçakçılık Güzergâhı.....	104
3.6. Harita 7: Resulayn- Erzincan Arası Kaçakçılık Güzergâhı	105
3.6. Harita 8: Arappınar- Elazığ Arası Kaçakçılık Güzergâhı.....	105
3.6. Harita 9: Cerablus- Malatya Arası Kaçakçılık Güzergâhı.....	106
3.6. Harita 10: Halep- Samsun Arası Kaçakçılık Güzergâhı.....	106
3.6. Harita 11: Kamışlı- Silvan Arası Kaçakçılık Güzergâhı	107

KISALTMALAR

BCA	:Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
bkz.	:Bakınız
C.	:Cilt
c.	:Celse
çev.	:Çeviren
D.	:Devre
Dr.	:Doktor
İ.	:İctima
s.	:Sayfa
TBMM	:Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMMZC	:Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
t.y.	:Tarih Yok
v.d.	:Ve Diğerleri
Yay.	:Yayınevi
yay. haz.	:Yayına Hazırlayan
yy.	:Yüzyıl
T.C.K	: Türk Ceza Kanunu
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TDK	: Türk Dil Kurumu

GİRİŞ

Türk tütüncülüğü ve tütün mamulleri kaçakçılığı konusunda temel eserler Cumhuriyetin ilk yıllarında kaleme alınmış ve daha çok da devletin resmi kurumları aracılığıyla bu konuya el atılmıştır. Bu konuda araştırma eserlere rastlamak ise son yıllara kadar mümkün olamamıştır. Araştırma eserler 1990'lı yılların sonu ve 2000'li yıllara ait olup sayıları da oldukça azdır ve genellikle de tütünün yetiştirildiği yerlerden bir şehrin ele alınmasını içermektedir. Türk toplumu açısından önemli bir ürün olan ve gelir açısından devletin temel ticari bitkileri arasında gelen tütün konusunda, araştırmaların bu derece sınırlı olması gerçekten oldukça üzücüdür.

“Atatürk Döneminde Tütün ve Tütün Kaçakçılığı” çalışmasına karar verdiğimizde bu durum dikkat çekici olarak görülmüş olsa da araştırma süresinde çalışmaların azlığı kesinlik kazanmıştır. Araştırma çalışmaları sırasında konu üç açıdan ele alınmıştır. Birincisi tütün yetiştiriciliği ve tütünün halkın önemli bir gelir kaynağı olması, ikincisi devletin yani hem Osmanlı hem de Türkiye Cumhuriyeti'nin temel vergi alanlarından biri durumunda bulunması ve üçüncüsü de tütün ve tütün mamulleri kaçakçılığı ve bu konuda alınan önlemlerdir. Ama ne yazık ki, her üç başlığı içeren kaynaklar oldukça azdır. Bu bağlamda arşiv belgeleri, konuyla ilgili en ayrıntılı bilgilere ulaşmada temel verileri oluşturmuştur. Bu nedenle çalışmanın özünü arşiv belgeleri ve bu belgelere dayalı resmi yayınlar oluşturmuştur.

Çalışmamızda kullanılan arşivler ve kaynaklar şu şekilde değerlendirilebilir:

1.Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde Cumhuriyetin Onuncu Yılı için hazırlanan raporlar, kurumsal bilgilerin yer aldığı raporlar, konuyla ilgili Jandarma ve Polis Raporları önemli bir yere sahiptir.

Bu bağlamda kaçakçılıkla paralel bir seyir gösteren eşkıyalık faaliyetlerinin ortaya konması için 1933 yılında hazırlanan jandarma raporunda dikkat çekici tespitler bulunmaktadır. Raporda Türkiye genelindeki jandarma okulları, eğitimleri, kullandıkları silahlar ve 1923-1933 sürecindeki asayiş olaylarıyla birlikte Türkiye genelindeki eşkıyalık faaliyetlerine dair ayrıntılı tespitlerde bulunulmuştur. Son bölümde ise il bazında asayiş durumları bulunmaktadır¹.

¹Ayrıntılı bilgi için bakınız, B.C.A., 030.10. 128.923.6.

2.Devlet Yöneticileri Tarafından Hazırlanan Raporlar

1929 Dünya ekonomik bunalımı etkisiyle hazırlanan raporlarda yapılan durum tespitleri önemlidir. Bu bağlamda Âli İktisat Meclisi tarafından hazırlanan raporlar da yere sahiptir. Bu raporla ekonomik krizden çıkış için çözüm arayışlarına yer verilirken diğer taraftan da Türkiye ekonomisinde önemli bir yere sahip tarım ürünü hakkında geniş bilgiler sunulmuştu.

1930 yılında hazırlanan“*Türkiye İhracat Ticaretinin İnkişafı Tedbirleri*” başlıklı raporda tarımsal ürünler hakkında açıklamalar yapılırken bu ürünlerin dünya piyasalarına girmeleri içinde çeşitli önerilere yer verilmiştir. Bu doğrultuda raporda Türk tütün piyasasının ıslahına dair çözüm önerilerine yer verilmiştir².

Benzer şekilde Deniz kaçakçılığının tespitinde önemli bir kaynak ise “*Cumhuriyet Döneminde Türkiye Liman Hizmetlerinin İnkişafı Meselesi*” adlı rapordur. Bu raporda Türkiye ihracatında önemli yere sahip limanlar, limanların özelliklerine ait bilgiler verilirken deniz kaçakçılığı hakkında kısa da olsa bazı tespitlere yer verilmiştir³.

Kaçakçılıkla mücadelede önemli bir yere sahip olan 1932 yılındaki düzenlemeye giden süreçte İçişleri Bakanı Şükrü Kaya’nın bölgeye yaptığı gezi esnasındaki tespitleriyle oluşturduğu ve Başbakan İsmet İnönü’ye gönderdiği iki raporda kaçakçılık olayları ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

Şükrü Kaya’nın 22 Temmuz 1931 tarihli ilk raporunda kara ve deniz yoluyla yapılan kaçakçılığın güzergâhlarına yer verildiği gibi, kaçakçılığın çözümsüz kalmasında en büyük etken olarak görevlerini aksatan memurlar gösterilmiştir. Aynı raporunun ikinci bölümünde kaçakçılığı kimlerin yaptığı açıklanmıştır. 7 sayfalık raporun son bölümünde ise kaçakçılığın çözümüne dair önerilere yer verilmiştir⁴.

Şükrü Kaya’nın kaçakçılığa dair ikinci ve en kapsamlı incelemesi 5 Aralık 1931 tarihli raporudur. Toplam yirmi sekiz sayfalık raporunda tütün kaçakçılığının yanı sıra inhisar idaresinin kontrolündeki diğer ürünlere dair de bilgilere yer verilmiştir. İlk raporundaki kaçakçıların geçiş noktalarına dair tespitlerini yaklaşık beş ay sonra daha da ayrıntılı hale getirmiştir. Öyle ki bu raporunda kaçak depoları, bu depolardaki mal çeşitleri, kaçakçılık yöntemleri ve buna karşı sınır hattındaki güvenlik durumu hakkında önemli

²Ayrıntılı bilgi için bakınız, B.C.A., 030.10.84.528.1.

³Ayrıntılı bilgi için bakınız, B.C.A., 030.10.271.53.2.

⁴Ayrıntılı bilgi için bakınız, B.C.A., 030.10.180.243.21.

bilgilere yer verilmiştir. Son bölümünde ise kaçakçılığın çözümüne dair 19 madde sıralanmıştır⁵.

Bu raporların hazırlandığı yıl düzenlenen I. Ziraat Kongresi sonunda basılan iki ciltlik eserde Türk tarımına ait geniş bilgilere yer verilmiştir. Birinci Ziraat Kongresi'ndeki raporlar Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti tarafından 1931 yılında yayına hazırlanarak basılmıştır⁶.

Türkiye yönetiminde önemli bir yere sahip olan Umum Müfettişliklerinin 1936 yılında 10 oturum olarak yapılan ve tutanakları da bir yıl sonra basılan raporda “Kaçakçılık, Sebepleri, Azaltma Çareleri” başlığında yönetsel tespitlere yer verilmiş, sınır karakollarının durum tespiti yapılarak kaçakçılığa dair çözüm önerileri sunulmuştur⁷.

3. Resmi Yayınlar (TBMM Zabıt Cerideleri, Düstur, Resmi Gazete)

Tütün ve tütün mamulleri ile ilgili kanunlara dair tartışma tutanakları TBMM Zabıt Ceridelerinde yer almaktadır. Tarihi yapan kuruma ait olan TBMM Zabıt Cerideleri araştırmanın temel kaynaklarını oluşturmaktadır. Ayrıca Düstur ve Resmi Gazete de bu kararların yayınlandığı birinci el kaynaklardır.

4. İstatistikler

Kaçakçılığa dair en zor ulaşılan kaynaklar istatistiksel verilerdir. Bu konuda önemli bir çalışma 1937 yılında Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü tarafından hazırlanan ve 261 sayfadan oluşan “Adliye İstatistikleri” çalışmasıdır. Adliye istatistikleri adlı çalışmada; Türkiye genelinde işlenen cinayetler (1926-1935), mahkûmların meslek, yaş, medeni durumu, milliyetleri (1934 yılı itibarıyla), hapisanelere giren-çıkan sayıları (1926-1935) ve kaçakçılık kanununa göre cezalandırılanlara ait istatistiklere yer verilmiştir⁸.

“Umumi Müfettişlikler Konferansında Görüşülen ve Dâhiliye Vekâletini İlgilendiren İşlere Dair Toplantı Zabıtları İle Rapor ve Hılasası” adlı resmi yayında ise kaçakçılığa dair 1932-1936 yıllarını kapsayan ayrıntılı istatistikler bulunmaktadır⁹.

Kaçakçılık için diğer önemli bir çalışma 1937 yılında Gümrük Muhafaza Genel Komutanlığı tarafından hazırlanan “Yabancı Ülkelerde Kaçakçılık” çalışmasıdır. Bu eserin

⁵Ayrıntılı bilgi için bakınız, B.C.A., 030.10.180.244.6.

⁶Ayrıntılı bilgi için bakınız, *İhtisas Raporları I*, Birinci Ziraat Kongresi, Ahmet İhsan Matbaası, Ankara 1931.

⁷Ayrıntılı bilgi için bakınız, *Umumi Müfettişler Konferansında Görüşülen ve Dâhiliye Vekâletini İlgilendiren İşlere Dair Toplantı Zabıtları İle Rapor ve Hılasası*, Başvekâlet Matbaası, Ankara 1937.

⁸Ayrıntılı bilgi için bakınız, *Adliye İstatistikleri*, Recep Ulusolu Basımevi, Ankara 1937.

⁹*Umumi Müfettişler Konferansında Görüşülen ve Dâhiliye Vekâletini İlgilendiren İşlere Dair Toplantı Zabıtları İle Rapor ve Hılasası*, Başvekâlet Matbaası, Ankara 1937.

ismi her ne kadar muhteviyatını geniş olarak düşündürse de toplam 13 sayfalık bir çalışmadan ibarettir. Eserde Yunanistan, Mısır, Hollanda, Avusturya, Almanya, Lehistan gibi ülkelerde meydana gelen ve basına yansıyan kaçakçılık olaylarına yer verilmiştir. Ayrıca çalışmanın son bölümünde 2 sayfalık kaçakçılık istatistiğine yer almaktadır¹⁰.

5. Gazeteler

Dönem için bir diğer önemli kaynak ise kaçakçılık olaylarının basına yansımalarıdır. Bu haberler daha çok yakalanan kaçaklar mallar ve meydana gelen kaçakçılık olayları ile ilgilidir. Gazetelerde ayrıca kaçakçılık konusunda Hükümet ve Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından yapılması düşünülen hukuksal düzenlemelerle de karşılaşmaktadır. Ancak dönem itibarıyla gazetelerin büyük merkezler dışındaki kaçakçılık olaylarına çok nadir olarak yer vermesi nedeniyle çalışmamıza sınırlı şekilde katkı sağlamıştır.

6. 1923-1938 Yılları Arasında Yayınlanan Araştırma ve İnceleme Eserler

Türkiye, tütün gelirlerinden daha verimli olarak faydalanma adına İbrahim Necmi tarafından 1924 yılında “*Türkiye’de Tütün Meselesi: En İyi Hal Çaresi Etrafında Tetkikat ve Mütalâat*” adlı eser yayınlamıştır. Bu eserde özellikle inhisar-bandrol tartışmasına geniş yer verilirken, 82 sayfalık çalışmanın son bölümü, son söz başlığı altındaki “1. Tütün meselesinin esası devletin varidatıdır. 2. Bandrol usulünde devlet kâfi derecede varidat alamaz. 3. Bandrol usulünde, zirai ve tüccar derecesindeki Türk üreticiler değil, yabancı fabrikaların fayda sağlayacağı” tespitleriyle sona ermektedir¹¹.

Türk tütüncülüğü için önemli isimlerden diğeri Habip Edip’tir. Habip Edip’in, tütünle ilgili yazdığı iki eserden biri olan ve 1931 yılında basılan “*Avrupa’nın Muhtelif Memleketlerinde Tütün İnhisarı ve Türkiye Tütün İnhisarı İdaresi*” adlı çalışmada, Türkiye İnhisar İdaresi’nin uygulamaları ve Avrupa örnekleriyle karşılaştırılması yapılmakta ve çalışmada ağırlıklı olarak Türkiye’deki İnhisar İdaresi’nin faaliyetlerine yer verilmektedir. Türk tütünlerinin o dönemde “*Şark Tütünü*” olarak dünya tütün piyasasında önemli bir yere sahip olan Bulgar tütünlerinin, Yunan tütünleri ile karşılaştırılması, bu ülkelerdeki inhisar uygulamaları ve Türkiye’deki durum ele alınmıştır. Ayrıca tütün ticaretinin ne şekilde yapılması gerektiği ve kaçakçılıkla mücadele konularında çözüm önerileri sıralanmaktadır¹².

¹⁰Gümrük Muhafaza Komutanlığı, *Yabancı Ülkelerde Kaçakçılık*, Marifet Basımevi, İstanbul 1937.

¹¹Ayrıntılı bilgi için bakınız, İbrahim Necmi, *Türkiye’de Tütün Meselesi: En İyi hal çaresi etrafında tetkikat ve mütalâat*, Vatan Matbaası, İstanbul 1924.

¹²Ayrıntılı bilgi için bakınız, Habip Edip, *Avrupa’nın Muhtelif Memleketlerinde Tütün İnhisarı ve Türkiye Tütün İnhisar İdaresi*, Burhanettin Matbaası, İstanbul 1931.

Habip Edip'in 1933 yılında yayınlanan ikinci eseri "*Türk-Şark Tütünleri ve İhracatı*" adlı kitaptır. Toplam dört bölümden oluşan çalışmada Türk tütünlerine yoğun bir talep olmasına rağmen fiyatının istenilen seviyeye gelememesi, yüz ölçümü ve nüfusu itibarı ile küçük bir ülke olmasına rağmen kısa zamanda Türk tütünlerini mali anlamda geride bırakan Yunan tütün ziraatına ait önemli bilgilere yer verilmiştir¹³.

Kaçakçılığın hukuksal boyutta değerlendirilmesi ve çalışma dönemimizi (1923-1938) kapsayan süreçteki en önemli kaçakçılık kanunu olan "*1918 Sayılı Kaçakçılığın Men ve Takibi Hakkında Kanun*" düzenlemesine dair Ata Pelin ve Eşref Paşmakçı tarafından 1935 yılında hazırlanan "*Kaçakçıları Kovalayanlara Kılavuz*" adlı eser önemli bir yere sahiptir. Bu çalışmada hukuksal mevzuatı uygulayanların sahip olması gereken yaklaşımlar açıklanırken giriş bölümünde kaçakçılığa dair şu tespit yapılmıştır: "Kaçakçılık, bir ulusun yaşayışında iki yönden zararlı bir yaradır. 1) Devletin gelirini azaltır. 2) Ulusun ahlakını bozar. Halkı yalana, sahteliğe ve kanuna karşı gelmeye alıştırır"¹⁴.

Türk tütünleri konusunda ilk bilimsel eser Zeki Akkoyunlu tarafından yazılan ve 1938 yılında İnhisarlar Tütün Enstitüsü tarafından yayınlanan "*Türk Tütünleri*" kitabıdır. Kitapta bölge bölge tütünlerin özellikleri, yetiştirilme teknikleri ve tütünle ilgili karşılaşılan hastalıklara dair teknik bilgiler yer almaktadır¹⁵.

Türkiye'de tek el ürünlerinden elde edilen gelirler ve gelirlerin Türk ekonomisindeki yerinin tespiti için temel kitap, Şükrü Suvla tarafından hazırlanan "*Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Tütün, Tuz ve İçki İnhisarlar Varidatı*" adlı eserdir. Bu eser 1938 yılında İstanbul'da "*İstihbarat Bülteni*" olarak basılmıştır.¹⁶

¹³Ayrıntılı bilgi için bakınız, Habip Edip, *Türk-Şark Tütünleri ve İhracatı*, Burhanettin Matbaası, İstanbul 1933.

¹⁴Ayrıntılı bilgi için bakınız, Ata Pelin, Eşref Paşmakçı, *Kaçakçıları Kovalayanlara Kılavuz*, Zarafet Matbaası, İstanbul 1935.

¹⁵Zeki Akkoyunlu, *Türk Tütünleri*, İnhisarlar Tütün Enstitüsü, İstanbul 1938.

¹⁶Şükrü Suvla, *Osmanlı İmparatorluğunda ve Türkiye Cumhuriyetinde tütün, tuz ve içki inhisarı varidatı*, İstihbarat Bülteni, İstanbul 1938.

I. Bölüm

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA TÜTÜN, TÜTÜN KAÇAKÇILIĞI VE REJİ İDARESİ

1.1. Osmanlı İmparatorluğu'nda Tütün ve Tütün Kullanımının Yaygınlaşması

Dünya'nın tütününü öğrenmesine giden süreç coğrafi keşiflere dayanmaktaydı. Christoph Colombus, Hindistan'a giden deniz yolunu bulmak için 3 Ağustos 1492'de üç gemi ve yaklaşık 120 mürettebatı ile İspanya'da Huelva yakınlarındaki Palos Limanı'ndan ayrılmıştı. Atlas Okyanusu'nda iki aydan fazla süren bir yolculuktan sonra, üç yelkenliden en hızlısı olan Pinta, Bahama takımadalarından biri olan Watling Adası da denilen Guanahani'ye ulaşmıştı. “Yeni Dünya”nın keşfinin ilk adımları olan bu girişimler birçok yeniliği de beraberinde getirmişti. Bunların en önemlilerinden birisi de tütündü. Tütünle ilk karşılaşmayı keşif grubunun içerisinde yer alan ve 1527 yılında yayınlanan Genel Hindistan Tarihi adlı eserinde İspanyol kâşif Bartholome de las Casas şöyle aktarmaktaydı: *“İki Hristiyan yolda birçok insanla, köyden köye giden kadın ve erkeklerle karşılaştı, erkeklerin elinde tütüsü ritüellerinde kullanacakları ateş ve belirli otlar vardı; bu kuru otlar, Paskalya'da erkek çocukların fişeklerini andıran bir başka kuru yaprağın içine konur; bunun bir ucunu yakarlar, sonra öbür ucundan emerek ya da içerek ya da soğurarak çıkardıkları dumanı içlerine çekerler: Bununla uzuvları uyuşur ve öyle esrikleşirler ki, hiç yorgunluk hissetmezlerdi. Onlar bu fişeklere, artık ne adına ne denecekse “tabacos” derler”*¹⁷.

Avrupa kültüründe tütünle ilk karşılaşmaya bakıldığında tiryaki noktasına gelineceği tahmin edilemezdi. 1520-1524 yılları arasındaki Meksika'nın fethi sürecinde Hernan Cortes, tütün bitkilerini yaktırmış ve tütün alışkanlığının Hristiyanlara değil, vahşilere göre olduğunu söylemişti. Benzer şekilde Avrupalı kâşif Colombus da tütüne karşıydı. Ancak zamanla Amerika'nın zenginlikleri için yarışa giren Avrupalı denizcilerle birlikte gemi trafiği hızla artmıştı. Bu da doğal bir sonuç olarak gemiciler arasında tütün kullanımını yaygınlaştırmıştı¹⁸.

¹⁷Detlef Bluhm, (çev. Zehra Aksu Yılmaz), *Colombus'tan Davidoff'a Tütün ve Kültür*, Dost Kitabevi, Ankara 1997, s.33-34.

¹⁸Bluhm, *Colombus'tan Davidoff'a Tütün ve Kültür*, s.40.

Avrupa'dan kısa süre sonra tütün kullanımı Osmanlı toplumu içerisinde hızla yayılmış, bu yönüyle Avrupa'da halk tabakaları arasında yaygınlaşmasından yaklaşık elli yıl sonra Osmanlı'da kullanılmaya başlanmıştır¹⁹.

Tütünün Osmanlı Devleti'ne girişi ile ilgili değişik tarihler verilmesine karşın, ilk olarak XVII. Yüzyılın başlarında İngilizler tarafından deniz yoluyla İstanbul'a getirildiği görüşü yaygındır²⁰. Peçevi Tarihi'nde de benzer şekilde tütünün 1600'lü yıllarda İngiliz "kâfirler" tarafından Osmanlı ülkesine getirildiğine yer verilmiştir²¹.

Osmanlı'da tütün ekimi ilk olarak, Rumeli'de Yenice ve Kırcaali bölgesinde başlamıştır²². Tütün XIX. yüzyıldan itibaren tarım ürünleri arasında önemli bir vergi geliri haline gelmiştir. Bu durum, saray çevresinin tütüne ilk andaki bakışında önemli bir değişim yaratmıştır. Osmanlı Devleti başlangıçta ulema etkisi ile tütün ekimi ve içimini yasaklamış ve kimi zaman çok sert cezalar uygulamıştır. Ancak tütünün ticari bir meta haline gelmeye başlaması ve hızla yaygınlaşması bu yaklaşımı da değiştirmiştir. Öyle ki, 1867 yılında tütün içmenin haram olduğunu söyleyen ve bunun üzerine kitap yazan Oflu Hoca Mehmet Emin Efendi Kütahya'ya sürgüne gönderildiği gibi, yazdığı kitap da toplatılmıştır²³. Ayrıca Şeyhülislam Bahaî Efendi'nin tütünün helal olduğu yönünde verdiği fetva da tütün kullanımını halk arasında yaygınlaştırmıştır²⁴. Bu durumun en somut göstergesi 1885-1903 yılları arasındaki tütün tüketimidir²⁵.

	Nüfus (Milyon) ²⁶	Toplam Tüketim	Kişi Tüketim(gr) ²⁷	Başı
1885	21.3	5.380	256	
1890	22.57	6.396	283	
1895	23.30	6.812	292	
1900	23.98	7.634	318	

¹⁹İsmail Arslan, "İngiliz Konsolos Raporları Işığında XIX. Yüzyıl Ortalarında Drama Sancağı'nda Tütün Yetiştiriciliği ve Ticareti", *Turkish Studies*, Volume 4/3 2009, s.155.

²⁰Oktay Gökdemir, "XIX. Yüzyıl Sonunda İzmir ve Çevresinde Tütün Kaçakçılığı", *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, C.I, Sayı. III, 1993, s.324.

²¹Metin Ünal, "Tütünün Dört Yüz Yılı", *Tütün Kitabı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007, s.17. Katolik dünyası ise tütün kullanımını sapkınlık ve şeytanlık olarak yorumlamıştı. Bkz., Bluhm, *Colombus'tan Davidoff'a Tütün ve Kültür*, s.40.

²²Gökdemir, "XIX. Yüzyıl Sonunda İzmir ve Çevresinde Tütün Kaçakçılığı", s.324.

²³Gökdemir, "XIX. Yüzyıl Sonunda İzmir ve Çevresinde Tütün Kaçakçılığı", s.325.

²⁴Gökdemir, "XIX. Yüzyıl Sonunda İzmir ve Çevresinde Tütün Kaçakçılığı", s.324.

²⁵Vedat Eldem, *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, TTK, Ankara 1994, s.77.

²⁶Mümtaz Eyaletler ile Arabistan Hariç.

²⁷Osmanlı Devletinde büyük miktarlara ulaştığı bilinen kaçak tütün ve inhisar usulünün cari olmadığı Lübnan'dan Cenup vilayetlere kaçak olarak giren 1000 ton kadar tütün ve ayrıca 1500 ton tömbeki istihlaki de dikkate alınırsa, kişi başına tüketim 1913 yılında yarım kiloyu bulmaktadır. 1929'da nüfus başına tüketim 718 gr, 1938'de 806 gr, 1966'da 952 gr olmuştur.

1903	24.80	7.793	314
1905	25.88	8.257	358
1909	20.78	7.290	351

Tablo-1

Osmanlı Devleti'nde 1885-1903 Dönemi Tütün Tüketimi

Tütün üretimi vergilendirilmiş olmasına rağmen kârlı bir ürün olması nedeniyle, tarımı önce Rumeli'de, daha sonra da Anadolu'da yaygın olarak başlamış ve zamanla ticari bir ürün haline gelmişti. Tütün tarımındaki bu hızlı gelişme İstanbul'da bağımsız bir mukataa oluşturulmasını da zorunlu kılmıştı. Bu doğrultuda tütün gümrüğü, Hasırcı İskelesinde kurularak tütüncü esnafı da burada toplanmıştı. Bu durum loca uygulamasında da düzenlemeyi gerekli kılmış, loca odası kurularak bir “*kethüda*” ve bir de “*yiğitbaşı*” tayin edilmişti. Bu yapılanma Reji İdaresinin yönetim kontrolünü sağlamasına kadar devam etmişti²⁸.

Türk tütünleri, dünya tütün piyasasında önemli bir yere sahipti. Bunu göz ardı etmeyen tüccarlar sigaralarının piyasada kabul görmesi için kimi zaman harmanlarına Türk tütününü katmadıkları halde ambalajlarında “*Türk tütününden yapılmıştır*” ibaresini kullanmıştı. Türk tütününü katılarak yapılan sigaralara ise “*Turkish Blend*” ve “*Turkish Cigaret*” gibi isimler verilmişti. 1886 yılında Dresden'de “*Yenice*” adlı ilk sigara fabrikalarından birinde üretim başladığında Türk tütünlerine ithafen fabrikanın mimarisi cami şeklinde yapılmıştı. Başka bir sigara ismi ise “*Salem Aleikum*” olarak seçilmişti. Sıkça kullanılmaya başlayan İslami motifler o kadar yaygınlaşmıştı ki, 1910 yılında piyasada bulunan 20 bine yakın sigara markasının birçoğu, isim olarak doğulu sultanları, kahramanları, peygamberleri ve cariye isimlerini kullanmıştı²⁹.

1.2.Osmanlı İmparatorluğu'nun Borçlanması ve Tütün Gelirlerine El

Konulması

Osmanlı maliyesi 1770'lerden 1840'lara kadar sık sık yaşanan savaşlar ve girişilen reformlar nedeniyle, büyük boyutlara varan bütçe açıklarıyla karşı karşıya kalınmıştı³⁰. Bu açıkların kapatılması için ilk borç teklifi İngiltere'den gelmişti. İngiltere'nin Babıâli'deki elçisi Sir Stratford Canning, 22 Ağustos 1850'de Sultan Abdülmecit'e bir rapor sunarak

²⁸Ünal, “Tütünün Dört Yüz Yılı”, s.19, En eski tütün locaları 1657'de Hanau'da ve 1687'de Berlin'de kurulmuştu. Bkz., Bluhm, *Colombus'tan Davidoff'a Tütün ve Kültür*, s.44.

²⁹Vakıf Mercimek, “Türkiye’de Tütünün Tarihçesi”, *Tütün Kitabı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007, s.141.

³⁰Şevket Pamuk, *Osmanlıdan Cumhuriyete Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme*, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2009, s.21.

yapılması gereken ıslahatlar ve bunların yapılabilmesi için de Osmanlı Devleti'nin borçlanmasını ön görmekteydi. Ayrıca Canning, Osmanlı Devleti'nin borç alması durumunda cazip ödeme imkânlarının da sunulacağını ifade etmekteydi. Abdülmecit bu teklifi Osmanlı sarayının bir onur meselesi haline getirmiş ve reddetmişti³¹.

Ancak aradan çok zaman geçmeden Osmanlı Devleti ilk dış borcunu Kırım Savaşı nedeniyle 1854'te almıştı. Londra'daki Palmers ve Paris'teki Goldschmid bankaları aracılığıyla 3.300.000 lira borçlanmıştı. Osmanlı Devleti 2.574.000 lirası hazineye giren ve Mısır eyaleti vergi gelirlerinin teminat olarak gösterildiği borcun %6 faiz ile 33 yılda geri ödenmesini taahhüt etmişti³².

Osmanlı mali yapısındaki dalgalanmalar Avrupa'daki Osmanlı güvensizliğini giderek arttırmıştı. Örneğin; 1873 borcunun verilmesine tepki olarak Bankers Magazine, Ekim sayısında; *“Türkiye'nin tahvil fiyatlarındaki büyük dalgalanmaları, kamuoyunda, yükümlülüklerini karşılayabilme yeteneğine inancı azalttı. Son olarak aldığı büyük borçların faiz ödeme kapasitesini aştığı ve Avrupalı alacaklıların sabırlarını taşırdığı korkusu yarattı. Yakın zamanda piyasaya sunulan yirmi sekiz milyon sterlinlik bölümü alıcı buldu ve düşük talep, doğaldır ki şu anda Avrupa'nın Türk borçlanmasından bıkmış olduğunu gösteren bir kanıt olarak görüldü”*. Benzer şekilde 9 Ekim 1873'te London Times; *“Şu an Türkiye'ye yapılabilecek tek hizmet, gelir ve gider düzenini, gerçek kuralları iyi bilen, Sultan'ın bile müdahalesine izin vermeyecek şekilde düzenlenmiş engelleme ve sınırlamalarla korunan, prensip sahibi devlet adamlarının ellerine bırakacak ciddi bir şekilde garanti altına alana kadar, hangi nedenle olursa olsun bir tek şilin bile vermeyi reddetmek olabilir”* diyecekti³³.

Süveyş Kanalı'nın 1869 yılında açılmasıyla İngiliz desteği de giderek azalmaya başlamıştı. Bunun yanı sıra Fransa-Prusya savaş tazminatının Fransız sermayesine baskısı Fransa'dan borçlanmayı da zorlaştırmıştı.

Birçok Avrupalı gözlemci iflas konusunda İstanbul'daki Rus Büyükelçisi Kont Nikolay İgnatiev'i sorumlu olarak görse de iflası hızlandıran 1875 kıtlığı, yaygın olarak sellerin meydana gelmesi ve bunların üretime etkisi, salgın hastalıklar gibi etkenler de göz ardı edilemezdi.

³¹Tevfik Çavdar, *Osmanlıların Yarı Sömürge Oluşu*, Ant Yayınları, İstanbul 1970, s.39.

³²Haydar Kazgan v.d, *Osmanlı'dan Günümüze Türk Finans Tarihi*, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası, C.1, İstanbul 1999, s.318.

³³Emine Kıray, *Osmanlı'da Ekonomik Yapı ve Dış Borçlar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s.147.

İmparatorluğa duyulan güvenin azalmasının yanı sıra borçlanma konusu genel olarak sorunluydu. 1872’de Honduras, Kostarika, Santa Domingo ve Paraguay gibi ülkelerin borçlarının geçerliliğinin tartışıldığı bir sırada bu ülkeler borçlarını ödemeyeceklerini açıkladılar. 1873’te tahvil sahipleri faizlerin bir kısmının Kral Amadeus’un iktidarını koruması için ayrılmasına karar verdiğinde İspanyol tahvillerinde büyük bir düşüş yaşanmıştı. Bu durum, piyasalarda güvenin azalmasına, kralın tahttan indirilmesine, iç savaşa ve iflasa yol açmıştı. Ayrıca zincirleme bir etkiyle yabancı ülkelerin tahvilleri, borsalarda düşmeye başlamıştı. Mayıs 1873’te Orta Avrupa’da çıkan mali panik hızla Viyana’dan Almanya, İtalya, Hollanda, Belçika, Birleşik Devletler, Fransa, Rusya ve İngiltere’ye kadar yayılmıştı. Bu gelişmelerden sonra Bank of England, ülkeden sermaye çıkışını engellemek için Londra Bankası’nın faiz oranını yüzde 9’a çıkarmıştı. Bununla birlikte Bolivya, Guatemala, Liberya ve Uruguay’ın faiz ödemelerini bekletmelerinin yanı sıra, 1875’teki dış borç ödemelerini de askıya almaları piyasalarda büyük bir tedirginlik yaratmıştı.

Avrupa’da gelişen bu olaylar Osmanlı Devleti’nin yapısal nitelikteki sorunlarının yarattığı iflası hızlandırmıştı.

6 Ekim 1875’te Osmanlı Hükümeti İstanbul gazetelerinde bir duyuru yayımlayarak, 5 milyon Osmanlı lirası tutarındaki bütçe açığını göz önüne alarak, borç faizi tutarının sadece yarısını para olarak, geri kalan borcu yeni oluşturulacak olan hisse senetleri ile ödemeye karar verdiğini açıklamıştı. Bu sırada, ödenmemiş dış borçlar 200 milyon sterline, yıllık ödemesi ise 12.5 milyona ulaşmıştı. Aynı dönem borç-ihracat oranı yüzde 10.5’e, borçların faizleriyle birlikte ödenmesinin getirdiği yük, ihracatın yüzde 66’sına, hükümetin gelirinin de yüzde 57’sine ulaşmıştı³⁴.

Osmanlı Devleti’nin dış borçlarını ödeyemez duruma gelmesi, Avrupa mali sermayesini borç tahsili konusunda yeni arayışlara yönlendirmişti. Borç ödemeleri durdurulduktan sonra Osmanlı hükümeti ile Fransız, İngiliz, Avusturyalı, Alman ve diğer alacağı olan ülke temsilcileri arasında başlayan temaslar 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı nedeniyle kesintiye uğramıştı. Bu durum 1881 yılının Aralık ya da Hicri takvime göre Muharrem ayında imzalanan bir anlaşma ile sonuçlanmıştı. Bu kararname ile ödeme koşullarının yeniden düzenlenmesi kararlaştırılmıştı³⁵.

³⁴Emine Kıray, *Osmanlı’da Ekonomik Yapı ve Dış Borçlar*, s.147-149.

³⁵Şevket Pamuk, *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 2005, s.69.

Muharrem Kararnamesi'nin 16.maddesinde yardımcı görevlilerin tayini bölümündeki “Devlet tarafından görevlendirilecek zabıta (denetim) ve hafıye görevlilerinden ayrı olarak, Kurul kaçakçılığı önlemekle yükümlü yardımcı görevliler ve hafıye (gizli) müfettişleri tayin edebilecek ve kaçakçılığa kalkışanlar kanunlara uygun olarak cezalandırılacaktır” hükmü ile kaçakçılığa karşı önlem de alınmaya çalışılmıştı³⁶.

Duyun-u Umumiye bir tahsil kurumu olmanın ötesinde Osmanlı Devleti'nin mali sistemi üzerinde egemenlik haklarını ve gücünü kıran bir kurum haline gelmişti. İdarenin İstanbul'daki genel merkezi dışında Adana, Halep, Edirne, Ankara, Bağdat, Beyrut, Bursa, Girit, Draç, Erzurum, Konya, Midilli, Manastır, Musul, Foça, Selanik, Samos, Siirt, Sivas, İzmir, Trabzon ve Yemen'deki müdürlükleri ve beş bini aşan çalışanı ile ülke genelinde maliye teşkilatı gibi çalışır olması bunun en somut göstergesiydi³⁷. Bunun yanı sıra vergilerin ve çeşitli devlet gelirlerinin Duyun-u Umumiye'ye bırakılması bağımsız bütçe olanağını ortan kaldırmıştı³⁸. Ayrıca Duyun-u Umumiye İdaresi devlet borçlarına karşılık altı gelir kaynağına da el koymuştu³⁹.

Paylaşılacak Kârın dilimleri	Duyun-u Umumiye İdaresinin Payı	Osmanlı Hükümetinin Payı	Reji İdaresinin Payı
500.000 Liraya kadar	%35	%30	%35
500.000-1.000.000	%34	%39	%27
1.100.000-1.500.000	%30	%52	%18
1.500.000-2.000.000	%20	%70	%10
2.000.000'den fazla	%15	%75	%10

Tablo-2

Duyun-u Umumiye İdaresinin El Koyduğu Devlet Gelirleri

Bu verilere göre, Reji İdaresi kârını arttırdıkça, hükümete ödeyeceği pay yükselmekteydi. Buna rağmen, Reji bu kârlı tek el gelirlerini üç yıl boyunca zarar göstermişti. Böylece hükümete ilk üç yıl için kâr ödememişti. Dördüncü yıldan itibaren böyle kârlı bir tek elin sürekli zarar etmesi Paris Borsası'na yalanlanması nedeniyle, kâr göstermeye başlamış, fakat bunu da ilk dilimden göstermişti. Bu durumda hükümetin

³⁶Biltekin Özdemir, *Osmanlı Devleti Dış Borçları*, Ümit Ofset Matbaacılık, Ankara 2010, s.169.

³⁷Kazgan v.d, *Osmanlı'dan Günümüze Türk Finans Tarihi*, s.331.

³⁸Tevfik Çavdar, *Türkiye Ekonomisinin Tarihi(1900-1960)*, İmge Kitabevi, Ankara 2003, s.59.

³⁹Eldem, *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, s.76; Donald C. Blaisdell, (çev. Ali İhsan Dalgıç), *Osmanlı İmparatorluğunda Avrupa Mali Denetimi*, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul Matbaası, İstanbul 1979, s.88.

gelirden aldığı pay en düşük, Duyun-u Umumiye ve Reji İdarelerinin ise en yüksek orandan olmuştur. Bu yeni durum Reji imtiyazının sonuna kadar sürmüştü⁴⁰.

Duyun-u Umumiye İdaresi'nin üst düzey yöneticisi Sir Edgar Vincent, 3 Ekim 1882 tarihli Times gazetesinde Duyun-u Umumiye'nin işleyişi ve alacaklı ülkelere bakışına dair önemli bir demeç vermişti. Sir Edgar Vincent demecinde şöyle demektedir: “*Benimsenen ilke, yerel yürütme görevlerini tümüyle yerlilerin eline bırakmak ve ancak denetim ve üst gözetim işlerine yabancı kökenli görevliler getirmek oldu. Türkiye gibi bir ülkede, bir gelir toplama sisteminin kalıcılığı için, yabancılar eliyle ağır vergiler toplamaktan daha tehlikeli bir şey olamaz. Avrupalı yöneticilerin, Doğulu halk kitleleri üstünde Doğulu araçlar vasıtasıyla çalışmaya razı olmaları gerekmektedir*”⁴¹. Duyun-u Umumiye İdarecilerinin 1882 yılındaki bu bakış açısı diğer yıllarda da önemli bir değişime uğramayacaktı.

1.3.Reji İdaresi'nin Kurulması ve Osmanlı Tütünleri

Tütünde tekel uygulaması Avrupa devletlerinde Yeni Çağın başından itibaren uygulanan bir yöntem olmasına rağmen⁴² Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Dönemi'ne kadar tütün alınan vergisi sistemleştirilmiş ve birisi üreticiden diğeri satın alan tüccardan olmak üzere iki tür vergi alınmıştı. Yetiştiriciden “*Tütün Dönem Resmi*” isminde vergi alınırken, tüccardan miktarı tütünün cinsine ve zamanına göre farklılık gösteren “*Gümrük Resmi*” alınmıştı⁴³. Osmanlı Devleti'nde ilk özel tekel uygulaması ise 12 Mart 1872 tarihli sözleşmeyle İstanbul ve çevresinde tütün alıp satma imtiyazının beş buçuk yıl süreyle Mösyö Zarifi ve Hristaki Efendi'ye verilmesi ile denenmişti. “*Tütün gelirini artırmak*” amacıyla verilen bu bölgesel imtiyaz kısa bir uygulamanın ardından bir yılını doldurmadan feshedilmişti⁴⁴. Özel tekel deneyiminden istenilen sonuç alınamayınca tütün gelirlerinin yönetimi, 1879 yılındaki Rüsumu Sitte Kararnamesi'nin çıkışına kadar devletin kontrolünde kalmıştı⁴⁵.

⁴⁰ Alptekin Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları*, ATAM Yayınları Ankara 1990, s.131.

⁴¹ Donald Quataer, “Reji, Kaçakçılar ve Osmanlı Hükümeti”, *Yapıt Toplumsal Araştırmalar Dergisi*, S.48, Şubat-Mart 1984, s.72.

⁴² Quataer, “Reji, Kaçakçılar ve Osmanlı Hükümeti”, s.69.

⁴³ Gökdemir, “XIX. Yüzyıl Sonunda İzmir ve Çevresinde Tütün Kaçakçılığı”, s.325.

⁴⁴ Melda Yaman Öztürk, Nuray Ertürk Keskin, “Osmanlı'da Yabancı Yatırımlar Duyun-u Umumiye ve Tütün Rejisi”, *Memleket Siyaset Yönetim Dergisi*, C.6, S.16, 2011, s.137.

⁴⁵ Öztürk ve Keskin, “Osmanlı'da Yabancı Yatırımlar Duyun-u Umumiye ve Tütün Rejisi”, s.137.

Osmanlı Devleti tütünü vergilendirmek için önce bandrol (denetim pulu) yöntemini kullanmıştı. Buna göre devletin çıkardığı bandroller, tütün satıcıları tarafından sigara ve kıyılmış tütün paketlerine yapıştırılmıştı⁴⁶.

Osmanlı borçlarının etkisiyle başlayan Avrupa mali kontrolü çerçevesinde Osmanlı Bankası'nın önderliğinde kurulan ve başına Romanya Reji İdaresi'nde büyük başarı göstermiş olan Fransız Hamilton Long'un getirildiği, anlaşma metninde yer alan gelir türü sayısı 6 olduğu için, "*Rüsum-u Sitte İdaresi*" (Altı Vergi İdaresi) (1879-1880) adı verilen bir özel yönetime Osmanlı mali yetkilerinin bir kısmı devredilmişti. Bu idare, toplanacak gelirin üç ayda bir 275.000 liralık, yani yılda 1.100.000 liralık kısmını alacaklılara, kalan kısmını ise devletin diğer borçlarına aktaracaktı. 10 Kasım 1879 tarihinde yapılan anlaşma ile kurulan ve 13 Ocak 1880 tarihinde faaliyete geçen bu idare ile sadece Galata Bankerlerine olan dış borçların ödenmesi kesin bir şekle bağlanmış oluyordu⁴⁷. Aralık 1881 tarihli Muharrem Kararnamesi'ne dayanılarak 1883 yılında, İstanbul'da Osmanlı Bankası, Viyana'da Kreditanstalt ve Berlin'de Bleichröder kuruluşları tarafından "*Müşterek-ül Menfaa İnhisarı Duhanı Devleti Aliye-i Osmaniye*" idaresi kurulmuştu⁴⁸. Bu İdare, 27 Mayıs 1883 tarihli anlaşmanın Fransızca metninde ise "*Societe de la Regie Cointeressee des Tabacs de l'Empire Ottoman*" (Osmanlı İmparatorluğuna Ortak Çıkarlar Sağlayan Tütün Tekeli) olarak isimlendirilmişti⁴⁹. Kuruluş sermayesinin yarısı ödenmiş 100 milyon frank yani 440 milyon lira ve statüsü "*imtiyazlı şirket*" olarak belirlenmişti⁵⁰. Hükümetin tütün gelirleri, Reji İdaresi kurulmadan önce 737.466 lira dolayındaydı. Bunun etkisiyle rejinin kuruluşunda şirketin hükümete yılda 750.000 lira ödemesi ve gelirin belli bir oranı geçtikten sonra hükümete aktarılan oranın da artırılması kararlaştırılmıştı⁵¹. 1883 yılında yabancı sermaye ile kurulan Reji Şirketi'ne İmparatorluk içindeki tütün üretiminin denetlenmesinde, tütün alım ve satımında ve sigara üretiminde de tekелci ayrıcalıklar sağlanmıştı.

Reji Şirketi'nin yıllık kârlarının bir bölümü, dış borç ödemelerinde kullanılmak üzere Düyun-u Umumiye İdaresi'ne aktarılması ile Osmanlı Devleti'nin gelir kaynaklarının bir

⁴⁶Quataer, "Reji, Kaçakçılar ve Osmanlı Hükümeti", s.69.

⁴⁷Metin Kopar ve Murat Yolun, "18. ve 19. Yüzyıllarda Osmanlı Borçlar Tarihine Bakış", *History Studies*, Volume 4/1, 2012, s.346.

⁴⁸Eldem, *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, s.77; Özge Varol, *İkinci Abdülhamit Döneminde Düyun-u Umumiye İdaresinin Kuruluşu ve İşleyişi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2007, s. 95.

⁴⁹Blaisdell, *Osmanlı İmparatorluğunda Avrupa Mali Denetimi*, s.108.

⁵⁰Eldem, *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, s.77.

⁵¹Parvus Efendi, *Türkiye'nin Mali Tutsaklığı*, İleri Yayınları, İstanbul 2005, s.204.

bölümünün kontrolü, Avrupalı alacaklı devletlere geçmiş oluyordu⁵². Bu durumla ilgili Jacques Thobie, şu yorumu yapacaktı: “*İtiraf etmek gerekir ki, Osmanlı gibi, büyük bir üretici, büyük bir tüketici ve önemli bir ihracatçı olan bir ülkeden alınan böylesi bir imtiyaz, en önemli kazancın tütünden elde edileceği beklentisi doğurmuştu*”⁵³.

Reji İdaresi ile yapılan anlaşma ülke içersindeki tütüne dair idare tasarrufunu şekillendirmişti. Buna göre Osmanlı Devleti’nin fabrika ve ambarlarındaki tüm tütün ürünleri İdare tarafından satın alınacak, fiyatlandırma ise Reji üyeleri ve tütün yetiştiricilerinin uzlaşması ile belirlenecekti. Tütün ekme konusunda tüm çiftçilere ücretsiz olarak izin verilmişti. Her ne kadar Reji’nin ekimi yasaklamak için yasal bir dayanağı olmasa da uygulamada idareden özel izin alınması gerekmekteydi⁵⁴. Tütün üzerinde tam bir kontrol sağlamak için ihracat işlemleri Reji İdaresi’nin iznine bağlanmıştı⁵⁵.

Reji İdaresi, tütün üretiminde tek yetkili olmakla birlikte, enfiye dâhil her türlü tütün işleme sanayi ve tütün fabrikası kurma yetkisine de sahipti. Ayrıca o ana kadar kurulmuş ve işlemekte olan fabrikaların kapatılması kararlaştırılmıştı. Bu durum ülke genelinde 300’den fazla küçük tütün işleme atölyesinin kapanmasına ve binlerce çalışanın işsiz kalmasına neden olmuştu⁵⁶. Böylece tek yetkili (tekeli) konumuna gelen Reji İdaresi, kendi fabrikalarını açmaya başlamıştı. Bu doğrultuda Reji tarafından İstanbul, İzmir, Samsun ve Adana vilayetlerinde 1884-1887 yılları arasında sigara imalatı yapabilen fabrikalar inşa edilmişti⁵⁷. Bu fabrikalarda istihdam edilen işçiler “*çalışkanlık ve cinsiyetlerine*” göre günde 10 ila 20 kuruş kazanıyordu⁵⁸. Ülke içersinde hızla kendi yapılanmasını kuran Reji İdaresi, 1887 yılında 5602 yönetim ve gözetim personeline, 1899 yılında ise 8814 çalışan sayısına ulaşmıştı⁵⁹. Hızla artan bu çalışan sayısı tütün üretim ve satışına da yansımıştı. İdarenin kurulmasından sonraki üç yıl içersinde tütün satışı her yıl ortalama 5.770.000 kilo olarak hesaplanmıştı. Bu sayı yurt içinde satılan tütünlerin tutarın %39 artmış olduğunu

⁵²Pamuk, *Osmanlıdan Cumhuriyete Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme*, s.121.

⁵³Öztürk, ve Keskin, “Osmanlı’da Yabancı Yatırımlar Duyun-u Umumiye ve Tütün Rejisi”, s.139.

⁵⁴Quataert, *Anadolu’da Osmanlı Reformu ve Tarım (1876-1908)*, s.220.

⁵⁵Stanford J. Shaw, Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C.II, E Yayınları, İstanbul 2000, s.286.

⁵⁶Öztürk ve Keskin, “Osmanlı’da Yabancı Yatırımlar Duyun-u Umumiye ve Tütün Rejisi”, s.142; Quataert, “Reji, Kaçakçılar ve Osmanlı Hükümeti”, s.72.

⁵⁷Mehmet Yavuz Erler, Kerim Edinsel, “Samsun’da Tütün Üretimi (1788-1919)”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.4, S.18, 2011, s.237; Eldem, *Osmanlı İmparatorluğu’nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, s.77.

⁵⁸Quataert, “Reji, Kaçakçılar ve Osmanlı Hükümeti”, s.73.

⁵⁹Quataert, “Reji, Kaçakçılar ve Osmanlı Hükümeti”, s.72.

göstermekteydi. Dolayısıyla sadece iç tüketim artışının etkisi ile hükümetin geliri 1.023.000 liraya yükselmişti⁶⁰.

Hazine, Reji İdaresi'nden yıllık 75 milyon kuruş dolaylarında bir para sağlayacağını beklediye de bu rakama ulaşamamış, 1884-1907 yılları arasında hazineye ortalama 42 milyon kuruş ödeme yapılabilmmişti⁶¹. Osmanlı Devleti'nin Reji İdaresi'nden aldığı hisse ancak 1900'lü yıllarda artış gösterebilmişti. Başka bir deyişle Reji İdaresi'nin henüz kurulmadığı 1882 yılı net gelirine ancak yirmi bir yıl sonra ulaşılabilmişti⁶².

1.3.1. Tütün İhracatı ve Tütün Kaçakçılığı

Reji İdaresi'nin gelirlerini arttırabilmesi için önemli girişimlerden birisi de ihracattı. İhracat sürecinin en önemli parçası ise gümrük idaresi ve izlenen gümrük politikalarıydı. Osmanlı Devleti'nde 1859 yılında "*Rüsumat İdaresi*" isminde bugünkü gümrük idaresi sistemine uygun örgütlenmeye gidilmişti. Bu kuruluşla birlikte "*gümrük idarelerine uğramadan ve vergi ödemededen mal girme ve çıkmasını men etme*" görevini yerine getirmek için "*Muhafaza Memurluğu*" isminde bir teşkilat kurulmuştu. İlk muhafaza teşkilatı sadece İstanbul Limanında çalışan ve İstanbul Gümrük Nazırlığı'na bağlı bir deniz muhafaza teşkilatı şeklinde kurulmuş ve başına da "*Dört çifte ağası*" unvanı ile Halit Ağa getirilmişti. Muhafaza teşkilatı giderek genişlemiş ve Osmanlı Devleti genelinde 17 noktaya ulaşmıştı. 1881 yılına kadar bu şekilde teşkilatına devam eden idarede, Duyun-u Umumiye'nin kurulması ve bazı gelirlerin idareye bırakılmasıyla birlikte teşkilatta yeni bir yapılanmaya gidilme ihtiyacı ortaya çıkmıştı. Buna göre Duyun-u Umumiye İdaresi, kendine tahsil edilen gelirler üzerinde kaçakçılığı engellemek için "*kolcu*" kuvvetleri kurmanın yanı sıra devlet muhafaza teşkilatının da idareye yardım etmesini istemişti. Bu durumda ortaya çıkan giderlerin yüzde altmışı devlete, yüzde kırkı da Duyun-u Umumiye İdaresi'ne bırakılmıştı. Bu teşkilatın yapısında; Baş Müfettiş, Müfettiş, Merkez memuru, Merkez memur muavini, Deniz Muhafaza Müdürü, Sahil Muhafaza Müdürü gibi kurumlar oluşturulmuştu⁶³. 1889'da deniz kuvvetlerine iki istimbot, 1909'da "*Vazife*" isminde bir yat ve altı balıkçı teknesi muhafaza teşkilatına katılmıştı. 1914-1918 arasındaki Birinci Dünya Savaşı sırasında

⁶⁰Parvus Efendi, *Türkiye'nin Mali Tutsaklığı*, s.207.

⁶¹Stanford Shaw ve Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, s.286.

⁶² Parvus Efendi, *Türkiye'nin Mali Tutsaklığı*, s.205. Devlet kendi tüketimi için özel düzenlemeler yapabiliyordu. Buna göre Orduya tütün satışı maliyet fiyatından yapılacaktı. Bkz., Öztürk ve Keskin, "Osmanlı'da Yabancı Yatırımlar Duyun-u Umumiye ve Tütün Rejisi", s.141.

⁶³B.C.A., 490.10.1455.38.1.38.

Muhafaza teşkilatının gemileri askeriye vermiş olduğu için teşkilatın hareket sahası daralmıştı⁶⁴.

Reji İdaresi'nin kurulmasından sonra ihracat içerisinde bulunan bazı ülkelerle önemli sorunlar meydana çıkmıştı. Reji İdaresi'nin kuruluşuna kadar Türk tütünü, Mısır sigaralarının dünya piyasasında tanınmasında önemli bir paya sahipti. Ancak Mısır Hidivliği, zaten var olan tütün kaçakçılığının Reji İdaresi'yle daha da artacağını ve Mısır'a istenilenden çok daha fazla tütün gireceği gerekçesiyle tütün ihracatını tek taraflı olarak durdurmuştu. Mısır, bu kararla ülkesinde oluşabilecek ekonomik sorunları önlemek için 3 Mart 1884 tarihinde Yunanistan ile bir anlaşma yapmış ve tütün ithaline ilk kez izin vermişti⁶⁵.

Yurt dışına çıkarılacak tütünlerin, Reji İdaresi denetiminde yapılması zorunluluğu özellikle tütün tüccar ve toptancılarını zor duruma sokmuştu. Buna rağmen Reji İdaresi, 1887 yılından itibaren üreticiden aldığı tütünü işlenmiş olarak Rusya, İtalya ve İngiltere pazarlarına ihraç etmeye başlamıştı⁶⁶.

Reji İdaresinden, yurt dışına tütün çıkarılması yönünde onay olan bazı tüccarların ise yolsuzluk yaptıkları anlaşılmıştı. Bunun üzerine Reji İdaresi ve Osmanlı Devleti tarafından sıkı bir takibat süreci başlamıştı. Örneğin Samsun'dan aldığı tütünleri Trieste'ye yollayacağını beyan eden Hacı Sava Mavridi Ağa, İskenderiye'de bulunan İngiliz Sigara Fabrikası'nın sunduğu fiyatı daha cazip bulmuş olduğundan teslimatı buraya yapmıştı⁶⁷.

Samsun Reji Fabrikası, kendi üretimini sağlayabilmek için dış pazarlara tütün ihracını yasaklayabilmekteydi. Bu türden ihraç yasakları 1886 yılında sıklıkla uygulanmaya başlamıştı. Samsun'da tütün tüccarı olan Haçador Begosyan Ağa tütün ihracı meselesinden dolayı yargılanarak 1886–1887 yılında nakdi para cezasına çarptırılmıştı⁶⁸.

Samsun'da bulunan tütün tüccarları ürünlerini genellikle İskenderiye Limanına sevk etmekteydi. Bu durumun ortaya çıkmasındaki en önemli etken ise Kahire'de bulunan

⁶⁴B.C.A., 490.10.1455.38.1.39.

⁶⁵Tiğinçe Oktar, "Osmanlı Devletinde Reji Şirketinin Kurulmasından Sonraki Gelişmeler", *Tütün Kitabı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007, s.47.

⁶⁶Erler ve Edinsel, "Samsun'da Tütün Üretimi (1788-1919)", s.239-240.

⁶⁷Erler ve Edinsel, "Samsun'da Tütün Üretimi (1788-1919)", s.239-240.

⁶⁸Erler ve Edinsel, "Samsun'da Tütün Üretimi (1788-1919)", s.239-240.

İngiliz Sigara Fabrikasının talebiydi. Bu fabrikanın ihtiyacı olan tütünü, Samsun Reji Fabrikası karşılamayı taahhüt ettiğinden kaçakçılık için de kısmi bir önlem olmuştu⁶⁹.

Reji İdaresi için tütün üretim ve satışı kadar önemli bir konu da kaçakçılık idi. Öyle ki 1896 yılında Rejinin, 8.000.000 kilo tütün sattığını belirtilirken aynı yıl kaçakçıların 10.000.000 kilo tütün sattığı ifade edilmekteydi⁷⁰.

1.3.2. Reji İdaresi'ne Karşı Oluşan Tepkiler

Reji İdaresi, Osmanlı Devleti içerisindeki faaliyetlerinde on yılını doldurmadan sürekli şikâyet edilen bir kurum haline gelmişti. Bu şikâyetlerle ilk kapsamlı belge Reji Komiseri Nuri Bey tarafından kaleme alınmıştı. 1890 yılında Maliye Nazırı Agop Paşa'ya sunulan layihada Reji'nin ortadan kaldırılması ve yerine devlet tekelinin kurulması istenmişti⁷¹. Nuri Bey hazırlamış olduğu raporunda, Reji İdaresi'nde yapılacak ıslahatlarla tütün gelirinin 3 milyon liradan fazla artacağını vurgulamıştı⁷².

Osmanlı Devleti, 1900'lü yılların başından itibaren Reji İdaresi hakkındaki şikâyetleri ve bu yöndeki sorunları çözmek için önemli girişimlerde bulunmuştu. Bu bağlamda Reji şirketi müdürü Mösyö Ramber ile Eylül 1902'de görüşülmüş, konu hakkında Maliye Bakanlığı Müsteşarı Rıza Efendi'nin de teklifleri alınmıştı. Bu görüşmeler sonucunda ortaya iki temel yaklaşım çıkmıştı, ilki Reji İdaresi'nin dağıtılması diğeri ise satın alınması idi. Ancak şirkete tanınan hukuki imtiyazlar şirketin feshini mümkün göstermemekteydi. İkinci yöntem satın alınması idi. Ancak Reji İdaresi'ne 1884 yılında 30 yıllık imtiyaz tanınmıştı. İmtiyazın satın alınabilmesi için tedavüldeki senetlerinin alınması gerekmektedir. Bu girişimin başarılı olması durumunda bile Duyun-u Umumiye idaresi ile anlaşılması gerekmektedir⁷³.

Osmanlı Devleti, Reji İdaresi'ni kaldırmak istediğini ve kaçakçılığın önemli bir sorun olduğunu, Mösyö Ramber'e iletmişti. Ramber, kaçakçılığın çözümünün “kolay”

⁶⁹Erlar ve Edinsel, “Samsun'da Tütün Üretimi (1788-1919)”, s.239-240.

⁷⁰Quataer, “Reji, Kaçakçılar ve Osmanlı Hükümeti”, s.76.

⁷¹Öztürk ve Keskin, “Osmanlı'da Yabancı Yatırımlar Duyun-u Umumiye ve Tütün Rejisi”, s.145.

⁷²Oktar, “Osmanlı Devletinde Reji Şirketinin Kurulmasından Sonraki Gelişmeler”, s.47.

⁷³Reji şartnamesinin dokuzuncu maddesinde yer alan “her ne sebeple olursa olsun tütün tekelinin Reji usulü ile işletilmesinden vazgeçildiği takdirde Tekel İdaresinin Duyun-u Umumiye Nizamnamesi hükümlerine uyarak bu tekeli işletmesi gereceği hükmü, On üçüncü maddesinde şirket imtiyaz süresinin sona ermesi veya hükümetçe şirketin dağıtılması hallerinde Tütün Tekel İdaresinin Duyun-u Umumiye İdaresine bağlanacağı, yirmi yedinci maddesinde Osmanlı Hükümeti ile Duyun-u Umumiye İdare Meclisi ve Reji Şirketi arasında oy birliğine varılmadıkça şartname hükümlerinin hiçbir surette değiştirilemeyeceği” hükümlerinin yer alması yasal bağlayıcı olarak görünmekteydi. Hayri Mutlucağ, “Duyun-u Umumiye ve Reji Soygunu”, *Belgelerle Türk Tarihi*, S.2, Ankara 1967, s.37.

olduğunu bunun en önemli nedenin iyi cins yetiştirilmeyen tütünler olduğunu ifade etmişti. Çünkü kötü cins tütünler Reji İdaresi tarafından alınmamakta tütün yetiştiricileri de bu tütünleri piyasa kaçak olarak sürmeye çalışmaktaydı⁷⁴.

Kalitesiz tütünlerin iç piyasaya sürülmesinden kaynaklanan şikâyetler, zaman zaman basına da yansımaktaydı. Aydın vilayetinde yayınlanan Hizmet gazetesinde, bu konuda önemli örneklerle rastlanmaktaydı. “*Reji İdaresi sigara kâğıdından kâr edebilmek için kaba kâğıt denebilecek kadar adi kâğıt kullanmakta olduğu*”, “*sigaraların içinde uzun çöplere, yapraklara rastlandığı*” yönündeki haberler dikkat çekmekteydi⁷⁵.

Reji İdaresi hakkında önemli şikâyetlerden birisi de İdare’nin, Türk tütüncülüğünün gelişmesi önünde engel olduğuydu. Ramber’e göre bu düşünce doğru olmadığı gibi Reji İdaresi, Türk tütün piyasasını zenginleştirmişti. Buna örnek olarak da İdare, kurulmadan önce tütün ekim alanının 152.000 dönüm olduğu 1902 yılında ise bu sahanın 352.000 dönüme ulaştığını göstermekteydi⁷⁶.

Osmanlı Hükümeti, Reji sorununun çözümü için Ramber’in yanı sıra Duyun-u Umumiye İdare Meclisi Reisi M. Berje ile de görüşmüştü. Bu görüşmede kaçakçılığın nasıl önlenebileceğine dair görüşleri istenen M. Berje, kaçakçılığın yoğun olarak tütünde yapıldığı gibi az oranda da olsa diğer tek el ürünlerinde de yapıldığını belirtmişti. Osmanlı idarecilerinde kaçakçılığın çözümü için genel eğilim olan bandrol uygulaması M. Berje’ye göre sorunu çözemezdi. Berje, Osmanlı Hükümeti’nin Reji İdaresi’ne karşı olumsuz bakışının halka yansıdığını bu nedenle de kaçakçılığa yönelme eğiliminin arttığını belirtmişti.⁷⁷

Reji İdaresi ile tütün üreticileri arasında zaman zaman fiyat tespiti konusunda da anlaşmazlıklar çıkmıştı. Ülkenin değişik yerlerinde birçok üretici, tütünlerine değerinin çok altında fiyat verildiği gerekçesi ile Maliye Nezareti’ne şikâyetle bulunmuştu. Tütünün fiyatının kalitesine göre, muhammin adı verilen Reji eksperleri (uzman) belirlemekte, tütün sahibi fiyatı kabul ettiği takdirde satış gerçekleşmekteydi. Üretici, Reji İdaresi’nin teklif ettiği fiyatı beğenmediği takdirde başka bir uzman belirleyebilmekteydi. Bu konuya dair 13 Şubat 1911 tarihinde Yanyalı bazı tütün üreticilerinin şikâyetleri örnektir. Yanyalı tütün

⁷⁴Mehmet Akpınar, “Reji Uygulamalarına Bir Tepki: Tütün Kaçakçılığı”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, C.14, s.306.

⁷⁵Mehmet Akpınar, “Reji Uygulamalarına Bir Tepki: Tütün Kaçakçılığı”, s.306.

⁷⁶Mutlucağ, “Duyun-u Umumiye ve Reji Soygunu”, s.37.

⁷⁷Mutlucağ, “Duyun-u Umumiye ve Reji Soygunu”, s.38.

üreticileri, eksperlerin verdiği fiyatı az bularak Mehdi Efendi'nin eksper olarak tayin edilmesini istemekteydi. Maliye Nezareti bu şikâyet üzerine gerekli araştırmayı yaptırmıştı. Araştırma sonunda Yanya Reji ambarlarına teslim edilen 93.000 kilo tütünden 60.000, Parga ambarlarına teslim edilen 86.000 kilo tütünden de 84.000 kilo, tütün sahipleriyle uzlaşarak satın alınmıştı. Benzer bir şikâyet Akçaabat ve Polathaneli tütün üreticilerinden de gelmişti. Üreticiler Sadaret'e 15 Nisan 1911 tarihli başvurularında tütünlerine gereken değerin verilmediğini söylemekteydiler. Yapılan incelemeler sonucunda Trabzon'da "*Ozo Fabrik*" ve "*Ozo Aleksandros*" adlarında iki çeşit tütün üretildiği, Ozo Fabrik denilen tütünün daha kaliteli olması nedeniyle yüksek fiyattan satın alındığı, Ozo Aleksandros adlı tütünün ise Mısır piyasası için, tüccar tarafından özel olarak üretildiği, fiyatının da Mısır piyasasına göre belirlendiği bildirilmişti⁷⁸.

Reji İdaresi'ne karşı halkta oluşan genel olumsuz havanın yanı sıra, tütün fiyatlarının düşük belirlenmesi, halkın anlayamadığı (Fransızca) hesaplamaların yapılması, rüşvet ve yolsuzluklar da halkı bezdirmişti. Meşru yollardan ürününü Reji kontrolü dışında pazarlama imkânı olmayan üretici, kendi metotlarıyla çözüm yolları aramaya başlamıştı. Halkın Reji İdaresi'ne karşı bulduğu en önemli direnme ve çözüm yolu ise kaçakçılıktı⁷⁹.

Tütünlerin Reji Tahrir Komisyonları tarafından yazımı konusunda da önemli sorunlar yaşanmaktaydı. Bazı tütün üreticileri, az öşür ödeyerek ve yazdırmadığı tütünleri kaçak yollarla satarak fazla kazanç elde etmeye çalışıyordu.

Eskişehir vilayetine bağlı Mihaliççık kazasındaki tütün üreticileri tütün tahrir komisyonuna ürünlerinin onda birinden fazlasını kaydettirmeyeceklerini açıklayınca durum Maliye Nezareti'ne iletilmişti. Konu hakkında nezaretten gelen yazıda bu durumun nizamname hükümlerine aykırı olduğu belirtilmişti. Yazım dışında bırakılan tütünlerin yol açtığı kaçakçılığın Reji İdaresi'ni zayıflattığını düşünen komisyon, tütün tahrir komisyonlarının görevlerini yerine getirmesine dair 14 Temmuz 1910 tarihinde Maliye Nezareti'ne başvurmuştu. Verilen cevapta tahrir komisyonlarına yazdırılan miktarın dışında üretilen tütünlerin, kaçak olarak işlem göreceği açıklanmıştı⁸⁰.

Reji İdaresi'ne dair sorunlar giderek artmakta ve çözüm ise kısa vadede sağlanamamaktaydı. Öyle ki sorunun çözümü için Haziran 1911 yılında Sadrazam İbrahim

⁷⁸ Mehmet Temel, "Osmanlı Devletinin Son Döneminde Tütün Politikası ve Artan Tütün Kaçakçılığı", *Toplumsal Tarih*, S. 88, Nisan 2001, s.6.

⁷⁹ Akpınar, "Reji Uygulamalarına Bir Tepki: Tütün Kaçakçılığı", s.305.

⁸⁰ Temel, "Osmanlı Devletinin Son Döneminde Tütün Politikası ve Artan Tütün Kaçakçılığı", s.5.

Hakkı Paşa devreye girerek görüşlerini, İstanbul'daki Alman maslahatgüzarına aktarmıştı. Hakkı Paşa, çözüm önerilerinde halkın Reji İdaresi'ne bakışına da yer vermişti. Hakkı Paşa, “Reji” ve “Tekel” kelimelerinin birbirinden farklı değerlendirilmesi gerektiği, halkın Reji kelimesini duyduğunda Tütün Rejisi'ni hatırladığını, bunun da olumsuz bir etkiye sahip olduğunu açıklamıştı. Sadrazam Hakkı Paşa, Reji İdaresi'ne dair diğer şikâyetleri de şöyle sıralamaktaydı: Halkın Reji konusunda daha fazla bilgi sahibi olmak istediği, hükümetin Reji'yi koruduğunu, Reji İdaresi'nin de uygulamada hatalar yaptığını, görevini ihmal ettiğini, halkın şirketten nefret ettiğini belirtmekteydi⁸¹.

Reji İdaresi'nin uygulamaları kimi zamansa toplumsal tepkilere dönüşmüştü. 1887 Nisan ayında, çoğunluğu Adalar kökenli Rumlardan olan, Samsun bölgesindeki tütün yetiştiricileri şehre yürüyerek valiye Reji'nin kendilerini düşürdüğü acıklı durumdan yakınmışlardı. Bir hafta boyunca bu protestolar devam etmişti. Köylülerin protestoları giderek şiddetlenmiş ve 4 Mayıs'ta Reji İdare binasının taşlanmasına kadar gitmişti. Benzer protestolar Trabzon'da da yaşanmış hatta bu eylemler başkent İstanbul'a kadar uzanmıştı. Tütün locaları, Ocak 1892'de İstanbul'da bir protesto gösterisi düzenlemişti⁸².

1.3.3. Tütün Kaçakçılığı ve Reji İdaresi

Tütün kaçakçılığı Reji İdaresi'nin kurulmasından önce başlamıştı. 9 Aralık 1754'te Antep kadısına gönderilen yazıda, bazı tütün tüccarlarının ürünlerini kaçak olarak sattıkları ve gümrük vergisinden kaçırdıkları bu nedenle oluşan maddi kaybın engellenmesi için kaçakçılığa dair önlem alınması istenmekteydi⁸³.

II. Meşrutiyet döneminde 60.000 köyde ortalama 11.000 köylü tütün yetiştirmektedir. Bu kadar geniş bir alanda yapılan tütün tarımında yıllık 35.000 kiloyu geçen tütün elde edilmekteydi. Birinci Dünya Savaşı öncesindeyse bu rakam 7.000.000 kiloya ulaşmıştı. Reji İdaresi tarafından bu kadar üretici ve ürünün kontrol altında tutulması pek mümkün görünmemekteydi. Bu da yıllık ortalama %35'e ulaşan kaçak tütün sarfiyatının ortaya çıkmasına neden olmuştu. Bu kadar geniş ölçekli kaçakçılığın engellenmesi durumunda ülkede üretilen tütün miktarının 10.000.000 kiloya ulaşacağı

⁸¹Mehmet Beşirli, “Tütün Rejisi İmtiyazının Uzatılması Meselesi (1911-1913)”, *İlk Adımdan Cumhuriyete Milli Mücadele*, Mavi Yayıncılık, İstanbul 2008, s.20.

⁸²Quataer, “Reji, Kaçakçılar ve Osmanlı Hükümeti”, s.75.

⁸³Ünal, “Tütünün Dört Yüz Yılı”, s.19.

düşünülürse, Reji İdaresinin gelirinin üç kat artması, devletin de 20.000.000 Türk Lirası gelir elde etmesi mümkün görünmekteydi⁸⁴.

Üreticinin kaçağa yönelmesindeki etkenlerin başında ürüne verilen düşük fiyat gelmekteydi. Bu durumda üretici, tütününe Reji İdaresi'nden daha yüksek fiyat veren kaçakçılara satıyordu. Örneğin; Denizli'de üretilen alâ (iyi kalite) tütünün kilosuna Reji İdaresi'ne iki kuruş verirken kaçakçılar on kuruş vermektedir. Reji İdaresi'nin verdiği fiyat ve kaçakçıların ödediği tutar arasında ciddi fark vardı. Yine Reji İdaresi, evsat (orta kalite) tütünün kilosuna altmış para verirken kaçakçılar sekiz kuruş ödemekteydi⁸⁵. Benzer şekilde Karasu bölgesinde Reji İdaresi, tütünün okkasını 3-4 kuruşa satın alırken, kaçakçılar ise aynı tütünü 10 kuruşa alıyordu⁸⁶. Reji İdaresi'nin tütüne düşük fiyat vermesinden ötürü kimi yerlerde çiftçi gibi tütün tüccarları da kaçakçılık yapmaktaydı⁸⁷.

Kaçakçılığın gerçekleştirilmesinde bölgenin fiziki yapısı da önemliydi. Örneğin, Samsun'daki kaçakçılığın daha çok deniz yoluyla yapılması gerekmektedir. Oysa bölgedeki iskele, liman gibi yapıların inşası Reji İdaresi tarafından yapıldığı için kaçakçılık ilk anda engellenebiliyordu. Bu nedenle Samsun'daki tütün kaçakçılığı; İzmir, Bursa, İstanbul'a oranla hayli az olarak gerçekleşmişti. Ancak Samsun'da 1885 yılında Reji fabrikasının üretime başlaması ile kaçakçılık oranında da önemli bir artış yaşanmıştı⁸⁸.

Reji İdaresi'nin tütün üreticilerine ürünlerinin değeri kadar ödeme yapmamasının yanı sıra piyasaya kalitesiz tütün vermesi de halkı kaçakçılığa yönlendirmişti. Bu durum hem üreticiyi ürününü kaçak satmaya hem de tüketicinin kaçak tütün içmesine yol açmıştı. Tütün kaçakçılığı zamanla ülke genelinde yaygınlaşmış, devlet memuru, ordu mensubu ve tütün üreticisi de kaçakçılığın içinde yer almıştı⁸⁹.

Kaçakçılık olaylarında devlet görevlilerinin yer alması zamanla olağan bir durum haline gelmeye başlamıştı. Arapkir'de bir kaçakçıda yakalanan 42 kilo tütünün Arapkir Kaymakamına ait olduğu tespit edilmişti. Bu durum Reji İdaresi ve kaymakam arasında anlaşmazlık yaratmıştı. Kaymakam yetkilerini de kullanarak kaçakçılığa zemin hazırlamaktaydı. İlçede ruhsatsız ekilen tütünlerin sökülmesine izin vermediği gibi kaçakçıları da kolcular aleyhine kışkırtarak taciz ettirmiş, kaçakçıların kolculardan

⁸⁴Akpınar, "Reji Uygulamalarına Bir Tepki: Tütün Kaçakçılığı", s.307.

⁸⁵Gökdemir, "XIX. Yüzyıl Sonunda İzmir ve Çevresinde Tütün Kaçakçılığı", s.325.

⁸⁶Quataer, "Reji, Kaçakçılar ve Osmanlı Hükümeti", s.76.

⁸⁷Erler ve Edinsel, "Samsun'da Tütün Üretimi (1788-1919)", s.241.

⁸⁸Erler ve Edinsel, "Samsun'da Tütün Üretimi (1788-1919)", s.242.

⁸⁹Beşirli, "Tütün Rejisi İmtiyazının Uzatılması Meselesi (1911-1913)", s.18.

şikâyetçi olmasını sağlamıştı. Reji İdaresi, kaymakamın bu tutumu nedeniyle Dâhiliye Nezareti'ne şikâyetle bulunmuştu. Bunun üzerine Dâhiliye Nezareti 19 Eylül 1912 tarihinde Mamuratü'l-aziz Valiliği'ne kaymakamın uyarılması için telgraf göndermişti⁹⁰.

Kaçak tütün satma eğiliminin bazı pratik faydaları da bulunmaktaydı. Kaçakçılar Rejinin tütün sınırlamasından kurtuldukları gibi Reji İdaresi depolarında tütünlerini bekleterek masraf yapmaktan da kurtulmuş oluyordu⁹¹.

Kaçakçılar için önemli olan etkenlerden birisi de piyasada kendilerine dair güven duygusu yaratmaktı. Bunun için kullandıkları yöntemlerden birisi Reji şirketinin amblemini taklit ederek paketlerin üzerine koymaktı⁹².

Osmanlı Devleti'nde kaçakçılık o kadar yaygınlaşmıştı ki kaçak tütünler çarşılar da dahi satılmaya başlanmıştı. 1912 yılında Dâhiliye Nezaretine yazı yazılarak Halep'te çarşı ortasında kaçak tütün satıldığı ve bunun engellenmesi istenmekteydi⁹³.

1.3.4 Tütün Kaçakçılığına Karşı Çözüm Arayışları

Tütün kaçakçılığı ile hukuksal olarak mücadelenin ilk uygulamaları sayılabilecek örnekler 1862 yılında hazırlanan, tütün tekelinin emaneten işletilmesine dair düzenlemede yer almaktaydı. Gerek Reji İdaresi'nin düzenlemelerinde gerekse Cumhuriyet dönemindeki yasal düzenlemelerinde benzer yaklaşımlar dikkat çekmekteydi. Nizamnamenin bazı maddeleri ise şöyleydi:

a.Kaçak tütünler müsadere edilecek ve iftira durumu dışında hiçbir mazeret kabul edilmeyecekti.

b.Kaçakçılığın kontrol altına alınabilmesi için, şehirlerin giriş ve çıkışları kontrol altına alınacak ve gerektiği kadar kontrol noktası yapılacaktı⁹⁴.

Reji İdaresi kurulduğu ilk günden itibaren önemli bir gelir kaybı olarak gördüğü kaçakçılığa karşı önlem arayışlarına yönelmişti. Reji, 1883 yılı raporunda "*İdare, başlangıçtan itibaren kaçakçılığa engel olabilecek önlemler alacaktı*" vurgusu yapmıştı⁹⁵.

⁹⁰Temel, "Osmanlı Devletinin Son Döneminde Tütün Politikası ve Artan Tütün Kaçakçılığı", s.9.

⁹¹Gökdemir, "XIX. Yüzyıl Sonunda İzmir ve Çevresinde Tütün Kaçakçılığı", s.330.

⁹²Quataer, "Reji, Kaçakçılar ve Osmanlı Hükümeti", s.77.

⁹³Akpınar, "Reji Uygulamalarına Bir Tepki: Tütün Kaçakçılığı", s.308.

⁹⁴Ünal, "Tütünün Dört Yüz Yılı", s.22-23.

⁹⁵Blaisdell, *Osmanlı İmparatorluğunda Avrupa Mali Denetimi*, s.108.

Devlet tütün kaçakçılığına karşı bölgelere göre de farklı çözüm önerileri geliştirebilmekteydi. Dâhiliye Nezareti, Trabzon'a gönderdiği 8 Eylül 1893 tarihli talimatta, kaçakçılığı engellemek için “a) *Kaçakçılıkla uğraşanların belirlenerek isimlerinin vilayet konaklarına asılması ve kaçakçılık yapmamaları noktasında “lisan-ı şefkatle tenbihat” yapılmaları, b) Kaçakçılık yapmayacaklarına dair senet alınması ve kefil istenmesi, c) Teminat vermeyenlerden kasabada oturanların sabah ve akşam olmak üzere günde iki defa mahalli zabıtaya giderek imza atmaları, c) Hala kaçakçılıkta ısrar edenlerine ise gerekli cezanın verilmesi*” istenmekteydi⁹⁶.

Kaçakçılıkla mücadelede yerel idarecilerin tutumları da önemli bir yere sahipti. 1892 yılında, Trabzon Valiliğine atanan Kadri Paşa, bölgedeki kaçakçılığı önlemek için büyük bir mücadele başlatmıştı. Buna rağmen kaçakçılar bölgede önemli bir konuma gelmiş olacak ki valiyi uyarmaya varan girişimlerde bulunmuştu. Kaçakçılıkla ün yapmış birisi, Kadri Paşa'ya haber göndererek kendisini takip etmekten vazgeçmesini istemişti. Ünlü kaçakçı “*Ben istersem, Kadri Paşa'nın gözü önünde tütün kaçakçılığı yaparım. O, farkına bile varmaz!*” demişti. Gerçekten de bir gün Kadri Paşa, şehirdeki bir kahvenin önünde otururken, kahvenin önünden bir cenaze alayı geçer. Cenazeye hürmeten halkla birlikte Kadri Paşa'da ayağa kalkar. Ertesi gün meşhur kaçakçı, Kadri Paşa'ya haber göndererek, “*Dün sizin bile hürmeten ayağa kalktığınız o tabutta ölü yoktu! Tabut, kaçak tütünle doluydu*” diyecekti. Kadri Paşa da yaptırdığı tahkikatla olayın doğru olduğunu öğrenmiş, kaçakçılarla mücadelesini daha da şiddetlendirmişti⁹⁷.

Kaçakçılığa karşı alınabilecek önlemler konusunda Halep Valiliği de kapsamlı bir hazırlığını Dâhiliye Nezareti'ne göndermişti. Dâhiliye Nezareti'ne 18 Aralık 1913 tarihinde gönderilen tahriratta, son dört ayda 6000 kiloya yakın kaçak tütün yakalandığını, bu kadar tütünün son 2-3 yılda bile ele geçirilmediğini, bunun da Reji İdaresi'nin tütün kaçakçılığının arttığına dair şikâyetlerinde haklı olduğunu ifade etmişti. Valilik, kaçakçılığın önlenmesi için de önemli tespitlerde bulunmuştu. Buna göre, Jandarmanın ve polisin görevi kaçakçıyı takip etmek değil, Reji kolcularına yardım etmek olduğuna göre askeri önlem olarak kolcuların sayısının artırılması istenmişti. Aynı raporda Halep'teki kaçakçılığa dikkat çekilerek yüz kadar dükkânın kaçakçılıkla uğraştığının tespit edildiği

⁹⁶Karaca, “Osmanlı İmparatorluğunda Reji ve Tütün Kaçakçılığında Trabzon Örneği: Bir Yabancı Sermaye Serüveni”, *Tütün Kitabı*, s.64.

⁹⁷Akpınar, “Reji Uygulamalarına Bir Tepki: Tütün Kaçakçılığı”, s.310.

belirtilmekteydi. Mevcut nizamnameler ile kaçakçılığın önlenemeyeceğini belirten vali şu çözüm önerilerinde bulunmuştu:

a. Kaçakçılığın ortadan kalkmasını sağlayacak yeni kanunlar ve nizamlar konmalıdır.

b. Tütün kaçakçıları serseri kabul edilerek serseri kanunnamesine uygun olarak cezalandırılmalıdır.

c. Kaçak tütün satanlar, İstanbul'da yapıldığı gibi, başka yerlere sürülmelidir.

d. Mahsulleri Reji tarafından satın alınmayan ve ürünlerin ihracı mümkün olmayan mahallerde tütün ziraatı yasaklanmalıdır. Yasak kapsamına alınacak bölgeler, üyelerinin bir kısmı tütün üreticisi olan o bölgenin idare meclisi tarafından değil, idare memurları tarafından belirlenmelidir.

e. Bir şahsın kaçakçı olduğuna dair, zabitanın ve hükümet yetkilisinin belirteceği kanaat mahkemece yeterli delil sayılmalıdır.

f. Kaçakçılara, üzerinde bulundurdıkları kaçak tütünün beher kıyyesi için 40 kuruş para ve hapis cezası verilmesi istenmişti⁹⁸.

Bu öneriler dikkate alınmış olmalı ki 16 Nisan 1914 tarihli geçici kanunda ruhsatsız fidan yetiştiren, yasal süresi dolduktan sonra geride kalan fidanları imha etmeyen, yazdırdığı tütün ile Reji ambarına teslim ettiği arasında fark olanlara 25 lira ile 5 Osmanlı altınına varan para cezası verilmesi öngörülmüştü⁹⁹.

Bazı bölgelerdeki halkın, kaçakçıları adeta bir “*yiğit*” olarak sıfatlandırıp kaçakçılara bu şekilde yaklaşımları ve kaçakçılıktan kâr sağlamalarını da göz önünde bulundurmaları olayın sosyolojik ve ekonomik boyutunun ne kadar iç içe geçtiğine önemli bir örnektir¹⁰⁰.

Kaçakçılığa çözüm arayışındaki en önemli yaklaşımlardan biri de hiç şüphesiz kolluk kuvvetleriyle sorunun çözümünü düşünmektir. Osmanlı Devleti, bu doğrultuda Reji İdaresi bünyesinde kurulan ve sayısı hızla artarak devletin kimi asayiş sorunlarının çözümünde yardım istemek zorunda kalacağı kolculara yetki vermişti.

⁹⁸Temel, “Osmanlı Devletinin Son Döneminde Tütün Politikası ve Artan Tütün Kaçakçılığı”, s.11.

⁹⁹Temel, “Osmanlı Devletinin Son Döneminde Tütün Politikası ve Artan Tütün Kaçakçılığı”, s.11.

¹⁰⁰Habip Edip, *Avrupa'nın Muhtelif Memleketlerinde Tütün İnhisarı ve Türkiye Tütün İnhisar İdaresi*, Burhanettin Matbaası, İstanbul 1931, s.8.

1.3.5.Reji İdaresi'nin Tütün Kaçakçılığına Karşı Oluşturduğu Kolculuk Sistemi

Duyun-u Umumiye'nin personel yönetimi, İdare Meclisi tarafından yapılmaktaydı. Buna rağmen personel alınıp çıkarılırken Osmanlı Devleti'ne haber verilmekteydi. Hükümet işçi-memur alımına fazla dikkat etmezken, kaçakçılık takibi işlerini yapmak üzere çalıştırılacak “*kolcular*” hakkında tavsiyelerde bulunmaktaydı. Esasen kaçakçılığın takibi meselesi, Hükümet ile İdare arasında sık sık anlaşmazlığa neden olmaktaydı. Duyun-u Umumiye İdaresi, kaçakçılığın takibine dair bütün yetkilerin kendisine verilmesini istiyordu. Ancak Hükümet, ülke içerisinde oluşturulacak ve kendi denetimi dışında kalacak kolluk kuvvetlerine çok sıcak bakmıyordu. İki taraf arasında devam eden bu tartışma, 2 Mayıs 1885'te Şura-yı Devlet'in Reji İdaresi'ne vermiş olduğu yetki ile çözülmüştü. Buna rağmen Osmanlı Hükümeti, Reji İdaresi'ne kolcuların istihdamında Osmanlı vatandaşlarının kullanılması konusunda baskı yapmaya da çalışmıştı. Kolcular, genellikle sınır boylarında tuz ve tütün kaçakçılığına karşı mücadele etmekteydi. Bu nedenle Reji İdaresi, Osmanlı Hükümeti'nden kolcular için silah taşıma ruhsatı istemişti. Hükümet ise bu isteği reddetme eğilimde olsa da kendi askeri kolluk gücüyle kaçakçılığı engelleyemeyeceği için izin vermek zorunda kalmıştı¹⁰¹.

Osmanlı Devleti'nde 16 Nisan 1914 tarihinde kaçakçılık için düzenlenen geçici kanuna kadar, tütün kaçakçıları izlemek ve yakalamak, kaçak tütün bulunduğu bildirilen ev ve iş yerlerinde arama yapmak kolcularının görevi idi. Bu düzenlemeye göre jandarma ve polis ancak kolcuların isteği durumunda yardım edebilirdi. Bu uygulama kaçakçılığa karşı mücadelede zaman zaman aksaklıklar yaratmıştı. Polisin, kaçak tütün bulunduğu bildirilen ev ve iş yerine girme yetkisi bulunmadığından, Rejinin, kolculara yardım etmesi için polis görevlendirilmesi isteğine kimi zaman olumsuz yanıt verilmişti¹⁰².

Osmanlı Devleti, Reji İdaresi'nin kolcu olarak istihdam edeceği kişileri Müslümanlardan ve toplum nezdinde güvenilir olan kişilerden seçmesini önermesine rağmen isteklerin yapılmadığı görülecekti. Örneğin, İzmir'de Reji İdaresi çalışanlarının önemli bir bölümü, Romanya ve Baserabya'dan gelen Yahudilerdi¹⁰³. Ayrıca kolcuların önemli bölümü bir takım suçlardan hüküm giymiş, sabıkalı ve toplum içerisinde güven

¹⁰¹Erdoğan Keskinlik, “Duyun-u Umumiye İdaresi”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, C.14, s.375.

¹⁰²Temel, “Osmanlı Devletinin Son Döneminde Tütün Politikası ve Artan Tütün Kaçakçılığı”, s.8. Reji İdaresi İstanbul'da Reji Polisi de kurmuştu. Ali Arslan v.d, *Milli Mücadelede Polisler*, Paraf Yayınları, İstanbul 2011, s.77.

¹⁰³Gökdemir, “XIX. Yüzyıl Sonunda İzmir ve Çevresinde Tütün Kaçakçılığı”, s.330.

vermeyen kişilerdi. Reji İdaresi'nin kolcu istihdamında ikinci önemli özelliği ise bu kişileri Çerkez, Arnavut, Boşnak ya da Pomak kökenli olanlardan seçmesiydi. Böylece, yerli halkla iyice kaynaşmayan kolcuların gerektiğinde silahlı çatışmaya girmelerini sağlamak ve kaçakçılığı engellemek istiyordu¹⁰⁴. Bu durum halkın tepkisini çekerek, değişik bölgelerde sosyal olaylara da neden olmuştu. Nitekim 1884 yılında İzmir Reji İdare binasına dinamit atılmıştı¹⁰⁵.

Oluşturulan bu silahlı güce dair ortaya çıkan yetki tartışması nedeniyle uygulamada önemli sorunlar yaşanmaktaydı. Bu doğrultuda Reji İdaresi'nin Samsun'da kaçakçılığın engellenebilmesi için kolcu kuvveti oluşturma isteği, Jandarma ile Reji İdaresi arasında uzun süren anlaşmazlıklar yaratırken, böyle bir yetkinin verilmesine Zaptiye Teşkilatı tamamen karşı çıkmıştı¹⁰⁶. Yetki tartışmaları kimi zaman kaçakçıların yakalanamaması pahasına da olsa devam etmişti. Ankara'nın debbağ (deri işleme) esnafından İncenin Ali, kardeşi İsmail'in dükkânında kaçak tütün bulunduğu ihbarını yapmıştı. Bunun üzerine Ankara Reji İdaresi Başmüdürlüğü, Ankara Polis Müdürlüğü'nden, kaçakçıları yakalayacak Reji İdaresi kolcularına yardımcı olmak üzere bir polis görevlendirilmesini istemiş, ancak bu istek reddedilmişti¹⁰⁷.

Reji İdaresi'nin izlediği politikalar da kolcuları cesaretlendirmekteydi. Örneğin; bir kolcu yapmış olduğu kanunsuz hareketten sonra tutuklanıp yargılanacak olursa, Reji yargılama süresince kolcuya avukat tutuyor, kolcuyu hapiste geçirdiği süre içinde işten çıkarmayıp yarım maaş bağlıyordu. Bununla da yetinmeyen Reji, kolcu cezaevinden çıktıktan sonra tekrar işe alıyor, hapiste geçirdiği günleri de emeklilik maaşına ekliyordu. Reji İdaresi tarafından kendilerine böylesine kolaylık tanınan ve değişik suçlardan hüküm giyen, hapishaneye uzak olmayan kolcular için birkaç sigara ya da birkaç kilo tütün için adam vurmak zor bir iş değildi¹⁰⁸.

Kolcuların, ülke içerisinde kontrolsüz bir güç olarak hareket eder duruma gelmesi, tütün denetiminin de önüne geçerek sosyal bir sorun olarak basında geniş yer bulmuştu. 3 Mart 1890 tarihli İzmir basınında: *"Tütünlerin içilmez bir halde olmasını şikâyet etmekten vazgeçtik. Kolcularına idare tarafından verilen nihayetsiz salahiyyete son verilsin"* diye

¹⁰⁴Oktay Gökdemir, "Osmanlı Tütün Tarımında Reji Kolculuğu ve Sivil Direniş", *Tarih ve Toplum*, S. 190, Ekim 1999, s. 55.

¹⁰⁵Gökdemir, "XIX. Yüzyıl Sonunda İzmir ve Çevresinde Tütün Kaçakçılığı", s.330.

¹⁰⁶Erler ve Edinsel, "Samsun'da Tütün Üretimi (1788-1919)", s.241.

¹⁰⁷Temel, "Osmanlı Devletinin Son Döneminde Tütün Politikası ve Artan Tütün Kaçakçılığı", s.8.

¹⁰⁸Gökdemir, "Osmanlı Tütün Tarımında Reji Kolculuğu ve Sivil Direniş", s. 57.

başlayan haberde “*kafaları çekerek etrafa saldıran*”, “*düzeni bozan*” gibi ifadelerle olay tanımlanmaya çalışılmıştı¹⁰⁹.

Reji, Anadolu’da hızla büyüyen tütün kaçakçılığına karşı Osmanlı Hükümeti’nin gereken işbirliğini yapmadığı gerekçesiyle 1897 yılında bir dizi resmi şikâyetle bulunmuştu. Şikâyetlerin özünde Osmanlı Hükümeti’nin bağlayıcı anlaşmalara aykırı tutumu nedeni ile kaçakçılığın yaygınlaştığı iddiaları vardı. Örneğin; tütün ekim izni Reji İdaresi’ne ait olmasına rağmen Osmanlı Hükümeti, bu yetkiyi yerel Osmanlı idare heyetlerine de vermişti. İşbirliği konusundaki şikâyetler ise Osmanlı ordu gücünün kaçakçılığı engellemede yardımcı olmamasına dairdi. Maliye Nezareti ise bu konuda Reji İdaresi kolcularının yetkili olduğunu vurgulamıştı. Reji’nin, Osmanlı Hükümeti’ne karşı diğer önemli iddiası ise Osmanlı ordusunun kaçakçılara karşı kolaylık göstermesiydi. Reji İdaresi bu iddialarını temellendirmek için ise Adana’da kaçakçıların orduya yazıldığını ve sonra kolcu kuvvetlerine saldırdığını ortaya koymaya çalışmıştı¹¹⁰.

Reji’nin, Osmanlı Ordusunun kaçakçılıkla mücadele etmediği iddialarına dair idare, yetkilisi Raymond Mart 1897 yılında Reji İdaresi’ne gönderdiği mektupta “*Kaçakçı genellikle sırtında bir kıl dokuma çuvala gelir, bunun içinde her zaman mavi ya da pembe kartonlara sarılı, çeyrek, yarım ve nadiren bir okkalık paketlere sarılmış belki 20 kilo tütün vardı. Kapıdan kapıya gider, tek korkacağının Reji kolcuları olduğunu pek ala bilirdi. Jandarmalar tesadüfen köydeyseler, kendi içecekleri tütünü yarı fiyata ya da paraları yoksa ki böyle olması ender değildir. Bedava almakla yetinirdi*” açıklamasıyla Osmanlı kolluk kuvvetlerinin kaçakçılığa bakışına dair tespitlerde bulunmaktaydı¹¹¹.

Kaçakçılıkla mücadelede yerel yöneticilere de önemli roller düşmekteydi. Bunun için ilginç örneklerden birisi Trabzon Valisi Kadri Bey’di. Kadri Bey bölgesinde asayişin sağlamak için kendine özgü yöntemler geliştirmişti. Geneli şiddete dayanan bu uygulamalardan halk çoğu kez şikâyetçi olmasına rağmen Reji, çok memnun kalmıştı. Çünkü İdare, bölgedeki asayişin sağlanma yönteminden ziyade asayişle bağlantılı olan kaçakçılığın önlenmesine ve kâr oranını dikkate almaktaydı. Kadri Bey’in uygulamaları bu yönüyle Reji İdare Müdürlerinden Lui Ramber’in yoğun övgüleriyle karşılanmıştı. Kadri

¹⁰⁹Reji kolcularının sosyal düzeni bozucu tutumlarına dair basında birçok haber çıkmıştı: “Reji Kolcuları eğlence için adam vuruyor”, *Hizmet*, 3 Mart 1890; “Reji kolcuları Buca’da piknik yapanların yiyecek ve içeceklerine el koydu”, *Ahenk*, 22 Nisan 1895; “Reji yolcuların paralarını gasp etti”, *Hizmet*, 29 Temmuz 1893; Gökdemir, “XIX. Yüzyıl Sonunda İzmir ve Çevresinde Tütün Kaçakçılığı”, s.332.

¹¹⁰Quataert, *Anadolu’da Osmanlı Reformu ve Tarım (1876-1908)*, s.222-223.

¹¹¹Quataer, “Reji, Kaçakçılar ve Osmanlı Hükümeti”, s.77.

Bey'in asayiş sağlamak için izlediği ilginç yöntemlerden birisi de “sade” veya “şekerli kahve” metodu. Suçlu olduğu iddia edilen kişilere kısa bir sorgunun ardından, sade veya şekerli kahve ikram edilsin emri verilmekteydi. Sade ve şekerli kahve falaka anlamına gelmekteydi. “Sade kahve ikram edilsin” emri suçlu olduğu iddia edilen kişinin az dayak yiyeceği anlamına gelmekteydi. “Şekerli kahve” emri ise dayağın çok daha şiddetli olacağı demektir¹¹².

Reji memurlarının üreticiyle olan iletişimlerdeki sorun halkın Reji İdaresi'ne karşı düşmanlığını arttırmıştı. Buna dair Trabzon basınında önemli yazılar kaleme alınmıştı. Feyz gazetesinde 12 Eylül 1908'de kaleme alınan bir makalede: “Devlet-i aliyemizin lisan-ı resmiyesi olan Türkçeyi tekellüm edemeyen Reji Nazırı haftada iki defa hem ziyaret, hem ticaret kabilinde olarak Akçaabat'a gelir. İdarenin karşısındaki Millet bahçesinde 30 kadar kolcularını yanına çağırarak kolcuların layığıyla görevlerini yapmalarını isteyerek bunun sonucunda ayrıca idareden de mükâfat almaları yolunda vaatlerde bulunuyordu. Ayrıca külli miktarda harcırah alarak buradan ayrılır. Nazır Efendi'nin şu hareketi elbette takip edilir. Yaptıklarının keyfiyetten olduğu tabiidir” şeklindeki ifadeyle halkın Reji İdaresi çalışanlarına olan güvensizliği açıkça dile getirilmişti¹¹³.

Kaçakçılıkla mücadelede en önemli unsur haline gelen kolcular kimi zaman ise kaçakçılığın içerisinde yer almıştı. Bu doğrultuda Ankara vilayetine yazılan 21 Mayıs 1912 tarihli bir şikâyet “Yabanabad'da Reji kolcuları tarafından der-dest olunan tütünlerin su-i istimal edildiği” belirtilmiş. Bu şikâyet üzerine 24 Mayıs 1912 tarihli cevapta “Reji memurlarının müzakeresi üzerine Dilaver Onbaşı, yanında süvari Ankaralı Tevfik, Yabanabad'daki Turalioğlu Hüseyin ve piyade Reji kolcularının” göz yumdukları gerekli şikâyetlerin yapılmasına rağmen çözüm bulunamadığı görülmüştü¹¹⁴.

Tütün geliri devlet politikalarının şekillenmesinde de etkili olabilmekteydi. 1913 yılında Reji İdaresi'nin imtiyaz hakkının dolmasına yakın, Balkan Savaşı henüz bitmemişti ve Edirne'nin alınması için finansal kaynağa ihtiyaç vardı. Siyasal atmosferin yarattığı baskı Reji İdaresi Genel Müdürü Mösyö Wely'i ile 1.600.000 liraya yeniden anlaşma yapılmasına ve Reji İdaresi'nin imtiyazının 20 yıl uzatılmasına neden olmuştu. Böylece

¹¹²Lui Ramber, *Gizli Notlar*, (çev. Niyazi Ahmet Banoğlu), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul (t.y.), s.132.

¹¹³Akpınar, “Reji Uygulamalarına Bir Tepki: Tütün Kaçakçılığı”, s.307.

¹¹⁴Akpınar, “Reji Uygulamalarına Bir Tepki: Tütün Kaçakçılığı”, s.308. Kolcular, kimi bölgelerde ise Ayanların toplum üzerinde baskı kurma aracı olmuştu. Bkz., Onur Eroğlu, “Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinden Cumhuriyet'in İlk Yıllarına Kamu Maliyesi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.12, Özel Sayı, 2012, s.73.

Reji İdaresi kolcularına yöneltilen eleştiriler, kaçakçılık olgusunun toplum nezdinde güçlenmesine rağmen ekonomik çıkışın bulunamaması Reji imtiyazını yirmi yıl daha uzatmıştı¹¹⁵.

Reji İdaresi'nin personel sayısı dönem dönem değişmekteydi. Özellikle hasat ve tahsil dönemlerinde sayı artmaktaydı. Zamanla çok kalabalık bir teşkilat halini alan İdare'nin personel sayısı aynı dönem Maliye Bakanlığı personel sayısından fazlaydı¹¹⁶. İdarenin 1887-1899 yılları arasındaki personel sayısı ise şöyleydi¹¹⁷:

Yıl	Kolcu Sayısı
1887	3617
1889	4141
1890	4622
1892	4906
1895	5950
1896	6522
1897	6701
1898	6343
1899	6533

Tablo-3

1887-1899 Dönemi Kolcu Sayıları

İdarenin personel sayısı hızla artmış 1912 yılında 8931 kişiye ulaşmıştı. Bunların 5652'si sürekli çalışırken, 3279 kişi geçici personel idi. Daimi personelin birimleri ise şu şekildeydi:

Yönetim Merkezi	496
Şehirler	3970
Müfettişler	30
Kolcular	1156
Toplam	5652 kişi idi.

Reji İdaresi ülke genelinde kaliteli tütün yetiştirilen alanlarda kolcu sayılarını da arttırmıştı. Türkiye tütün tarımında önemli bir yere sahip olan Ege Bölgesi'ndeki kolcu sayıları şu şekildeydi¹¹⁸:

¹¹⁵Ünal, "Tütünün Dört Yüz Yılı", s.30.

¹¹⁶Keskinkılıç, "Duyun-u Umumiye İdaresi", s.376.

¹¹⁷Gökdemir, "Osmanlı Tütün Tarımında Reji Kolculuğu ve Sivil Direniş", s.52.

¹¹⁸Gökdemir, "Osmanlı Tütün Tarımında Reji Kolculuğu ve Sivil Direniş", s. 53.

Sancak Adı	Görevli	Adet
İzmir	Kolcubaşı	26
	Yaya Kolcu	359
	Atlı Kolcu	65
	Kadın Kolcu	37
	Müfettiş	4
Aydın	Kolcubaşı	9
	Yaya Kolcu	54
	Atlı Kolcu	49
Saruhan	Kolcubaşı	13
	Yaya Kolcu	149
	Atlı Kolcu	96
Denizli	Kolcubaşı	8
	Yaya Kolcu	21
	Atlı Kolcu	48
Menteşe	Kolcubaşı	6
	Yaya Kolcu	71
	Atlı Kolcu	30
	Toplam	948

Tablo-4

Ege Bölgesi Kolcu Sayıları

Reji İdaresi için kolcu kuvvetleri oldukça pahalı bir yapılanmaydı ve masrafları her geçen gün artmaktaydı¹¹⁹. Reji İdaresi kolcular için 1901 yılında 229.916 Osmanlı Lirası ayırırken bu rakam 1904 yılına gelindiğinde 258.000 Osmanlı Lirasına ulaşmıştı¹²⁰.

İdarenin bazı önemli tütün üretici bölgelere ait 1885-1886 yıllı masrafları ise şu şekildeydi

1885-1886 Yılları Arası Yer Adı	Kolculuk Harcamaları (Altın Lira Olarak)
Halep	354.894
Ankara	318.382
Bingazi	43.265
Beyrut	764.923
Kavala	282.864
Diyarbakır	212.114
Cidde	112.084
Erzurum	291.869
Hudeyde	136.725
Yanya	344.217
Kastamonu	117.071
Harput	129.214

¹¹⁹Oktar, “Osmanlı Devletinde Reji Şirketinin Kurulmasından Sonraki Gelişmeler”, s.51.

¹²⁰Oktar, “Osmanlı Devletinde Reji Şirketinin Kurulmasından Sonraki Gelişmeler”, s.52.

Konya	277.928
Mersin	216.750

Tablo-5

1885-1886 Dönemi Kolcu Masrafları

Aynı zamanda Reji çalışanlarının maaşları da çoğu devlet memuruna göre daha yüksekti. 1898 yılında Merkez Müdürlükleri'nde şube müdürü olarak çalıştırılan Pilye isimli bir yabancı yönetici 100 lira maaş almaktaydı. Oysa İdarenin taşradaki, illerdeki bölge müdürü maaşı 1902 yılında 37 lira idi. Bu ücretlerin yanı sıra 1913 yılında Osmanlı Devleti'nde kıdemli bir valinin 100 lira maaş aldığı düşünüldüğünde aradaki fark daha iyi anlaşılacaktır.¹²¹ Reji İdaresi kolcuları ülke genelinde her geçen gün geniş bir ağa ulaşmış ve kaçakçılığın yanı sıra toplum üzerinde denetim oluşturmaya da başlamıştı. Bu durum o kadar etkili olmuştu ki kimi türkülerde dahi kendini bulmuştu¹²². Reji İdaresi'nin yurt içinde yayılan teşkilatı, memur, kolcu ve çalışanları ile adeta devlet içerisinde devlet gibiydi.

Kaçakçılar ile kolcular arasında yaşanan çarpışmalarda yılda ortalama 1000 kişi ölmekteydi¹²³. Bu sayı giderek artmış hatta bazı tespitlere göre 1901 yılında gerek kolculardan, gerekse halktan çarpışmalarda ölenlerin sayısının 20.000 kişi olduğu ifade edilmişti¹²⁴. Kolcu ve kaçakçılar arasında yaşanan çatışmalarda ölen kişilerin sayılarının giderek artmaya başlaması Dâhiliye Nezareti nezdinde çözüm arayışını hızlandırmıştı. Bu bağlamda Dâhiliye Nazırı, 2 Ekim 1902 tarihli yazısında bazı çözüm önerileri sunmuştu. Ancak bu öneriler de sorunu çözmekten çok uzaktı¹²⁵. Kaçakçılar ile kolcular arasındaki çatışmalarda meydana gelen ölümlere dair Reji İdaresi sorumlusu Edgar Vincent, The Times'a verdiği demecinde; *“Anadolu'nun bazı bölgelerinde, kaçakçılık silahlı çetelerce yapılmaktadır. Bu atılğan kaçakçıları kovalarken, bir ölçüde can kaybı olduğunu söylemekten üzgünüm”*¹²⁶ diyerek bu kayıpları kabul edecekti. Sıkça yaşanan çatışmalarda meydana gelen ölümler, kaçakçılarda dikkat çekici bazı uygulamaları da başlatmıştı. Öyle

¹²¹Keskinkılıç, “Duyun-u Umumiye İdaresi”, s.376.

¹²²Çökertme Türküsündeki, “Gidelim gidelim de Halilim
Çökertmeye varalım
Kolcular görünce Halilim
Nerelere kaçalım
Teslim olmayalım Halilim
Aman kurşun saçalım” dizeleri Reji kolcularının etkisine önemli bir örnektir.

¹²³Müderresioğlu, *Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları*, s.132.

¹²⁴Mutlucağ, “Duyun-u Umumiye ve Reji Soygunu”, s.35.

¹²⁵Mutlucağ, “Duyun-u Umumiye ve Reji Soygunu”, s.36.

¹²⁶Quataer, “Reji, Kaçakçılar ve Osmanlı Hükümeti”, s.74.

ki kaçakçılar yola çıkarken vasiyetnamelerini yazarak ailelerine veriyor, beraberlerinde ölüm halinde kullanılması için kefen ve benzeri malzemeleri götürüyorlardı. Hatta kimi zamanlarda yanlarına defin işlemleri için imam da alıyorlardı¹²⁷.

Osmanlı Devleti, Reji hakkında yaşanan sorunları da göz önünde bulundurarak kolcuların silahsızlandırılması için 1895 yılından itibaren girişimlerde bulunmuştu. Bu uygulama kimi bölgelerde idareciler tarafından şiddetle yapılmaya çalışılmıştı. Bu doğrultuda İzmir Valisi Hasan Fehmi Paşa, kolcuların silah taşımalarını yasaklayıp bu karara uymayanların hapse atılmasını emretmişti. Ancak bu uygulamaların da tutarlı olarak devam etmediği görülecekti. Çünkü devlet bir yandan kolcuların silahsızlandırılmasını isterken, diğer taraftan 1901 yılında Osmanlı Devleti askeri gücünün kaçakçılıkla mücadele etmeyeceği kararı almıştı. Hatta devlet Reji İdaresi kolcularından asayişin sağlanması için yardım da isteyecekti. 1905 yılında Sadrazam, göndermiş olduğu telgrafında Aydın'daki hükümet yetkililerinin eşkıyalarla baş edebilmek için Reji İdaresi kolcu güçlerinden en iyilerinin seçilmesini istemişti. Benzer şekilde 1908 yılında kaçakçı gemilerine engel olmak için kolcu güçleriyle iş birliği yapılacaktı¹²⁸.

Osmanlı hükümeti, kolcularla iş birliğinde özellikle deniz kaçakçılığında hassas davranmaktaydı. Çünkü deniz kaçakçılığı yapan gruplar tütünün yanı sıra silah da kaçırmaktaydı. Bu nedenle hükümet, kaçak silahların Meşrutiyet taraftarlarının ve ülkedeki eşkıyaların eline geçmesini engellemek için Reji İdaresi ile etkin bir iş birliğine girmişti¹²⁹.

Osmanlı Devleti, kolcularının kimi bölgelerdeki eleştirilen tutumlarına rağmen, bu silahlı güçten Batı Anadolu'da ortaya çıkan eşkıyalık faaliyetlerine karşı da faydalanma yoluna gitmişti. Özellikle Batı Anadolu bölgesinde kolcuların gerçekleştirdiği zulümlere karşı koyan güçler genelde dağdaki efeler idi. Çakırcalı Mehmet Efe, develeri ile kaçak tütün taşıırken yakalanan ve kolcular tarafından işkence yapılan Ahmetoğlu Mehmet ve Deli Mehmetoğlu Halil'in intikamını almak için Ödemiş bölgesinde kolculara karşı amansız mücadele vermişti¹³⁰. Osmanlı Devleti, Ege Bölgesi'ndeki eşkıyalık olaylarıyla baş edemeyince bir çıkış noktası olarak düşündüğü kolcularla iş birliğine yöneldi. 18

¹²⁷Karaca, "Osmanlı İmparatorluğunda Reji ve Tütün Kaçakçılığında Trabzon Örneği: Bir Yabancı Sermaye Serüveni", s.69.

¹²⁸Oktar, "Osmanlı Devletinde Reji Şirketinin Kurulmasından Sonraki Gelişmeler", s.51.

¹²⁹Quataer, "Reji, Kaçakçılar ve Osmanlı Hükümeti", s.83.

¹³⁰Gökdemir, "Osmanlı Tütün Tarımında Reji Kolculuğu ve Sivil Direniş", s.54.

Temmuz 1910 tarihinde yapılan sözleşme ile Reji kolcuları eşkıyalık faaliyetleri için de görevlendirildi¹³¹.

Halkın Rejiye karşı tepkileri, kolcuların silahsızlanması sonrasında da artmıştı. Örneğin Demirci sakinleri, Reji kuvvetlerini etkisiz hale getirmiş aynı bölgedeki köylüler de Reji görevlilerini taşlamıştı. Köylüler Samsun bölgesindeki Darende’de tek el deposunu yağmalamış, Zile bölgesinde büyük oranda tütün tahrir etmişti. Benzer sorunlar Tokat’a da sıçramış köylüler 170 balya kaçak tütün geri alarak kolcuların çoğunu yaralamıştı¹³².

Kaçakçılar silahlı gruplar halinde hareket etmekte ve kimi zaman kolcu takiplerinden kurtulabilmekteydi. 1913 Nisan ayında yapılan takibatta, 30 hayvan yüklü bir kaçakçı kafilesinin Bursa, İnönü, Bilecik, Kütahya ve Afyonkarahisar sancaklarından, 30 ila 60 şar yük arasında değişen altı kafilenin Ankara, Aziziye ve Yalvaç’tan, yine 30 hayvan yüklü bir kafilenin de Sivrihisar’dan geçtiği fark edilmişti. Kolcular, jandarmadan yardım istemiş olmasına rağmen kaçakçılar yakalanamamıştı. Konya Valiliğinin, 20 Nisan 1913 tarihinde Dâhiliye Nezareti’ne gönderdiği yazıda kaçakçıların tespiti yapıldığı gibi bölgelerinde “kaçakçılıkla” ünlenen kişiler olduğu anlaşılmıştı. Valiliğin yazısında kaçakçılar hakkında bütün bilgilerin mevcut olması da dikkat çekiciydi. Buna göre Konya’ya kaçak tütün getiren en meşhur kaçakçıların, Bolvadin kazasının Akbaba karyesinden Salih, Söğüt kazasının Düздаğ karyesinden Uzun İsmail oğlu Raif, İnegöl’ün Meziddere karyesinden Kör Aziz adlı kişiler olduğu bildirilmişti¹³³.

Kolcular hakkındaki bütün tartışmalar arasında Reji Genel Müdürlerinden Lui Ramber, yapmış olduğu inceleme gezisinde kolcuların seçim ve çalışma şekillerine dair önemli bilgiler sunmaktaydı. Ramber: “*Vali bir takım haydutları, pervasız ve cesur gençleri Reji kolcusu yapmıştı. Bunlar gayet sadıktırlar, verdiğimiz az para ile yetinirler*” ifadelerini kullanmıştı. Ramber, kolcularının sadakati hakkında Vali Kadri Bey’e kolcularından birini göstererek söylediği şu ifadeleri notlarına almıştı: “*Bu şimdiye kadar dört beş kişiyi öldürmüştür. Hususi bir şey yaptırmak istediğim zaman buna havale ederim. Söylediğimi sessizce ve maharetle yapar*”¹³⁴. Genel Müdür Ramber’in, Trabzon kolcularına ait verdiği bu bilgiler de göstermektedir ki kolculuk uygulaması kaçakçılıkla mücadelede fazlasıyla uzaklaşmış, toplum üzerinde bir kontrol mekanizması haline gelmiştir.

¹³¹Sabri Yetkin, Ege’de Eşkıyalar, *Tarih Vakfı Yurt Yayınları*, İstanbul 2003, s.144.

¹³²Quataer, “Reji, Kaçakçılar ve Osmanlı Hükümeti”, s.80.

¹³³Temel, “Osmanlı Devletinin Son Döneminde Tütün Politikası ve Artan Tütün Kaçakçılığı”, s.9.

¹³⁴Ramber, *Gizli Notlar*, s.129-134.

II. Bölüm

CUMHURİYET DÖNEMİNDE TÜRK TÜTÜNCÜLÜĞÜ, TÜTÜN VE TÜTÜN KAÇAKÇILIĞI MEVZUATI

2.1. Milli Mücadeleye Karşı Reji İdaresi'nin Tutumu

Milli Mücadele devam ederken Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM), tütün politikalarının şekillenmesi ve tütün kaçakçılığının engellenmesi için İnhisar İdaresi ile mi yoksa Reji İdaresi ile mi sorunun çözüleceği gündeme getirilmişti. Maliye Bakanı Hasan Bey, 14 Ağustos 1921 tarihinde yaptığı Meclis konuşmasında bu konunun çözümüne dair tekel yöntemini işaret eden bir açıklama yapmıştı: *“Hükümetin fabrikatörlük yapması doğru mudur? Değil midir? Diye şimdiye kadar kokmuş bir liberalizm nazariyesini tekrar ettiler, maatteessüf bendeniz o mektep-i iktisadiye mensubu değilim, hükümetin muvaffakiyetle işleteceği birçok sanayi cesime vardır”* diyecekti¹³⁵.

Milli Mücadele sırasında tütün ekimi ve ticaretinden elde edilen gelirler, Anadolu hareketin önemli gelir kaynaklarından biriydi. Kuvâ-yı Milliye, Düyûn-ı Umûmiye ambarlarının yanı sıra Reji İdaresi ambarlarından da faydalanmıştı. Örneğin; Isparta'nın Atabey nahiyesinde Reji İdaresi ambarlarında bulunan tütüne Hafız İbrahim, Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden Rüştü Çavuş ve birkaç kişi tarafından el konulmuş ve bu tütünlerin satılması ile elde edilen gelirlerle askeri birliklerin ihtiyaçları karşılanmıştı¹³⁶.

TBMM açılana kadar, almış olduğu yürütme kararları ile Heyet-i Temsiliye, Anadolu'da bir güç haline gelmeye başlamıştı. Her geçen gün Heyet-i Temsiliye'nin Anadolu üzerindeki etkisi artmıştı. Heyet-i Temsiliye, 18 Mart 1920'de Anadolu'da bulunan Osmanlı Bankası, Duyun-u Umumiye İdaresi ve Reji İdaresi'nin hesaplarına el koymuştu¹³⁷.

Meclis açıldıktan sonra TBMM Hükümeti ile Duyun-u Umumiye'nin temsilcisi Ali Cevat Bey arasında yapılan görüşmeler sonucunda Reji İdaresi'nin gelirlerinin Ankara Hükümeti'ne aktarılması kararlaştırılmıştı. Bu durum Ankara Hükümeti tarafından Reji

¹³⁵TBMMZC, Devre. I, C.11, İçtima:58, s.382.

¹³⁶Hasan Ali Polat, “Milli Mücadele’de Batı Anadolu Kongrelerinde Alınan Mali Kararlar,” *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.31, Bahar 2012, s.245.

¹³⁷Cemil Öztürk, “Milli Mücadele Döneminde Reji Sorunu”, *Tütün Kitabı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007, s.110.

İdaresi'nin varlığını kabul etme anlamına gelmekle birlikte iki taraf arasındaki mali düzenlemeler savaş sonrasına bırakılmış oluyordu¹³⁸.

Reji İdaresi'nin mali kaynaklarının kullanılması için TBMM'de kabul edilen “*Reji İdaresi Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ne tabi mahallerdeki idare ve teşkilatına halel gelmemek üzere kemakân ifayı muamele eder*” kararı ile Reji İdaresi Meclisin bir alt kuruluşu durumuna gelmişti¹³⁹.

Reji İdaresi'nin TBMM'nin alt kuruluşu haline gelmesinin en büyük avantajı, Reji kurmuş olduğu geniş vergi ağı ve bunun düzenli çalıştırılacak yapıya sahip olmasıydı¹⁴⁰. Reji ile yapılan antlaşma ile vergi toplama sürecindeki masrafların TBMM tarafından karşılanması kararlaştırılmıştı¹⁴¹. Yapılan bu antlaşmaya rağmen bazı yerlerde Reji'de görev yapan Gayri Müslimlerden bazıları yıkıcı faaliyetlerde bulunmuştu¹⁴².

Reji'nin Anadolu'daki geniş mali imkânlarına rağmen, gelirlerinden sınırlı olarak faydalanılabiliyordu. Çünkü tütün üretiminde önemli bir yere sahip olan Trakya, İstanbul ve İzmir gibi merkezler ilk aşamada işgale uğramıştı¹⁴³.

Milli Mücadele döneminde Anadolu için önemli sorunlardan biri de sınırlı olan mali kaynakların korunmasıydı. Bunun için en büyük tehdit iç isyanlardı. Bozkır isyanı esnasında, isyancılar kendi hareketlerine katılmayan Düyun-u Umumiye ile Reji İdaresi bürolarını ve halkın evlerini yağmalamışlardı. Bununla da yetinmeyen isyancılar Müslümanlardan beş kişiyi katletmişler, sağa sola silah atışı yaparken de tesadüfi olarak iki Hristiyan'ın ölümüne sebep olmuşlardı¹⁴⁴. Kolcuların hukuksal uygulamaları ve kanun tanımaz tavırları Milli Mücadele döneminde de devam etmişti. Bu nedenle Hıyanet-i Vataniye kanunu kapsamında mahkûm edilen Söke Reji memuru Mazhar Bey'le Yoran Reji memuru İstavri idam cezasına çarptırılmıştı¹⁴⁵.

İkinci İnönü Muharebesi'nin başarıyla sonuçlanması üzerine Bafra ve Alaçam bölgesindeki halk “*tütünden başka layık hediyeleri*” olmadığını, bu nedenle tek

¹³⁸Ünal, “Tütünün Dört Yüz Yılı”, s.30.

¹³⁹TBMM ZC, Devre. I, C.7, s.6; Öztürk, “Milli Mücadele Döneminde Reji Sorunu”, s.111.

¹⁴⁰Öztürk, “Milli Mücadele Döneminde Reji Sorunu”, *Tütün Kitabı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007, s.109.

¹⁴¹Alptekin Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları*, ATAM, Ankara 1990, s.328.

¹⁴²TBMMZC, Devre. I, C.11, İçtima: 48, s.204.

¹⁴³TBMMZC, Devre. I, C.25, İçtima: 148, s.150.

¹⁴⁴Taha Niyazi Karaca, “Milli Mücadelede Bozkır İsyanları”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.16, 2004/1, s.178.

¹⁴⁵TBMMZC, Devre. I, C.12, İçtima: 67, s.89.

verebilecekleri şey olarak orduya 4.000 kilo tütün hediye etmişlerdi. Bu tütünler Samsun Reji Fabrikası'nda sigara haline getirildikten sonra orduya teslim edilmişti¹⁴⁶.

Reji İdaresi'nin, Osmanlı Devleti'ndeki temsilcileri aracılığıyla kurdukları siyasi ilişkilerle kimi zaman sadrazam seviyesinde etkili oldukları görülmüştü. İngiliz İstihbarat Servisi'nin 22 Temmuz 1920 tarihli raporuna göre Damat Ferit “*Regie de Tabaco Kurumu*” mensuplarından Weyl'in tesiri altında idi¹⁴⁷.

2.2. Cumhuriyetin İlanından Sonra Türkiye’de Tütün ve Tütün Yetiştiriciliği

Reji İdaresi, Milli Mücadele'nin sona ermesinden sonraki yeni süreçte imtiyazlarını devam ettirebilmek için girişimlerini 1922 yılında arttırmıştı. Bu amaçla “*Büyük Millet Meclisi aza-yı kiramına mahsustur*” ibareli sigaralar çıkarmıştı. Ancak bu durum bazı vekiller tarafında büyük tepkiyle karşılanmıştı. Bu durumun araştırılması için Erzurum milletvekili Hüseyin Avni Bey bir önerge vererek konunun açıklanmasını istemişti. Bu tartışmalarda milletvekillerinin ortak düşüncesi “*eski zihniyet*” ile olaylara bakan Reji İdaresi'nin imtiyaz peşinde olduğu yönündeydi¹⁴⁸.

Başbakan İsmet İnönü, Cumhuriyetin ilk yıllarında Reji İdaresi'nin önemini şöyle anlatmıştı: “*Cumhuriyetin ilk yıllarında mali meselelerde kendi imkânlarımızın içinde kalmanın güçlüklerinden bahis etmiştim. Gelir sağlayacak her imkânı zorlarken tütün meselesi ve dolayısıyla reji idaresinin kaldırılmasını birinci derecede gelir olarak düşündük. Reji kaldırıldığı zaman komşularımızda olduğu gibi bizde de tütünün serbest bir endüstri olarak bırakılması düşünülmüştür. Böyle fikir cereyanı o günlerde bizde hâsıl oldu. Uzun boylu tartıştıktan sonra, çekilmiş olan reji şirketi yerine, devlet elinde tütün inhisarı yapılmasına karar verilmiştir. Bu suretle ilk gününden itibaren hem devlet eline sağlam bir kaynak geçmişti, hem reji tütün işletmesinin kaçakçılığa karşı himayesi için özel bir polis kuvveti bulundurmak gibi bir kâbustan kurtuluyorduk. Yine çok önemli bir mesele de tütünün dışarıdaki değerini muhafaza edebilmektir. Bunun için tütünün cinsini ve onda aranan vasıfları korumak, daimi olarak devlet kontrolüne ihtiyaç gösteriyordu. Bu kaygılar idareye hâkim olmuştur*”¹⁴⁹.

¹⁴⁶TBMMZC, Devre. I, C.9, İçtima: 17, s.376.

¹⁴⁷Salâhi Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri*, TTK, Ankara, 1995, s.89.

¹⁴⁸TBMMZC, Devre. I, C.20, İçtima: 56, s.447.

¹⁴⁹İsmet İnönü, *Hatıralar*, C.II, Bilgi Yayınevi, Ankara 1968, s.262-263.

İnhisarlar İdaresi'nin gelirlerinin bir kısmı, 1920'li yıllarda Cumhuriyet yönetimi tarafından, demiryolu yapımını finanse etmek üzere kullanılmıştı. Bunun için devlet idarecileri, kaçak tütün içilmemesini halka tavsiye ederek, içilen sigaranın boşa gitmeyeceğine vurgu yapmaktaydı¹⁵⁰.

Cumhuriyet dönemi tarımsal üretimde önemli bir yükselme yaşanmıştı. Bu durum tütün üretiminde de gözle görülür bir seviyeye ulaşmış ve 1923-1932 yılları arasında tütün üretimi %57 artmıştı¹⁵¹.

Tütünlerin cins ve özelliklerine göre Türk tütünleri başlıca iki gruba ayrılmaktadır. Birinci grup; “kulaklı”, “yaşmaklı” ve “basma” adı verilen tütünlerdi. 1938 yılında Türkiye’de basma ifadesinin kökeni Makedonya ve Batı Trakya olarak kullanılsa da 1936’dan sonra Marmara ve Karadeniz bölgelerinde de kullanılmaya başlanmıştı.

İkinci tür ise “zenepli”¹⁵² tütünlerden oluşmaktaydı. Bunlar genellikle “başı bağlı”, “çıplak baş”, ya da “kulaksız” olarak isimlendirilmekteydi. Başı bağlı tabirinin verilmesinin nedeni ise yapraklarının reçine hizasında bağlanmasından kaynaklanmaktaydı.

Tütün çiftçisi ürününü yetiştirme aşamasında önemli sorunlar yaşamaktaydı. Bunların başında çiftçinin para sıkıntısı gelmekteydi. Para sorununu çözmek üzere çiftçinin başvurduğu üç yol bulunmaktaydı.

1. Tütün tüccarları, çiftçinin mahsulüne göre kredi sağlamak ve çiftçiye bunun için %20’ye varan faiz ödeyebilmekteydi.

2. İhracat ve yabancı şirketler köylüye ürününe karşılık kredi sağlamak ve bunun için %15-20 arası faiz ödemekteydi.

3. İnhisar İdaresi tütüne karşılık avans vermekte, bunun için %9 faiz ödemekteydi. Üretici ürününü idareye vermekten vazgeçerse kilo başına 10 kuruş tazminat ödemekteydi¹⁵³.

¹⁵⁰Güneri Akalın, *Atatürk Dönemi Maliye Politikaları*, Ümit Ofset Matbaacılık, Ankara 2008, s.72.

¹⁵¹Stanford J. Shaw ve Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C.II, E Yayınları, İstanbul 2000, s.461; Çelik Aruoba“Cumhuriyetin Kuruluş Yıllarında Türkiye’nin Tarımsal Yapısı ve Tarıma Yönelik Politikalar”, Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye’nin Ekonomik Gelişmesi, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Basın ve Yayın Yüksek Okulu Basımevi*, Ankara 1982, s.84.

¹⁵²Zenepli: Tütün yapraklarında reçine bulunan

¹⁵³B.C.A., 03010.84.528.1.61.

Cumhuriyetin ilanını izleyen yıllardaki elverişli fiyatlar üretimin artmasını sağlamıştı.1929 Dünya Ekonomi Krizi başladığında, fiyatlardaki düşmenin sebep olduğu kazanç kaybını karşılamak amacı ile üretim bir süre daha artmaya devam etti ise de, fiyatlardaki düşmenin devam etmesi üretimdeki artışın durmasına hatta özellikle ticaret ve sanayi bitkilerinin üretiminde daralmalara sebep olmuştu. Örneğin; 1923-1928 döneminde tütün ekim alanı genişlemeye devam ederken, 1929'dan sonra tütün fiyatlarının hızla düşmesi sonucu tütün ekim alanı daralmış, üretim azalmıştı¹⁵⁴.

Ekonomik krizin Türk tarımı üzerindeki etkisi uzun sürmüş, 1930'lu yılların sonundan, İkinci Dünya Savaşı'na kadar devam etmişti. Bu zaman dilimi içerisinde tütün tarımı 1934-1935 yıllarında kendisini toparlamaya başlamıştır.¹⁵⁵

Cumhuriyet döneminde tütün satış yöntemine dair en önemli tartışmalar “*bandrol-inhisar*” yöntemine aitti. Bu tartışmada inhisara karşı olanların önemli bir bölümü Reji İdaresi'nden zarar gördükleri için bu tür tekel uygulamalarına karşı görünmekteydi. Her iki taraf için de tartışmada temel nokta tütünden gelir elde etmektir. Çünkü tütün tarımı ve ticareti çok kârlı bir işti ve bu yönüyle sürekli olarak ön plandaydı¹⁵⁶.

Bandrol-inhisar tartışmalarının diğer bir yönü de hiç şüphesiz kaçakçılığa etkileri idi. Tütünün ticari değerinin yüksek olması, kaçakçılık yönünden önemli bir madde haline gelmesini sağlamıştı. Ancak bu değerli maddenin tekel şeklinde piyasaya sürülmesinde bir takım sorunlar da yaşanmaktaydı. Bu noktada çözüm için tütünün piyasaya inhisar yoluyla mı yoksa bandrolle mi sürülmesi tartışılmıştı. Esasında kaçakçılık hem inhisar hem de bandrol için geçerli olan bir sorundu. Her iki tarafın da tezlerine dayanak olarak göstermeye çalıştıkları Yunanistan her yıl 2.5 milyon kiloya yakın tütün tüketmesine rağmen, tahminlere göre 4-5 milyon kilo kadar da kaçak tütün tüketilmekteydi¹⁵⁷.

¹⁵⁴ Avni Zarakolu, “1929-1930 Dünya Ekonomik Krizi Karşısında Türk Ekonomisi ve Alınan Krizle Mücadele Tedbirleri”, Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Basın ve Yayın Yüksek Okulu Basımevi, Ankara 1982, s.91.

¹⁵⁵ Aruoba, “Cumhuriyetin Kuruluş Yıllarında Türkiye'nin Tarımsal Yapısı ve Tarıma Yönelik Politikalar”, s.86.

¹⁵⁶ Ertuğrul Ökten, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Tütün”, *Tütün Kitabı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007, s.156; İnhisar-Bandrol tartışmaları için bakınız, İbrahim Necmi, *Türkiye'de Tütün Meselesi, En İyi Hal Çaresi Etrafında Tedkikat ve Mütalaat*, Vatan Matbaası, İstanbul 1924.

¹⁵⁷ Ökten, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Tütün”, s.175.

2.3. Cumhuriyet Döneminde İnhisar İdaresi'nin Kurulması

2.3.1. Reji İdaresi'nden İnhisar İdaresi'ne Geçiş

Reji İdaresi'nin kurulmasından yirmi beşinci yılın sonuna kadarki dönemde İdare'nin geliri yıllık ortalama 36.326 liraydı. İdare'nin imtiyaz hakkı 1883 yılında 30 yıl süreyle uzatılmış, 1914 yılında yapılan yeni bir anlaşma ile 1921'e kadar işletme hakkı verilmişti.

13 Haziran 1923 tarihinde hükümetin Reji İdaresi'yle yapmış olduğu itilafname ile iki taraf arasındaki sorunlu konular çözümlendiği gibi Reji İdaresi'nin hukuksal hakları da yeniden düzenlenmişti. Buna göre şirketin sermayesi 40 milyon Frank olarak kabul edilmişti. Ayrıca TBMM, Reji İdaresi'ne üç ay önceden haber vermek ve kabul edilen 40 milyon Franklık sermayeyi peşin ödemek şartı ile idarenin bütün hukuki haklarına el koyma yetkisini de onaylamıştı¹⁵⁸. Hükümet, bu yetkisini Mart 1925 itibarı ile kullanacağını şirkete bildirmişti. Bunun için gerekli yasal düzenlemeler de aynı yıl yapılmıştı¹⁵⁹.

Türkiye'de böyle bir düzenleme yapılırken; bu sırada Avrupa'daki devletlerin büyük çoğunluğu tütün gelirini arttırmak için çaba sarf ediyordu. Bu konuda Avrupalı devletler dikkatlerini iki nokta üzerinde yoğunlaştırmışlardı:

1.Tütün İnhisar işlerini ticari bir algı içerisinde değerlendirmek, bunun için en önemli yaklaşım tasarrufun sağlanmasıydı. Gider kalemleri azaltılarak gelir arttırılmaya çalışılmıştı.

2.Tütün üretimini arttırmak: Bunun sağlanabilmesi için yalnızca kaçakçılığın önüne geçmenin yeterli olmayacağı görülmüş ve kaçakçılıkla mücadeleyi ekonomik boyuta taşımışlardı. Kaçak olarak satılan mal ile piyasadaki malın fiyatlarını birbirine yaklaştırarak başarılı olmuşlardı¹⁶⁰.

Kaçakçılık, Avrupa ülkeleri için de önemli bir sorundu. Bu konuda Almanya-Polonya arasındaki sınır kaçakçılığı önemli bir yere sahipti. Almanya'nın Şilezya sınırından Polonya'ya önemli oranlarda kaçak sigara geçirilmekteydi. Bu nedenle Polonya İnhisar İdaresi'nin istatistiklerinde gösterilen kişi başına 586 gr tütün tüketimi Avrupa

¹⁵⁸B.C.A., 030.10.134.966.5.17.

¹⁵⁹Hukuksal düzenleme için bakınız, "Tütün İdare-i Muvakkatesi ve Sigara Kâğıdı İnhisarı Hakkında Kanun", *Resmî Gazete*, S. 558, 02.03.1925; Mehmet Beşirli, "Tütün Rejisi İmtiyazının Uzatılması Meselesi (1911-1913)", s.22.

¹⁶⁰Habip Edip, *Avrupa'nın Muhtelif Memleketlerinde Tütün İnhisarı ve Türkiye Tütün İnhisar İdaresi*, Burhanettin Matbaası, İstanbul 1931, s.28.

İnhisar uzmanları tarafından pek güvenilir olarak görülmemiştir. Bu durumun ortaya çıkmasında iki taraf arasında sekiz yıldan fazla sürede imzalanamayan ticaret anlaşması yer almaktaydı. Böylece kaçakçılık iki ülke arasında olağan bir seyre dönüşmüş hatta iki ülke gümrük memurları kaçakçılara önemli kolaylıklar sağlamaya başlamıştı¹⁶¹.

Avrupa ülkelerinde sigara sanayisi için kaçakçılığın yanında bir diğer mücadele alanı da yaprak sigara ve çubuk kullananları bu alışkanlıklarından vazgeçirebilmektir. Türkiye’de ise durum farklıydı, çubuk ve sigara alışkanlığı bulunmadığı için temel sorunlar arasında tütün kaçakçılığı gelmekteydi¹⁶².

Bazı bölgelerde yetiştirilen tütünlerin piyasa değerinin bulunmamasına rağmen üretimi yapıldığı görülmekteydi. Örneğin; Antalya Serik tütünü ismindeki üretim Sarı Yunan tütünü olarak bilinmekteydi. Bu tütün Çin’den Yunanistan’a girmiş Yunanistan ile yapılan savaşlar esnasında ise askerler aracılığı ile Türkiye’ye getirilmişti. Bu tür tütünlerin üretim kolaylığı¹⁶³ ve harmansız içilebilmesi nedeniyle özellikle kaçakçılık için dikilen tütünler arasındaydı¹⁶⁴.

Benzer şekilde Adana ve Ceyhan’da üretilen tütünlerin kalitesinin düşük ve sert olması nedeniyle kaçağa sevk olunmasını engellemek için İnhisar İdaresi tarafından satın alınmakta ve Adana Fabrikası’nda işlenerek kendi bölgesinde tüketilmekteydi¹⁶⁵. Her ne kadar bazı tütünler kaçakçılığa ayrılrsa da Cumhuriyet döneminde tütün gelirlerinde dikkate değer bir artış yaşanmıştı¹⁶⁶.

Yıl	Toplam Tutar	Yıl	Toplam Tutar
1924	1.080.000	1931	21.080.008
1925	2.353	1932	22.358.586
1926	9.728.671	1933	20.100.000
1927	18.850.063	1934	19.175.602
1928	22.110.145	1935	30.885.179

¹⁶¹Habip Edip, *Avrupa’nın Muhtelif Memleketlerinde Tütün İnhisarı ve Türkiye Tütün İnhisar İdaresi*, s.28.

¹⁶²Habip Edip, *Avrupa’nın Muhtelif Memleketlerinde Tütün İnhisarı ve Türkiye Tütün İnhisar İdaresi*, s.4.

¹⁶³Tahammür etmeden içilebilmesi.

¹⁶⁴*İhtisas Raporları I*, Birinci Ziraat Kongresi, Ahmet İhsan Matbaası, Ankara 1931, s.19.

¹⁶⁵*İhtisas Raporları I*, s.20.

¹⁶⁶Güneri Akalın, *Atatürk Dönemi Maliye Politikaları*, s.74.

1929	24.000.000	1936	35.289.776
1930	23.500.042	1937	34.427.380.
		1938	36.802.026

Tablo-6

Cumhuriyet Dönemi Tütün Tekel Gelirleri

Avrupa’da Dünya Savaşına kadar Portekiz, Romanya, Avusturya-Macaristan, Sırbistan, İtalya, Fransa, İspanya, Türkiye’de tütün üretimi inhisar altındayken; Dünya Savaşında sonra İsveç, Polonya, Macaristan, Çekoslovakya, Danzig, Vatikan, Estonya, Letonya gibi ülkelerde de İnhisar İdaresi kurulmuştu¹⁶⁷.

Avrupa örnekleri de göz önüne alındığında İnhisar İdaresi’nin kurulması üç temel noktada toplanmaktaydı.

1.Devletlerin gün geçtikçe artmakta olan masraflarını karşılayabilmek için tütünden alınacak geliri yükseltmeye çalışmak.

2.Halka ucuz olduğu kadar kaliteli tütün sağlayabilmek.

3.İç piyasada tütün tarımını geliştirirken ihracat için de yatırımlar yapmak¹⁶⁸.

Bunlar içerisinde en önemli etken, devletin gelirini yükseltmek olarak görünmekteydi. Nitekim Reji İdaresi’nin yetkilerinin İnhisara devredilmesi sonucu elde edilen mali kazançlar bunu göstermekteydi. Reji İdaresi’nin 1924 yılındaki geliri 3.878.019 lira iken İnhisarlar İdaresi’ne geçişte ara süreci sağlayan “*Muvakkat İdaresi*”nin 1925 yılındaki toplam geliri 12.082.424 liraya ulaşmıştı. Sadece bir yıl içerisinde idarenin gelirinin dört kata yakın artması dikkat çekiciydi. Bu durum Reji İdaresi döneminde sıkça iddia edilen “*kayıt hatalarını*” akla getirmektedir. Diğer yıllarda da Reji İdaresi’nin geliri sürekli olarak artmış ve 24 milyona kadar çıkmıştı. Bu durum üzerine hükümete verilen yetki 1930 yılına kadar uzatılmıştı¹⁶⁹.

Tütün İnhisar İdaresi tütün üretiminin yanı sıra kâğıt ve mukavvayı ithal etmek zorundaydı. Bunun sağlanması bir komisyona bırakılmıştı. Buradaki en önemli sorun ise kâğıt ve mukavva işinde oluşan kartelleşme idi. Birbirlerine rakip gibi görünen kuruluşlar

¹⁶⁷Habip Edip, *Avrupa’nın Muhtelif Memleketlerinde Tütün İnhisarı ve Türkiye Tütün İnhisar İdaresi*, s.2.

¹⁶⁸Habip Edip, *Avrupa’nın Muhtelif Memleketlerinde Tütün İnhisarı ve Türkiye Tütün İnhisar İdaresi*, s.6.

¹⁶⁹B.C.A., 030.10.134.966.5.15.

kapalı zarf usulü ihalelerde birbirleriyle anlaşarak ihalelere girmektedirler¹⁷⁰. İnhisar idaresi senelik 620.000 Türk Lirası değerinde sigara paketi ithal etmekteydi. Bu durum da sigara fiyatlarını yükseltmekteydi. Bu nedenle Hasköy’de ve İzmir’de yeni fabrikaların kurulması için 1930 yılında önemli girişimler yapılmıştı¹⁷¹.

İnhisar idaresi tütünün üretim-satış kontrolü kadar kalitesini yükseltmek için de önlemler almaktaydı. Beytüşşebap’ta bazı aşiretler tütün üretimine başlamış olmalarına rağmen tütünü işlemesini bilmedikleri için kaliteli ürün yetiştirememeleri üzerine İnhisar idaresi tarafından bölgeye tütün ustası gönderilmişti¹⁷². Bunun yanı sıra İdare tütün piyasasını koruyucu bir tutum da izlemekteydi. Tütün üreticilerini satış konusunda desteklemekte satış yapılmayan bölgelerde idare alım kontenjanını genişletmekteydi. Ancak kimi senelerde dış piyasaların daralması ve üreticinin elinde İnhisar idaresinin alabileceğinden daha fazla tütün bulunması durumunda üreticiler zarar da edebilmekteydi¹⁷³.

Diğer yandan tütün gelirleri sosyal devlet politikaları için de bir kaynak olarak görülmüştü. Bu amaçla İnhisar idaresinin gelirlerinin %3 lük bir bölümü ile şehit ailelerine ve harp malullerine de yardım edilmekteydi¹⁷⁴.

2.3.2. İnhisar İdaresi’nin Tütün Tarımına Getirdiği Yenilikler

Türkiye’deki önemli ürünlerin başında gelen tütün, Cumhuriyet döneminde dikkate değer bir gelişme kaydetmişti. Türk tütünlerinin kalitesini korumak ve geliştirmek için tütün tohumlarının incelenmesi ve bilimsel yöntemlerle geliştirilmesi önemli bir yere sahipti. Bu amaçla 1927 yılında teknik tarım işleri ile yakından ilgilenilmesi için Ziraat Fen Şubesi ve Tütün Enstitüsü kurulmuştu. Türkiye’de tütüncülüğü ilk kez bilimsel yöntemlerle incelemeyi hedefleyen bu kuruluşlar temel olarak şu konulara yoğunlaşmıştı:

- 1.Tütün ıslah, bakım, toplama, kurutma, denkleme yöntemlerinin tespiti ve geliştirilmesi,
- 2.Değişik menşee sahip tütünlerin fermantasyon özelliklerini incelemek,
- 3.Tütün hastalıkları ile mücadele etmek,

¹⁷⁰Habip Edip, *Avrupa’nın Muhtelif Memleketlerinde Tütün İnhisarı ve Türkiye Tütün İnhisar İdaresi*, s.102.

¹⁷¹B.C.A, 030.10.166.156.7.15.

¹⁷²*İhtisas Raporları I*, s.19.

¹⁷³B.C.A, 030.10.182.253.6.5.

¹⁷⁴B.C.A, 490.01.163.167.3.1.52.

4.İyi tütün yetiştirilmesini sağlamak,

5.Bilimsel çalışma ve araştırmalar sonucunda elde edilen sonuçları yayınlamak,

6.Tütün eksperini yetiştirmek,

7.Ülkenin değişik bölgelerinde kurulmuş ve bundan sonra da kurulacak olan ıslah, deneme ve örnek tarlalarının idaresini ve tarımsal kontrolünü yapmak,

8.Elde edilecek sonuçlardan tütün ekicilerinin faydalanmasını sağlamak gibi özellikleri bulunmaktaydı¹⁷⁵.

Tütün Enstitüsü'nde tohum, biyolojik ve kimyevi tahliller yapan üç laboratuvar bulunmaktaydı. Yapılan bu çalışmalardan, tütün ekicisinin geniş ölçekte faydalanması sağlanmıştı. Bu amaçla ıslah edilmiş olan tohumlar Samsun bölgesinde çiftçilere ücretsiz olarak dağıtılmış ve diğer bölgelerde de olumlu sonuçlar alındıkça benzer uygulamalar yapılmıştı. Batı bölgelerinde ekilen tohumların cinsleri ticari anlamda yeterli seviyeye ulaşamamış, bu durumu iyileştirmek için iyi cins tütün yetişmeyen yerlerde Trabzon, Taşova ve Hendek gibi iyi tohumlar ücretsiz olarak dağıtılmıştı. Bunun yanı sıra fide ve fidelik üzerine de önemli çalışmalar yapılmıştı. Bu doğrultuda iyi bir fidelik nasıl olması gerektiği, yetiştirme yöntemleri gibi temel özellikleri köylere kadar uzanan geniş inhisar teşkilatı sayesinde öğretilmişti¹⁷⁶.

2.3.2.1.Tütün ve Tütüncülüğün Korunması

İnhisar İdaresi, tütün tarımı ve tohumlarına verdiği önem kadar iyi yetiştirilmesine ve satılmasına da önem vermişti¹⁷⁷. Dünya tütün piyasasında bir taraftan Türk köylüsünün mal ve emeğinin değerini karşılayacak kadar yüksek bir fiyat bulunabilmesi, diğer taraftan da alıcının memnun kalması için önemli girişimlerde bulunulmuştu. Bu beklentilerin sağlanabilmesi için üreticinin borçlu olmaması gerekmektedir. Bu nedenle İnhisar İdaresi köylünün mahsulü tarladayken faizsiz avanslar vermeye başlamıştı. İnhisar İdaresi'nin 1932-1938 yılları arasındaki avans dağıtım miktarları ise şöyleydi:¹⁷⁸

Yıl	Avans Miktarı(TL)
1932-1933	283.355

¹⁷⁵B.C.A., 490.10.1455.38.1.3.

¹⁷⁶ B.C.A., 490.10.1455.38.1.4.

¹⁷⁷B.C.A., 490.10.1455.38.1.4.

¹⁷⁸ B.C.A., 490.10.1455.38.1.4.

1933-1934	461.157
1934-1935	573.943
1935-1936	566.167
1936-1937	939.232
1937-1938	614.235
Toplam	3.438.089 Lira

Tablo-7

İnhisar İdaresi 1932-1938 Yılları Arası Avans Miktarı

1934 yılında uygulanmaya konulan “2506 sayılı *Ekiciden Tütün Alma Kanunu*”¹⁷⁹ ile denkleme, temizleme işleri, tütün yetiştiricisi ve tüccar arasındaki ilişkinin düzenlenmesini sağlandığı gibi böylece bunun bir standart içerisinde yapılması yolunda ilk adım da atılmış oldu. Kanunun uygulamaya konulmasıyla birlikte tütün üreticileri eski alışkanlıklarını da bırakmak zorunda kalmıştı. Üreticiler artık tütünün yukarı ve aşağı, yani iyi ve kötü cins olarak ayrı ayrı denk yapmaya başlamakla birlikte, denklere, pastal ve demetlere eskiden olduğu gibi yanık, yeşil, çürük, basık tütünler karıştırmamaya başlamıştı.

2.3.2.2. Tütünün Korunması ve İşlenmesi

Reji İdaresi döneminde idarenin imalathane ve bakım evleri, bilimsel ve sağlık şartlarından yoksun olmakla birlikte, birtakım eski ahşap binalarda depolanmaktaydı. Bu durumun düzeltilmesi için İnhisar İdaresi işleme ve bakım evlerine dair bir inşaat programı hazırlamıştı¹⁸⁰. 1938 yılına kadar program dâhilindeki binaların önemli bir kısmı bitirilmiş, günün şartlarına uygun hale getirilmiş ve hacimleri de 3.000.000 kiloya ulaştırılmıştı¹⁸¹.

Bu dönemde tütünlerin sağlıklı ortamda bulunmamaalarının yanı sıra tütün işçileri de bu ortamda yerde oturarak çalışıyordu. Bu durumun düzeltilmesi için yeni yapılan işleme evlerinde tütünler için masa şeklinde düzenli tezgâhlar yapıldığı gibi işçiler için de iskemeleler yapılmıştı. Bunun yanı sıra sosyal devlet anlayışı da gözetilerek işleme evlerinde

¹⁷⁹Bu düzenleme tütün üretim ve satımına dair önemli standartlar getirmekteydi. Kanun hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: *Resmî Gazete*, S. 2729, 31.06.1934.

¹⁸⁰B.C.A., 490.10.1455.38.1.5.

¹⁸¹B.C.A., 490.10.1455.38.1.6.

revir, eczane, soyunma-yıkanma yerleri, yemekhaneler ve çocuk yuvaları da inşa edilmişti. 1938 yılına kadar tamamlanan önemli işleme evleri ve kapasiteleri şu şekildeydi¹⁸²:

İşleme Evinin Bulunduğu Yer	İşleme Kapasitesi/Kilo	İşleme Evinin Bulunduğu Yer	İşleme Kapasitesi/Kilo
İstanbul/ Şemsi Paşa	3.000.000	Adana	300.000
İstanbul/ Şemsi Paşa	1.000.000	Bahkesir	40.000
İstanbul/Paşa Limanı	1.500.000	Gönen	120.000
Samsun	1.500.000	Milas	200.000
Polathane	600.000	Kırklareli	140.000
Ödemiş	500.00	Uzunköprü	140.000
Bursa	350.000	Akhisar	140.000
Urla	140.000	Tire	100.000
Gündoğdu	140.000		

Tablo-8

İnhisar İdaresi İşleme Evleri

2.3.2.3.Tütün Eksperi Yetiştiriciliği

İnhisar İdaresi bir yandan da yetişmiş personel eksikliğini gidermek için ziraat mekteplerinin lise ve orta bölümlerinden mezun olanlardan sınavla seçtiği adaylara tütün eksperliği kursu vermektedir.

Kursun birinci döneminde öğrencilere ziraat işleri, biyoloji ve kimya, ikinci döneminde harmanlık, fabrika stajı, ekim stajı, üçüncü döneminde yaprak tütün işleme ve dördüncü döneminde bakım stajları yaptırılmaktaydı¹⁸³.

¹⁸²B.C.A., 490.10.1455.38.1.6.

¹⁸³B.C.A., 490.10.1455.38.1.7.

2.3.2.4.Fabrikasyona Yönelme ve Yeni Teknikler

Cumhuriyet döneminde İnhisar İdaresi teknik açıdan önemli yatırımlar yapmıştı. Reji İdaresi dönemindeki teknik imkânlar ile Cumhuriyet dönemi arasındakileri kıyaslamak için aşağıdaki rakamlara bakılabilir.

	Reji Döneminde	1938 (İnhisar Dönemi)
Sigara Makinesi	35	91
Kıyım Makinesi		41
Paketleme Makinesi	12	48
Tütün Paketleme Makinesi	11	51

Tablo-9

Reji-İnhisar Dönemi Teknik Karşılaştırması

Son senelerde artan tütün tüketimi, üretim imkânlarını genişletmeyi zorunlu kılmış ve Cibali, İzmir, Samsun ve Adana'daki fabrikalara ilave olarak Urfa ve Bitlis'te bölgesel ihtiyaçları karşılamak için iki fabrika kurulmuştu. Türkiye tütün üretimde önemli bir yere sahip olan Cibali Fabrikası'nda İnhisar İdaresi gerek üretimin ihracattaki payını arttırmak gerekse belli bir üretim standardı sağlamak için önemli yenilikler yapmıştı. Bu yeniliklerden bir kısmı şöyleydi:

- 1.Tütünlerin vakum dezenfeksiyon yöntemi ile temizlenmesi,
- 2.Önceleri sırt ve kucakta yapılan nakliyelerin, bant gibi modern yöntemlerle yapılması,
- 3.İşçilerin sağlık, temizlik gibi ihtiyaçlarının karşılanmasının yanı sıra özellikle tozun engellenmesi,
- 4.Maliyeti düşürecek önlemlerin alınması,
- 5.Yedek parça atölyesinin ve marangozhanenin modern hale getirilmesi,
- 6.Kutu üretimi yapılan imalathanelerin iyileştirilmesi¹⁸⁴.

¹⁸⁴B.C.A., 490.10.1455.38.1.7.

Fabrikasyon sayesinde “*Köylü Sigarası*” gibi ucuz üretime geçilerek bu sigaraları her noktaya kadar ulaştırılmaya çalışılmış ayrıca bu sigaraların satışı da serbest bırakılmıştı¹⁸⁵.

Yapılan iyileştirmelerin etkileri kısa zamanda görülmüş, tütün satışındaki önemli artışlar kişi başı tüketimi 765 grama kadar çıkarmıştı. Bu artışın en önemli nedeni İnhisar İdaresi’nin Reji İdaresi’nin izlediği tütün politikasını terk etmesiydi. Şöyle ki Reji satış teşkilatını, belli başlı şehirlere, deniz kıyısındaki kentlere indirgemiş ve daha geniş satış sahası yakalayabileceği kitleleri göz ardı etmişti¹⁸⁶.

2.3.3. Reji İdaresi Dönemi İle İnhisar İdaresi Döneminde Tütün Gelirlerinin Karşılaştırılması

İnhisar İdaresi döneminde yapılan bu iyileştirmeler, devlete gelir kaynağı olarak önemli imkânlar sağlamıştı. Bunun yanı sıra Reji İdaresi dönemiyle yapılacak gelir karşılaştırması bu kaynağın önemini daha da ortaya koymaktadır.

İki kuruluş arasındaki gelir karşılaştırması için Osmanlı Devleti’nin 1910-1911 ve Türkiye Cumhuriyeti’nin 1935-1936 yılı incelenmiştir. Bundaki temel neden Osmanlı Devleti’nin 1910-1911 döneminde, henüz Trablusgarp, Balkan Savaşları’nın mali etkilerini görmemiş, nispeten statik yapısıdır. Türkiye Cumhuriyeti’nin mali yapısında 1929 Dünya Ekonomik Krizi’nin etkilerinin büyük oranda azaldığı dönem olması nedeniyle 1935-1936 dönemi seçilmiştir¹⁸⁷.

1910-1911 senesinde Duyun-u Umumiye İdaresi’nin, elde ettiği gelir 13,5 milyon iken, Türkiye Cumhuriyeti aynı gelir kalemlerinden 1935-1936 döneminde 32,5 milyon lira kâr elde etmişti. Daha da önemlisi Reji, gelirinin %50’sine yakını işletme masrafı gösterirken, bu oran Cumhuriyet devrinde %35’lere kadar inmişti¹⁸⁸.

Bu önemli artışa rağmen Türkiye İnhisar İdaresi’nin Avrupa’daki İnhisar yapılanmalarının sağladığı kâr oranını yakalayamadığı görülmektedir. Bu karşılaştırma için aşağıdaki tabloda incelenebilir¹⁸⁹.

¹⁸⁵B.C.A., 490.10.1455.38.18.

¹⁸⁶Bu karşılaştırmaya dair bakınız ek-1, B.C.A 490.10.1455.38.1.

¹⁸⁷B.C.A., 490.10.1455.38.1.26.

¹⁸⁸B.C.A., 490.10.1455.38.1.30; Şükrü Suvla, *Osmanlı İmparatorluğunda ve Türkiye Cumhuriyetinde tütün, tuz ve içki inhisarı varidatı*, İstihbarat Bülteni, İstanbul 1938, s.1045.

¹⁸⁹Habip Edip, *Avrupa’nın Muhtelif Memleketlerinde Tütün İnhisarı ve Türkiye Tütün İnhisar İdaresi*, s.19.

Ülke	Yıl	Net Kâr
Fransa	1926-27	%75
İtalya	1927-28	%77
İspanya	1927	%67
Avusturya	1928	%57
Polonya	1928	%60
Çekoslovakya	1926	%71
Macaristan	1926-1927	%51
Yugoslavya	1926-1927	%57
Romanya	1927	%66
İsveç	1927	%58
Türkiye	1927	%45

Tablo-10

Avrupa İnhisar İdaresi ve Türkiye

2.3.4.İnhisar İdaresi'nin Türk Tütüncülüğüne Etkileri

Reji İdaresi'nin işletme hakkının son senesi olan 1924 yılında, Reji'nin Türkiye dâhilindeki satış miktarı 2.980.000 kilo ve bunun toplam tutarı da 10.480.000 liraydı. Bu rakam 1938 yılındaki toplam satışın ancak %25'i kadardı. Bu durumun ortaya çıkmasında Reji İdaresi'nin izlediği üretim, satış, pazarlama politikaları kadar kaçakçılık da önemli bir yere sahipti¹⁹⁰.

Reji İdaresi döneminde kişi başına satılan tütün miktarı 300 gram seviyesinde iken İnhisar İdaresi döneminde bu oran 800 grama ulaşmıştı. Bu durumun değiştirilmesinde Reji yönetiminin İnhisar İdaresi'ne geçmesi sonrasında halkın kaçakçılığa karşı tutumunda, Reji dönemine göre hissedilir bir değişme ortaya çıkmıştı¹⁹¹. Reji'nin kaçakçılığa karşı başarılı mücadele yürütememesi, tütün satışlarında da etkisini göstermişti. Reji'nin köylüden satın aldığı tütünleri imalata ayırması sınırlı bir üretim kapasitesi ortaya koymuştu ki öne çıkan Cibali Fabrikası bile 1923 yılında 3.000.000 kilo üretim kapasitesine ulaşamamıştı. Buna rağmen Türkiye İnhisar İdaresi yılda 10.000.000 kilo tütün işler duruma gelmişti¹⁹².

¹⁹⁰B.C.A., 490.10.1455.38.1.2.¹⁹¹B.C.A., 490.10.1455.38.1.2.¹⁹²B.C.A., 490.10.1455.38.1.2.

Bu derece önemli kapasite artışı beraberinde çalışan sayısında da önemli bir artışı ortaya çıkarmış ve tütün fabrikalarında dokuz bine yakın işçi çalışır duruma gelmişti¹⁹³.

2.4. Türk Tütünlerinin İhracatı

Dünya tütün piyasası göz önüne alındığında toplam üretimin yaklaşık 1/3'nü karşılayan Amerika'nın birinci sırada yer aldığı görülmektedir. Türkiye'nin ise bu piyasa içerisinde 50-60 milyon kiloya ulaşan bir üretimi bulunmaktadır. Bu tütünlerin 12 milyon kilo kadarı ülke içerisinde tüketilirken kalan kısmı da ihraç edilmekteydi.

Türk tütünleri ihracatını Avrupalılar üç bölgede değerlendirmişti. Buna göre,

a.Samsun, Bafra, Alaçam, Sinop, Trabzon, Erbaa olmak üzere Karadeniz tütünleri,

b.Seydiköy, Ayasluk, Ödemiş, Manisa, Kasaba, Akhisar, Muğla, Bergama, Denizli ve İzmir bölgesi tütünleri,

c.Bursa, İzmit, Hendek, Balıkesir, Edremit ve bölgesinde yetişen Marmara tütünleri yer almaktaydı¹⁹⁴.

Bu sınıflandırma içerisinde ise en çok talep gören Samsun ve İzmir tütünleriydi. Ticari olarak bu değer Yunanistan'ın da dikkatini çekmiş ve Yunanistan Ege adalarında İzmir tütünü yetiştirmeye başlamıştı. Ancak Yunanistan'ın yetiştirdiği İzmir tütünlerinin içiminin acı olması ve İzmir tütün kalitesini yakalayamaması nedeniyle rekabet etmemişti. Benzer şekilde Samsun'dan Yunanistan'a giden Rum muhacirleri tarafından Selanik civarında Samsun tohumları ekilmiş ve ilk seneler Samsun tütününe benzeyen tütünler elde edilmişti. Hatta bu durum üzerine Yunanistan'da hakiki Samsun tütünlerinin yetiştirilebileceğine dair umut ortaya çıkmış ve bu yönde propaganda yapmaya başlamışlardı. Ancak iki yıl içerisinde tütünün kalitesinde hissedilir derecede farklılaşma ortaya çıkınca üretime dair talep de azalmaya başlamıştı¹⁹⁵.

1930'lu yıllara kadar istatistik çalışmalarının istenilen seviyeye ulaşamaması ihraç alanlarımızın tespitini zorlaştırmaktadır. Ancak 1926 yılı istatistiği genel bir çerçeve çizme adına önemli bilgiler sunmaktadır.

¹⁹³B.C.A., 490.10.1455.38.1.3.

¹⁹⁴Habip Edip, *Avrupa'nın Muhtelif Memleketlerinde Tütün İhisarı ve Türkiye Tütün İhisar İdaresi*, s.8.

¹⁹⁵Habip Edip, *Türk-Şark Tütünleri ve İhracatı*, Burhanettin Matbaası, İstanbul 1933, s.178.

Trieste	%52,57
Amerika	%27,26
Almanya	%13,65
Hollanda	%2,74
Yunanistan	%2,00
İngiltere	%0,66
Belçika	%0,38
Romanya	%0,36
Mısır	%0,25
İsveç	%0,11
Suriye	%0,04

Tablo-11

Türkiye Tütün İhracatı

İstatistik incelendiğinde ihracatın en çok Trieste'ye yapıldığı görülmektedir. Burada daha önemli bir nokta ise Trieste'ye giden tütünlerin manipülasyona uğrayarak yüzde doksana yaklaşan kısmının Almanya, Amerika, Çekoslovakya ve Avusturya'ya gönderilmesidir. Bu durumun ortaya çıkmasında Türkiye tütün sanayinin Avrupa ile rekabet edebilecek duruma gelmemiş olması görülmektedir¹⁹⁶.

Amerika Birleşik Devletleri tütün üretimde dünya birincisi olmasına rağmen tütünlerinin içilebilmesi için doğu tütünleri ile harman edilmesi gerekmekteydi¹⁹⁷. Bu amaçla Amerika'da her sigara firması, sigaralarını satabilmek için %10 Samsun tütünü bulunduğunu, paketin üzerine yazmaktaydı¹⁹⁸. Bu yaklaşım, Eski Alman Dışişleri Bakanı Streseman'ın ticari başarı için “*reklam ve propaganda*”nın şart olduğunu vurgusunu akla getirmektedir¹⁹⁹.

Türkiye tütün ihracatında önemli gelişmeler sağlamış olmasına rağmen istenilen fiyat aralığını yakalayamamıştı. 1930 yılında Hamburg piyasasındaki tütün fiyatları bunu açık olarak göstermekteydi²⁰⁰.

Ülke	Bir Kilo Tütün değeri
Türkiye	2.49 (Mark)
Yunanistan	4.08 (Mark)
Bulgaristan	3.39 (Mark)

Tablo-12

¹⁹⁶İhtisas Raporları 1, s.7.

¹⁹⁷İhtisas Raporları 1, s.123.

¹⁹⁸İhtisas Raporları 1, s.13.

¹⁹⁹Habip Edip, *Türk-Şark Tütünleri ve İhracatı*, s.182.

²⁰⁰Habip Edip, *Türk-Şark Tütünleri ve İhracatı*, s.183.

Türk Tütün Alman Piyasasındaki Değeri

Türk tütünlerinin dünya piyasasında değerinin düşük olmasında üretimsel sorunların yanı sıra pazarlama teknikleri de etkiliydi. Tütünlerin iyi işlenmemiş olması, harmanların içerisine kötü cins tütün karıştırılması, köylünün balyalara hile karıştırması gibi durumlar etkiliydi²⁰¹.

Ülke	Dünya Tütün Üretimindeki Yeri
Çin	%10
Hindistan	%20
Kuzey Amerika	%20
Japonya	%2,8
Türkiye	%2
Yunanistan	%2,2
Bulgaristan	%1,6
Yugoslavya	%0,7
Romanya	%1,2
İtalya	%2,1
Rusya	%6

Tablo-13

Dünya Tütün Piyasasında Türkiye'nin Yeri²⁰²

Dünya'da tütün üretici ülkelerin I.Dünya Savaşı öncesi (1909) ve Dünya Ekonomik krizi öncesindeki (1928) üretim farklarına bakıldığında tütün tarımındaki gelişmelere dair önemli bilgiler edinilebilir²⁰³.

Ülke	1909 (Kilo)	1928 (Kilo)	Fark
Türkiye	34.000.000	42.000.000	%25
Yunanistan	9.000.000	58.000.000	%645
Bulgaristan	3.000.000	15.000.000	%500
Yugoslavya	8.000.000	12.000.000	%50
İtalya	9.000.000	44.000.000	%500
Amerika	479.000.000	569.000.000	%20

²⁰¹Habip Edip, *Türk-Şark Tütünleri ve İhracatı*, s.184.

²⁰²Habip Edip, *Türk-Şark Tütünleri ve İhracatı*, s.115.

²⁰³Habip Edip, *Türk-Şark Tütünleri ve İhracatı*, s.27.

Japonya	42.000.000	70.000.000	%90
Filipinler	18.000.000	32.000.000	%90
Hindistan	225.000.000	450.000.000	%100
Çin	132.000.000	240.000.000	%85
Macaristan	12.000.000	18.000.000	%50

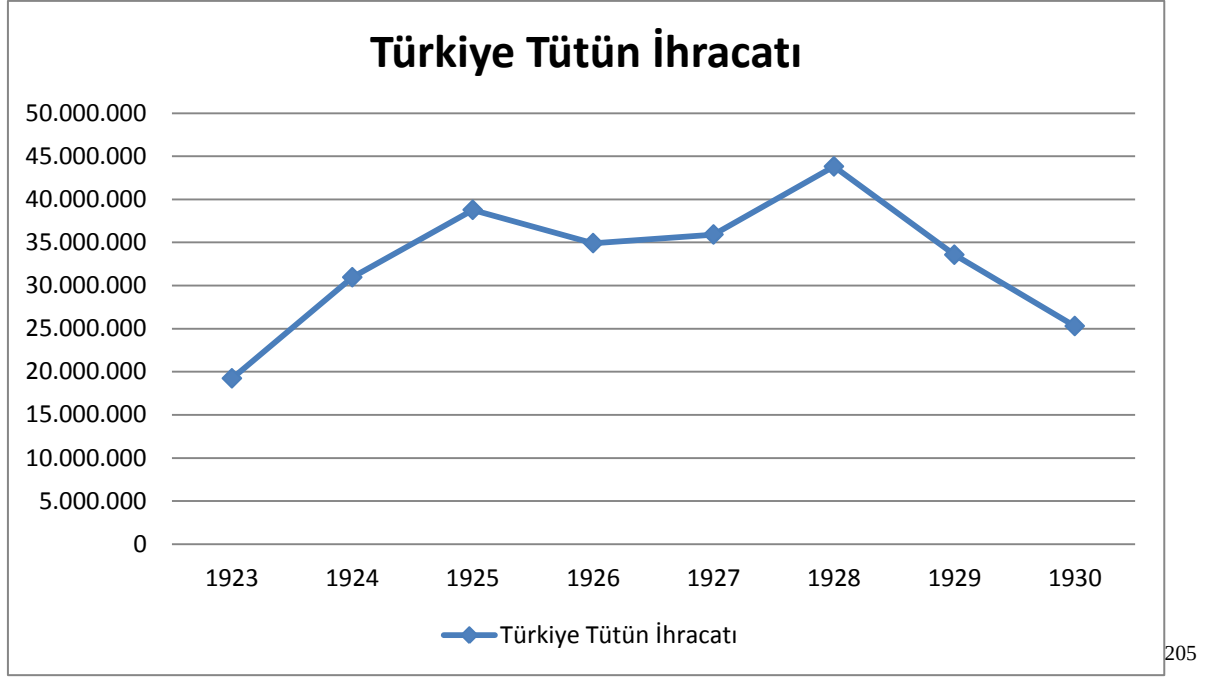
Tablo-14

Dünya Tütün Tarımındaki Değişim

İstatistik, önemli tütün üretici ülkelerin 1909'dan 1928'e kadar geçen süreçte tütün üretim artışlarını sunmaktadır. Bu bağlamda incelendiğinde “*Şark Tütünleri*” olarak dünya piyasasında önemli bir yere sahip olan ülkeler içerisinde Türkiye’de, Bulgaristan ve Yunanistan’a oranla düşük bir artış yaşandığı görülecektir.

Türk tütünlerini Dünya piyasasında farklılaştıran en önemli etkenlerinden birisi kendine has tütün türleriydi. Bunlardan birisi olan “*Başı bağlı*” Samsun tütününü, dünya piyasasında farklılaştırmakta hatta İtalyan Reji İdaresi bunun dışında tütün istememekteydi. Amerikalılar ise “*tonga*” türü tütün tercih etmekteydi ki bu tür, başı bağlıya göre %20 daha ucuzdu²⁰⁴.

²⁰⁴B.C.A., 03010.84.528.1.60.

205

Tablo-15

Dünya Ekonomik Krizine Kadar Türkiye Tütün ihracatı

Türkiye tütün ihracatının dünya ekonomik krizine kadar olan sürecini incelediğimizde önemli dalgalanmalar olmasına rağmen ihracat 1929 yılına kadar yaklaşık iki kat artmıştı. 1929 yılına gelindiğinde Amerika'ya 1.000.000 TL ye yaklaşan oranlarda tütün satışı yapılır duruma gelinmesine rağmen²⁰⁶ kriz, Türkiye tütün piyasasını önemli oranda etkilemişti. Bu durumun nedenleri arasında ise:

a.Yunanlıların “*ada tütünü*” isminde ve İzmir tütününe benzeyen bir tütün üretmeleri,

b.Rusların “*Sohum tütünü*” isminde bir tütün üreterek Samsun tütünüyle rekabetinin artması,

c.Bulgarların tütün fiyatlarını düşürmesi ve ihracat oranlarını yükseltmesi gibi etkenler yer almaktaydı²⁰⁷. Kriz sonrası çözüm arayışı olarak Samsun tütününün, dünya piyasasındaki yerini korumak için fiyatının düşürülmesi fikri ön plana çıkmıştı²⁰⁸.

1930'lu yıllarda tütün için temel sorunlardan birisi de dünya piyasalarının ihtiyaçları hakkında bilgi sahibi olmaktı. Bu esasında iç ve dış piyasa için tütünde planlı üretim ve

²⁰⁵Habip Edip, *Türk-Şark Tütünleri ve İhracatı*, s.122.

²⁰⁶B.C.A., 030.10.181.251.25.

²⁰⁷B.C.A., 030.10.261.52.10.14.

²⁰⁸B.C.A., 03010.84.528.1.59.

satışı beraberinde getirmekteydi. Böylece tüketici ve alıcıların ihtiyacına, dünya piyasalarındaki satış imkanlarına dair bilgi edinilerek üretim de bu yönde geliştirilebilecekti. Ancak bu tartışmalardan uzun süre sonuç alınamadığı görülecekti²⁰⁹.

Avrupa, Amerika ve diğer ülkelerin “*Şark Tütünleri*” olarak tanımlanan tütünlerden yıllık talepleri ortalama 120 milyon kilo civarında olmasına rağmen Şark Tütünlerinin toplam üretimi 150-180 kilo civarındadır. Ortaya çıkan arz fazlalığı ülkeler arasında rekabeti de ortaya çıkarmıştı.

Türkiye’de bu konudaki en önemli sorunların başında tütün kalitesinin kontrolü gelmekteydi. Dünya Savaşı döneminde birçok kalitesiz tütün Almanya, Avusturya gibi müttefikimiz ülkelere satılmıştı. Buradan gelen alışkanlıkların dünya piyasasında kabul görmeyeceği gerçeği göz önüne alındığında tütün piyasasının kontrolü çok önemli bir yere sahipti. Türkiye bu konuda rakibi olan birçok ülkeye göre avantajlı görünmekteydi. Reji ile başlayan kontrol mekanizması İnhisar döneminde de devam etmekteydi²¹⁰.

Şark Tütünleri olarak isimlendirilen ve Avrupa piyasasında önemli bir alıcısı bulunan tütünlerin üretim oranlarının 1913’ten 1930 yılına kadarki değişimi şu şekildeydi²¹¹:

Yıl	Ülke	Üretimdeki Payı
1913	Türkiye	%66.34
1913	Yunanistan	%26.22
1913	Bulgaristan	%6.54
1930	Yunanistan	%44.75
1930	Türkiye	%35.29
1930	Bulgaristan	%19.85

Tablo-16

Türk Tütünün Şark Tütünlerindeki Yeri

1913 ve 1930 yılları arasındaki üretim farklarına bakıldığında dikkat çekici bir tablo söz konusudur. Buna göre 1913 yılında Türkiye “*Şark Tütünlerinin*” üretiminde ilk sırada yer alırken, 1930 yılında ikinci sıraya gerilemişti. Oransal olarak da Bulgaristan’ın üç katından fazla büyüme yakalaması dikkat çekicidir. Tabii ki bu üretimin ihracat ve iç tüketimdeki payı da önemli bir unsurdu. Aşağıdaki tablo üç ülke tütün üretiminin tüketim alanları hakkında önemli bilgiler sağlamaktadır.

²⁰⁹Ökten, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Tütün”, s.183.

²¹⁰İhtisas Raporları I, s.9.

²¹¹Habip Edip, *Türk-Şark Tütünleri ve İhracatı*, s.141-142.

Türkiye 1921-1930 Toplam Tütün Üretimi ²¹²		420.065.331 (kilo)
İç Tüketim	%17.19	72.214.999
İhracat	%66.48	288.271.491
Kalan miktar	%13.32	59.578.841

Bulgaristan 1921-1930 Toplam Tütün Üretimi		309.616.610 (kilo)
İç Tüketim	%14.83	45.653.627
İhracat	%81.72	251.993.601
Kalan miktar	%3.44	11.969.382

Yunanistan 1921-1930 Toplam Tütün Üretimi		549.730.044 (kilo)
İç Tüketim	%8.9	47.896.101
İhracat	%78.9	421.282.564
Kalan miktar	%12.19	80.551.379

Tablo-17

Şark Tütünlerinin Tüketim Dağılımı

Buna göre Türkiye üretimde ikinci sırada yer almasına rağmen ihracat kapasitesinin en dar ülke olduğu görülmektedir. Türkiye, Şark Tütünü sağlayıcı ülkeler arasında ihracatın daralmasına da bağlı olarak iç tüketimde ilk sırada yer almaktadır. Bu tablonun oluşumunda ülke dışına kaçak yollardan çıkan tütün oranları göz önüne alınmadığı için tam bir sonuç vermemesi de göz ardı edilmemelidir.

2.5. Tütün İhracında Gümrük Uygulamaları ve Kaçakçılık

Milli Mücadele sürecinde sınır güvenliğinin sağlanması oldukça güçlü. Bu nedenle kaçakçılığın kontrol altına alınma imkânı görülmemektedir. Bu durumu 14 Ağustos 1921 tarihli Meclis toplantısında Maliye Bakanı Hasan Bey şöyle aktaracaktı: “*Efendim bizim cenup gümrük hududumuz bu sene teşekkül etti. Şimdilik orada gayet zayıf memurlarımız vardır, kaçakçılık fazladır*”²¹³.

Gümrük kontrolünün sağlanamamasına dayalı kaçakçılığın engellenmesi İzmir İktisat Kongresi’nde de gündeme gelmişti. Kongrede gümrük işleri hakkında kaçakçılığın engellenebilmesi için gümrük sınır muhafızlarının güçlendirilmesi kararı alınmıştı²¹⁴.

TBMM açıldığında yürürlükte olan gümrük kanunu İstanbul Hükümeti’nin 13 Eylül 1919 tarihinde eşya ağırlığını esas alarak, vergilendirme yönteminin uygulanması esasıydı.

²¹²Habip Edip, *Türk-Şark Tütünleri ve İhracatı*, s.151.

²¹³TBMMZC, Devre. I, C.11, İçtima:58, s.383.

²¹⁴Afet İnan, *İzmir İktisat Kongresi*, Yayın B, İstanbul 2011, s.36.

Bu uygulamanın yanında 24 Nisan 1918 tarihli gümrük kanunu da yürürlükteydi. TBMM, Milli Mücadeleyi yürütmede maddi kaynak sağlayabilme adına yürürlükteki bu uygulamaların, bazı maddelerini beş, bazı maddelerini ise 12 kat arttırmıştı. Ancak gümrük kanunları, gümrük işlemleriyle ilgili uygulamalarda hileleri önlemekten uzaktı. Bunun yanı sıra yolcu ve tüccarlar için de gereksiz formaliteler çok uzundu²¹⁵.

Hileye yol açan durumları ortadan kaldırmak, kaçakçılık nedeniyle maliyenin olası gelir kayıplarını önlemek ve devlet varlığını her noktada hissettirmek gibi nedenler cumhuriyet döneminde yeni gümrük kanunu yapılmasını gerekli kılmıştı. Bu sürecin hızlanmasında muhakkak ki Lozan Antlaşması'ndaki beş senelik süreçte adli ıslahatları tamamlama teminatı da göz ardı edilemezdi. Bu yönde başlayan hazırlıklar sonucunda 1 Ekim 1929 tarihinde yürürlüğe giren 1499 sayılı kanun yapılmıştı²¹⁶.

Hazırlanan bu kanun milli sanayimizi korumayı hedeflediği gibi bir yandan da yeni sanayi alanlarının ortaya çıkması için uygun zemin hazırlamıştı. Esas itibarı ile yerli sanayiye koruma ve yabancı ülkelerdeki sanayi kalkınmasını yakalamayı esas alan gümrük kanunu önemli sonuçlar elde etmişti. Cumhuriyet hükümetlerinde önemli bir politika olarak görülen sanayileşme de göz önüne alınarak 2255 sayılı kanun²¹⁷ düzenlenmiş ve bu şekilde daha büyük ilerleme kaydedilmişti²¹⁸.

Cumhuriyet döneminde gümrük idarelerinde yapılan önemli değişimlerden birisi de teşkilat yapılanmasındaki düzenleme olmuştu. Buna göre gümrük ve devlet inhisarı birleştirilerek bir vekil idaresi altına alınmıştı. Mart 1909'dan beri gümrük işlerinin idaresi Maliye Nezareti'ne bağlı bir genel müdürlüktü. Ancak zamanla gümrük işlemlerinin özel olarak değerlendirilmesi yaklaşımının yaygınlaşmaya başlaması ve kaçakçılık için alınan ciddi tedbirler²¹⁹ gümrük işlerinin maliye vekaletinin asli hizmetlerinden ayrı olarak idare edilmesini gerekli kıldığı için 27 Aralık 1931 tarih ve 1909 sayılı kanunla Gümrük ve İnhisar Vekaleti kurulmuştu²²⁰.

Gümrük idare hizmetlerinin sorunsuz yürütülmesinde ve kaçakçılıkla mücadele konusunda hukuksal bağlayıcılar kadar gümrük memurları da önemli bir yere sahipti. Bu

²¹⁵B.C.A., 490.10.1455.38.1.1.

²¹⁶Resmi Gazete, S. 1230, 01.07.1929, sayılı kanun Türkiye gümrük uygulamalarını ayrıntılı olarak tanımlamış, ekonomik gelir kaygısının gereğince dikkate alındığı görülmektedir. Kanunun 7. Maddesi gümrük kaçakçılığını ilgilendirirken, 4. Maddeyle de tütünün vergilendirilmesi düzenlenmişti.

²¹⁷Kanun hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Resmi Gazete, S. 2415, 31.05.1933.

²¹⁸B.C.A 490.10.1455.38.1.2.

²¹⁹B.C.A 490.10.1455.38.1.3.

²²⁰Kanun hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Resmi Gazete, S. 6/4413, 27.12.1931.

bağlamda gümrük memurlarının mesleki bilgilerini arttırmak amacıyla merkezlerde sürekli ve taşralarda dönemsel kurslar açılmıştı. Bununla da yetinilmemiş gümrük konusundaki gelişimini önemli noktalara getirmiş ülkelerin uygulamalarını yerinde görmek düşüncesi ön plana çıkmıştı. Bunun için de yabancı dile sahip memurlardan yapılan seçmelerle 1935 yılından itibaren staj ve inceleme için Avrupa'ya memurlar gönderilmeye başlanmıştı²²¹.

Gümrük memurlarının gelişimini sağlamak için basın-yayın yolu da kullanılmıştı. Bu amaçla 29 Ekim 1936 tarihinden itibaren “*Gümrük Bülteni*” isminde dergi çıkarılmaya başlanmıştı. Böylece memurların yanı sıra tüccar ve vatandaşları da gümrük uygulamaları hakkında bilgilendirmeye ve okuyucuların Avrupa uygulamalarını takip etmelerini sağlanmaya çalışılmıştı²²².

Avrupa uygulamalarından örnek alınarak, bir eşya fihristi hazırlanmıştı. 1938 yılında A-L harflerine kadar olan kısmı tamamlanarak bastırılmıştı. Böylece yolculara ve özellikle yabancı turistlere gümrük mevzuatları hakkında bilgi verilmişti. Bunun yanı sıra gümrük vergisine tabi olan ve olmayan eşyalar da belirtilmişti. “*Yolculara Bilgi*” isimli bu broşür Türkçe, Fransızca, İngilizce, Almanca ve İspanyolca olarak hazırlanmış ve ücretsiz olarak dağıtılmıştı²²³.

Bunun yanı sıra İstatistik Genel Müdürlüğü kurularak gümrük gelirleri ve kaçakçılık kontrol altına alınmaya çalışılmıştı. İlk dönemlerde herhangi bir kontrole tabi olmayan gümrük komisyoncuları için de 1903 sayılı kanun hazırlanmıştı. Kanunla gümrük memurlarının hangi özelliklere sahip olması gerektiği, kimlerin gümrüklerde ne şekilde iş takibi yapacakları belirlenmişti. Bu düzenlemelerin yanı sıra gümrük müfettişlerinin, muhafaza gemilerinin ve hızlı motorbotların sayısı artırılmıştı. Sınır genişliği ve kontrolün kısmen zorlaşması nedeniyle kaçakçılığın yaygınlaştığı Ege sahil kesiminde ve güney sınırında muhafaza alayları kurulmuştu. Ayrıca kaçakçılıkla mücadelede gümrük memurlarını da sorumlu kılmak için 1510 sayılı kanun düzenlenmişti²²⁴.

Güney sınırlarından sonra Adalar denizi sahilleri ile Rize'nin sahil kesimlerinde kaçakçılıkla mücadele etmek ve sahil güvenliğini sağlamakla görevli jandarma bölükleri

²²¹ B.C.A., 490.10.1455.38.1.4.

²²² B.C.A., 490.10.1455.38.1.4.

²²³ B.C.A., 490.10.1455.38.1.5.

²²⁴ B.C.A., 030.10.179.238.10.3.

1932 yılında, bütçeye yük olmaksızın, kendi kaynakları ile Gümrük Muhafaza Genel Kumandanlığı kadrosuna geçirilmiş ve böylece sivil muhafaza teşkilatı askerileşmişti²²⁵.

Kaçakçılıkla mücadelede önemli bir yere sahip olan istihbarat için, kaçakçılığın yoğunlaştığı alanlarda kaçakçılığın türüne göre gizli veya açık istihbarat noktaları oluşturularak muhafaza teşkilatı ile birlikte hareketi sağlanmıştı. Kaçakçılıkla mücadelede gümrüklerin kontrolünün sağlanabilmesi için dönemin teknolojik ve teknik yeniliklerini yakından takip ihtiyacı duyulmuş ve mücadele konusunda önemli adımlar atan Amerika'dan uzmanlar getirilmişti²²⁶.

Bütün bu girişimlere rağmen Amerika gibi devletleşme sürecinde önemli adımlar atan bir ülke bile kaçakçılığın engellenmesi için ülkesinde milyonlarca dolar harcamış ve birçok vatandaşını kaybetmiş olmasına rağmen sorunu tamamı ile çözememişti²²⁷.

2.6.Kaçakçılığın Hukuksal Boyutu

Cumhuriyet döneminde kaçakçılığın hukuksal mevzuat başlangıcı gümrük kanunları²²⁸, reji idare kanunları ve inhisar kanunları²²⁹ içerisinde yer almış, müstakil olarak ise 1927 yılında “*Kaçakçılığın Men ve Takibi Hakkında Kanun*” hazırlanmıştı. 1938 yılına kadar kanun metninde çeşitli değişiklikler²³⁰ yapılmış olmasına rağmen, bu dönemde kaçakçılık kanunlarının esasını 1927 ve 1932 yılındaki düzenlemeler oluşturmuştu.

1931 yılına gelindiğinde ülke genelinde eşkıyalık olaylarının da uygun zemin sağlaması ile artan ve güçlenen kaçakçılık faaliyetlerini engellemek için İçişleri Bakanı Şükrü Kaya kaçakçılığın yoğun olarak yapıldığı güney vilayetlerine tetkik ziyareti düzenlemişti. Başbakan İsmet İnönü'nün de yakından takip ettiği bu ziyaret sırasında Şükrü Bey kaçakçılığın yaşandığı yerleri yerinde ziyaret etmiş ve Cumhuriyet döneminde önemli bir yere sahip olan raporunu hazırlamıştı. Diğer taraftan da kaçakçılıkla hukuksal

²²⁵B.C.A., 030.10.179.238.10.5.

²²⁶B.C.A., 030.10.179.238.10.7.

²²⁷Habip Edip, *Türk-Şark Tütünleri ve İhracatı*, s.84.

²²⁸1926 gümrük kanununda Türkiye'ye ithal ürünlerde, gümrük idaresinin tanımladığı izinlere uygun olmayacak şekilde malların girişi kaçak olarak tanımlanmıştır.(Madde 9) *Resmi Gazete*, S. 406, 01.07.1926.

²²⁹1925 yılında hazırlanan “*Tütün İdare-i Muvakkatesi ve Sigara Kağıdı İnhisarı Hakkında Kanun*” düzenlemesi ile kaçakçılık ile mücadele etmesi gereken memur (Madde 16), Kaçak malların müsadere yöntemi (Madde 14), Kaçakçılığın ihbarında yakalanan kaçak malların yarısının ihbarı yapana verilmesi (Madde 17) kararlaştırılmıştır. *Resmi Gazete*, S.86, 02.03.1925.

²³⁰Kaçakçılığın Men ve Takibi Hakkında 1927 (1/1194 numaralı kanun), 1929 (1510 numaralı kanun), 1931 (1213 numaralı kanun) 1932 (1918 numaralı kanun) yılında kanunlar hazırlanmış, bu kanunlarda da çeşitli dönemlerde değişimlere gidilmiştir.

zeminde mücadele için önemli tespitler de bulunmuştu²³¹. 1927 ve 1929 yıllarında hazırlanan kanunların yetersizliği, Umum Müfettişliklerin raporları, valilerin tespitleri ve mecliste oluşan mücadeleye karşı ısrarlı tutumların da etkisiyle 1932 yılında 1918 sayılı “*Kaçakçılığın Men ve Takibi Hakkında Kanun*” hazırlanmıştı. Kanunun hazırlanma sürecinde İçişleri Bakanının inceleme ziyaretindeki tespitleriyle oluşturduğu raporun da önemli bir yeri vardır²³².

1932 yılında hazırlanan düzenleme²³³ kaçakçılığı gümrük kaçakçılığı ve inhisar kaçakçılığı olarak iki kısımda açıklamış, inhisar kaçakçılığını ise aşağıdaki yazılı fiilleri işlemek olarak tanımlamıştı.

Devlet İnhisarı altında bulunan maddeleri izni ve yetkisi bulunmaksızın:

a. Türkiye’ye ithal etmek,

b. Türkiye içerisinde bir yerden bir yere sevk ve nakletmek,

c. Saklamak,

d. Satılığa çıkarmak veya satmak,

e. Bilerek kabul etmek, satın almak, tüketmek olarak tanımlanmıştır. (Tütün ve sigara kâğıdı ve ithali yasak her nevi kopya kâğıdı)²³⁴. Bu tanımlama sonrasında “*1918 Sayılı Kaçakçılığın Men ve Takibi Hakkında Kanun*” düzenlemesi yedi başlık altında ele alınabilir:

2.6.1 Aramalar

1918 sayılı kaçakçılık kanunu ile her mahallin en büyük mülkiye memuru, gümrük memurları, polis müdürü, merkez memuru, komiser, jandarma kumandanı, zabitan ve efradı, hudut ve sahillerde gümrük muhafaza memurları²³⁵ sorumlu tutulmuştu. Bu memurların bulunmadığı yerlerde ise belediyelerde; memur ve hademeler, mahalle ve

²³¹ *Akşam*, 24 Kasım 1931.

²³² Şükrü Kaya tarafından hazırlanan bu rapora “Sınır Kaçakçılığı” başlığı altında geniş yer verilecektir.

²³³ Atatürk döneminde hazırlanan son kaçakçılık kanunun 1932 yılında hazırlanan 1918 sayılı kanun olması, sonraki dönemlerdeki değişikliklerde de esas teşkil etmesi nedeniyle bu bölümdeki açıklamaların temelini oluşturmuştur.

²³⁴ *Resmî Gazete*, S. 2000, 12.01.1932, (Madde 1); Ata Pelin, Eşref Paşmakçı, *Kaçakçıları Kovalayanlara Kılavuz*, Zarafet Matbaası, İstanbul 1935, s.2-18.

²³⁵ *Resmî Gazete*, S. 2000, 12.01.1932, (Madde 3).

köylerde; muhtarlar, ihtiyar heyeti azaları, kır ve orman bekçileri, köy korucuları²³⁶, sorumlu tutulmuştu.²³⁷

Kaçakçılığın men ve takibi ile sorumlu memurlar yalnız başlarına başaramayacakları önemli kaçakçılık olaylarında zabıta ve muhafaza memurlarından yardım alabilmek için mahallin en büyük mülkiye memuruna veya muhafaza kumandanlığına yazı ile müracaat ederek, en yakın askeri birlikten gereken askeri kuvvet desteğini sağlayabilmişti²³⁸.

1918 sayılı Kaçakçılık Kanunu, kaçak eşya bulunduğu şüphe edilen her vasıta, yer ve kişilerin aranmasına izin vermekle birlikte bunu beş kategoride tanımlamaktaydı²³⁹:

2.6.1.2 Nakil Vasıtalarında Arama

Kaçakçılık Kanunu gereğince, kaçak eşya bulunduğu şüphe edilen çanta, bavul, torba, çuval gibi nakle hizmet eden vasıtalar ile otomobil, araba, sandal, motor, vapur, uçak gibi nakil vasıtalarının aranmasına olanak sağlanmaktaydı²⁴⁰.

Aramanın yapılabilmesi için kanunda yer alan ve ön şart olarak gösterilen “*memurların şüphe etmesi gerekmekte*” ibaresi su-i istimal yaratabilir kaygısı ile açıklanmaya ihtiyaç duyulmuştu. Buna göre; memurların şüphe kaygısına istinaden arama yapabilmeleri için ihbar yapılmış olması, nakil vasıtalarının saklanma teşebbüsü, kaçakçılık suçundan mahkûm olan şahıslar ya da aranan kişiler gibi durumlarla sınırlanmıştı. Aksi uygulamalar ise memurların görevi kötüye kullanması olarak tanımlanmış ve cezai işleme tabi tutulmuştu.²⁴¹

2.6.1.3.Evlerde Arama

Evlerde arama yapmak mahallin en büyük mülkiye memurunun vereceği yazılı izne bağlanmıştı. Buna göre yetkili memurlar arama izni aldıktan sonra mahalle, köy, muhtar veya ihtiyar heyetleri, bunlar bulunmadığı takdirde mahalle veya köy halkından iki kişinin huzurunda arama yapabilecekti. İki kişinin bulunamaması durumunda ise evin aranması kanuna aykırı olarak tanımlanmıştı. Buna rağmen kaçak eşya ile girilirken veya çıkılırken

²³⁶Resmi Gazete, S. 2000, 12.01.1932, (Madde 2).

²³⁷Resmi Gazete, S. 2000, 12.01.1932.

²³⁸Resmi Gazete, S. 2000, 12.01.1932, (Madde 4).

²³⁹Resmi Gazete, S. 2000, 12.01.1932, (Madde 7) Ceza muhakemeleri usulü kanunu da arama işlemine yasal zemin hazırlamakla birlikte şüphe duyulan durumlara müdahale edilmediği takdirde ceza-i işlem ön görmüştür. Pelin ve Paşmakçı, , *Kaçakçıları Kovalayanlara Kılavuz*, s.35,46.

²⁴⁰Pelin ve Paşmakçı, , *Kaçakçıları Kovalayanlara Kılavuz*, s.47.

²⁴¹Resmi Gazete, S. 2000, 12.01.1932.

görülen ya da kaçakçılık sayılan herhangi bir işin yapıldığı delilleri tespit edilen yerlerde gündüz izin alınmasına gerek duyulmamıştı²⁴².

2.6.1.4. Umuma Açık Yerlerde Arama

Kanunda “*umumi*”²⁴³ olarak tanımlanan herkese açık alanlarda gece ve gündüz²⁴⁴ arama yapmak için izin alma şartına yer verilmemişti.

2.6.1.5. Şahısların Üzerlerini Arama

Gümrük salonlarında kaçak eşya sakladığından şüphe edilen şahısların üzeri sivil, asker ayrılmaksızın kayıtsız şartsız aranabilmekteydi. Gümrük sınırları²⁴⁵ dâhilinde arama, en yakın karakolda, hükümet binasında veya askeri garnizonda yapılmaktaydı²⁴⁶.

2.6.1.6. Gümrüklerde Arama

Kara, deniz, nehir ve hava yollarından biri ile Türkiye’ye gelecek veya Türkiye’den dışarıya gidecek şahısların ve eşyanın ülkeye hangi noktadan girip gümrüğe kadar hangi yolları takip edecekleri, hangi noktadan dışarıya çıkacakları 905 Sayılı Kanunla²⁴⁷ tanımlanmış²⁴⁸ bu noktalar dışında izinsiz girmek, çıkmak ve geçmek yasaklanmıştı. Bu yerlerde tesadüf edilen kişilerin her türlü nakil vasıtaları yetkili memur tarafından durdurularak yükünün aranmasına olanak sağlanmıştı. “*Dur*” ihtarına uymayan kişiler hakkında ise önce havaya silah atmak sureti ile uyarılması, tekrarı durumunda memurların silah kullanmasına izin verilmişti²⁴⁹.

2.6.2. Kaçakçılık Zabıt Tutanakları

Kaçakçılık durumunda kanun gereğince yapılacak takibatın temeli diğer suçlarda olduğu gibi zabıt tutanaklarıydı. Bu nedenle kaçakçılıkla mücadele eden memurların, tutanakları kanunda ön görülen şekilde hazırlamaları önem arz etmekteydi. 1918 Sayılı

²⁴²Resmi Gazete, S. 2000, 12.01.1932, (Madde 8).

²⁴³“*Umumi*” olarak tanımlanan yerler: Dükkân, mağaza, ticaret ve alış-veriş yapılan özel evler, depo, ambar, antrepo, han, otel, pansiyon, sinema, tiyatro, gazino, kahvehane, bar, dansingdir. Resmi Gazete, S. 2000, 12.01.1932, (Madde 9).

²⁴⁴Ceza muhakemeleri usulü kanununun 96. maddesine göre gece vakti nisan ayının birinden eylülün otuzuna kadar saat yirmi birden sabah dörde kadar, ekimin birinden martın otuz birine kadar saat yirmi birden sabahın altısına kadar tanımlanmıştır. Pelin ve Paşmakçı, *Kaçakçıları Kovalayanlara Kılavuz*, s.42.

²⁴⁵Gümrük kanuna göre gümrük sınırları: Deniz ile sınır teşkil eden nehir sahillerinden ve Türkiye’ye komşu devletler arazisinden ayrılan kara sınırı, gümrük hattından içeriye doğru on kilometre, sahil sınırından denize doğru bulunan alan gümrük mıntıkası olarak tanımlanmıştır. Pelin ve Paşmakçı, *Kaçakçıları Kovalayanlara Kılavuz*, s.59-60.

²⁴⁶Resmi Gazete, S. 2000, 12.01.1932, (Madde 10).

²⁴⁷Resmi Gazete, S. 409, 1.07.1926, “Gümrük Kanuna Müzeyyel Mevat Hakkında Kanun”

²⁴⁸Resmi Gazete, S. 2000, 12.01.1932, (Madde 5).

²⁴⁹Resmi Gazete, S. 2000, 12.01.1932, (Madde 11).

Kaçakçılığın Men ve Takibi Kanunu'nun 54. maddesi zabıt tutanaklarının esasında bulunması gerekenleri şu şekilde sıralamaktaydı:

- a. Kaçakçılık tutanağına hangi senenin hangi ay ve gününde olduğunun,
- b. Tutanağın nerede yazıldığı,
- c. Tutanağı yazanların resmi sıfat ve kimlikleri,
- d. Yapılması izne bağlı olan işlerde bu iznin gün ve sayısı,
- e. Kaçakçılık olayının ne şekilde olduğu,
- f. Kaçakçılık olayının delilleri,
- g. Kaçakçılık olayında kullanılan araç gerecin özellikleri, miktarı, nerede ve ne şekilde görülüp zapt edildiği,
- h. Suçlunun adı, unvanı, nereli olduğu, mesleği, ifadesi,
- ı. Zabıt tutanaklarını tutan memurlar ile hazır bulunan diğer kimseler ve yakalandığı takdirde suçlu tarafından imza edilmesi,
- i. Zabıt tutanaklarını imza edenlerin adı, unvanı ve ikametgahları,
- j. Suçlunun ceza ehliyeti, imkan olursa kaç yaşında olduğu,
- k. Suçlunun tutanağı imzadan çekinirse ne için imzadan çekindiğini kendi el yazısı ile zabıt tutanağı altına yazdırılarak imza ettirilmesi,
- l. Suçlu, yazı bilmez ve yahut bunu da imzadan çekinirse bu hususun tutanağı tanzim edenler tarafından yazılarak bulunanlara imza ettirilmesi,
- m. Zabıt tutanağının mümkünse mürekkepli kalemle yazılması, mürekkepli kalemle yazılmasına imkan bulunmadığı halde boyalı sabit kurşun kalemle yazılmış olması,
- n. Zabıt tutanaklarının aksi sabit oluncaya kadar geçerli evrak olması nedeniyle üzerinde oynama, silinti ve şüphe bırakmayacak şekilde hazırlanması,
- o. Tutanak yazıldıktan sonra ekleme yapılması gerekli görülürse ilave edilecek kısmın altına tutanağı imzalayanların yeniden imza atması,
- ö. Olayın gerçekleştiği yerin gayet açık olarak yazılması istenmiştir²⁵⁰.

²⁵⁰ Resmi Gazete, S. 2000, 12.01.1932, (Madde 54).

Zabıt tutanaklarının ne şekilde hazırlanacağını açıklayan 54. madde incelendiğinde ayrıntılı bir açıklama göze çarpmaktaydı. Bunun temel nedeni, hazırlanmış olan evrakın adli sürecin ön hazırlık safhasında ve mahkeme sürecinde esaslı oluşturmasıydı²⁵¹.

2.6.3.Kaçakçılık İşlerinde Görevlerini Kanunca Yapmayan Memurlar

1918 Sayılı Kanun, kaçakçılıkla mücadele eden memurların kanun dışı hareketlerini üç temel başlıkta incelemekteydi.

2.6.3.1.Hediye ve Rüşvet Alma

Yasal mevzuat kaçakçılıkla mücadelenin temel unsuru olan memurlara²⁵² hediye almayı yasaklamaktaydı.

Rüşvet alma/verme konusunda da cezai işleme tabi tutarak rüşvet verenleri bir seneden beş seneye kadar hapis cezası ve yüz liradan bin liraya kadar para cezasına mahkûm etmekteydi Bunun yanında rüşvet vermeye teşebbüs edenler veya rüşvet vermeye aracılık edenler de suçlu olarak tanımlanmış ve haklarında cezai işlem yapılması ön görülmüştü²⁵³ ..

2.6.3.2. Aramada Kanunsuz İş Yapanlar

1918 Sayılı Kanun, kaçak arama işlerinde kanuna muhalif hareket edenler hakkında T.C.K 194. Maddesinin uygulanmasını öngörmekteydi. Buna göre bir memur, vazifesini suiistimal ederek veya kanunda belirli olan usul ve şartlar haricinde ev veya özel kapalı alanlara girerse üç aydan üç seneye kadar, evin içini araştırmak gibi keyfi bir işlem yapacak olursa da hakkında altı aydan üç seneye kadar hapis cezasına çarptırılacaktı.

²⁵¹Resmi Gazete, S. 790 numaralı kanun (Madde 24).

²⁵²Cezai açıklamalara geçmeden önce Cumhuriyet dönemi memur tanımlaması için Türk Ceza Muhakemeleri Kanunu 279 maddesindeki tanıma bakmak gerekir, buna göre:

Kanunun tatbikatında devletin veya vilayetin, nahiye ve karyelerin nezareti altında bulunan bir hizmette maaşlı ve maaşsız, daimi veya geçici görev yapanlar memur sayılırlar. Bu maddeye göre devlet kuruluşlarının nezareti altında bir hizmette bulunan her fert cezai hususlarda memur olarak tanımlanır. Bunların maaşlı veya maaşsız olmaları arasında fark gözetilmemiştir. Buna göre mahalle orman, kır bekçileri belediye kuruluşlarının nezareti altında bulundukları için memur olarak kabul edilir. Pelin ve Paşmakçı, *Kaçakçıları Kovalayanlara Kılavuz*, s.76.

²⁵³1918 sayılı kaçakçılık kanunu kapsamında memurların rüşvet alması durumunda gerekli yasal işlemler Türk Ceza Muhakemeleri Kanunun 209 ve 210'nuncu maddelerine göre yapılmaktadır.

2.6.3.3.İhmal

1918 Sayılı Kanun ile kaçakçılıkla mücadeleyle görevli memurlara kaçakçılık olaylarını ihbar zorunluluğu getirilmiş, yerine getirilmemesi durumunda ise bir aya kadar hapis cezası ve elli lira para cezası öngörmüştü²⁵⁴.

Takip vazifesini ihmal eden muhtar, ihtiyar heyeti azaları, bekçi ve korucular hakkındaki cezai işlemler ise Türk Ceza Kanunu'nun 230. maddesine göre yapılacaktı. Buna göre her ne şekilde olursa olsun memuriyet vazifesini yapmakta ihmal ve gecikmesi görülen veya amirinin kanuna göre verdiği emirleri geçerli bir sebep olmaksızın yapmayan memurlar otuz liradan yüz liraya kadar para cezasına çarptırılacaklardı. Ayrıca bu ihmal ve gecikme veya amirin kanuni emirlerini yapmamış olmaktan devletin bir zarara uğraması durumunda derecesine göre bir aydan üç seneye kadar hapis cezası ile birlikte tamamen veya geçici olarak memuriyetten mahrumiyet cezasına hükmolunabilecekti.²⁵⁵

2.6.4.Kaçak Maddeler

Kaçak olarak tutulan inhisara ait maddeler hakkında ne şekilde işlem yapılacağı 1918 ve 2271 numaralı kanunlarla belirlenmiştir. Bu kanunlarda yazılı hükümler, üç esasta toplanabilir:

- a.Zabıt ve mallarına el koyma,
- b.İşe yaramayan inhisar maddelerinin yok edilmesi,
- c.İşe yarayan kaçak maddelerin ait olduğu idarelere verilmesidir.

2.6.4.1.Mallara El Koyma

Türkiye'ye yurt dışından giriş yapacak kişiler, Türkiye'de hangi maddelerin inhisara tabi bulunduğunu bilmedikleri için gümrük kapılarında, sokulması yasak olan madde ve eşyaların neler olduğu kendilerine bildirilecek, üzerlerinde veya eşyaları arasında yasak bir şey olup olmadığı sorulacaktı. Bu sorgudan sonra giriş yapacak kişinin beyanları arasında yasak eşya varsa kanunların ön gördüğü ilgili tutanaklar hazırlanarak kaçak olarak tanımlanan mallara el konulacaktı²⁵⁶.

²⁵⁴Resmi Gazete, S. 2000, 12.01.1932, (Madde 38).

²⁵⁵Resmi Gazete, S. 2000, 12.01.1932

²⁵⁶Resmi Gazete, S. 2000, 12.01.1932, (Madde 14); Ancak 1701 numaralı kanun ile yurt dışından gelen yabancılar yanlarında elli adet sigara yahut yüz gram tömbekiği veya yirmi tane puro sigarasını veya elli gram pipo veya ağız tütününü veya bu miktar buruna çekilen çürütülmüş tütün tozu, hiçbir resim vermeye mecbur olmaksızın beraberinde getirebilmektedir. Resmi Gazete, S. 1531, 28.06.1930, (Madde 4).

2.6.4.2.Kaçak Maddelerin Yok Edilmesi

Kaçak olarak tutulan madde ve eşyalar hakkında tutulan tutanak sonrasında kaçak mallara el koyma işlemi yapılarak 2271 Sayılı Kanuna göre uygulama yapılacaktı. Buna göre kaçak eşya ikiye ayrılmaktaydı.

2.6.4.3.Kullanmaya Yaramayanlar

Kaçak olarak tutulan ve kanunun “*kullanmaya yaramayan*” olarak tanımladığı oyun kâğıtları, sigara kâğıtları, kibrit, çakmaklar, çakmak taşları en yakın gümrük veya inhisar idaresi memurlarınca, bu memurların bulunmadıkları yerlerde hükümetçe, ilgili kişilerin gözleri önünde yok edilmekteydi.

Yok etme işlemi ikinci bir tutanağa geçirilmekte, kaçak olarak tutulan ve tutanak ile tespit edilen oyun, sigara kâğıtları, kibrit, çakmak taşları en yakın gümrük ve inhisar idarelerine, bu idarelerin bulunmadığı yerlerde hükümet dairelerine getirilerek, miktarları mümkün olduğu takdirde markaları, şekilleri tespit edilerek kaçakçının gözleri önünde yok edilmekteydi. Kaçakçı, tutanağı imza etmek istemezse, sebebi yazılarak altına tutanağı hazırlayanlar imza atacaklardı.

Kaçakçılık malının sahibinin bilinmediği durumlarda veya kaçakçı yakalanamamış/kaçmış ise kaçak maddelerin tespitinde ve yok edilmesinde suçlunun bulunması aranılmaz fakat yine de tutanak hazırlanarak, kaçakçının yakalanamamış/kaçmış olduğu tutanağa yazılacaktı²⁵⁷.

2.6.4.4.Kullanmaya Yarayanlar

Kaçakçılık maddeleri yakalandığında kanunun “*kullanmaya yarayan*” madde/ürün olarak tanımlanmış olduğu tütünler (kıyılmış veya yaprak halinde), sigaralar, barut, ateşli maddeler, patlayıcı diğer maddeler, fişek ve ev malzemelerinin maddi değerleri belirlenerek tutanak karşılığı İnhisar İdaresi’ne verilmekteydi²⁵⁸.

2.6.4.5. İkramiye

1918 Sayılı Kanunun, kaçakçıların yakalanmasında yardımcı olan kişilere ikramiye verilmesi hakkındaki maddelerinde 1934 yılında değişiklik yapılmıştı. Bu değişiklik sonrası oluşan “*ikramiye*” başlığına göre kaçakçılık esnasında yakalanan ve para cezası ile el konulan eşyadan;

²⁵⁷Pelin ve Paşmakçı, *Kaçakçıları Kovalayanlara Kılavuz*, s.99.

²⁵⁸Pelin ve Paşmakçı, *Kaçakçıları Kovalayanlara Kılavuz*, s.102-103.

a.Dışarıdan getirileceklerin sif kıymetinin,

b.Kaçak altınların merkez bankası alım değerinin,

c.İnhisar eşyası ile diğer kaçak maddelerin ilgili dairelerce tespit edilecek maliyetinin,

yüzde yirmi beşi haber verenlere, yüzde yirmi beşi bilfiil tutanlara, yüzde on beşi peşin ikramiye bölümünün değişen ödemelerine, yüzde yirmisi kaçakçılarla çarpışma veya onları takip sırasında ölenlerin ailelerine ve sakatlananlara bütçelerinden verilecek tazminat karşılığı olmak üzere hazineye gelir olarak kaydolması kararlaştırılmıştı. Geriye kalan yüzde on beşlik kısmı ise gümrük muhafaza taburu ile gümrük ve merkez müdürlükleri bölgelerinde kaçakçılık takip ve muhafaza işlerinde büyük yararlılığı görülenlere ikramiye olarak verilmişti.

Ayrıca 1934 yılındaki düzenleme ile kaçakçılıkla mücadele esnasında yaralanan ve ölenlerin ailelerinin mağduriyetini engellemek için de önlem alınmıştı. Buna göre ölüm halinde devlet memurları maaşı kanuna göre 14'üncü veya ondan yukarı derecede maaş alan memur ve zabıtlarla aldıkları maaş veya ücret tutarı, bu dereceyi bulan küçük rütbeli subay ve çalışanların aylıkları tutarının 10 katı, bunlardan daha aşağı aylık alanlarla aylığı olmayanlara toptan dört yüz lira verilmişti. Sakat kalma durumunda ise bütün askeri malullerin terfii hakkındaki kanuna bağlı cetvelinde yazılı sakatlık dereceleri esas alınarak ödeme yapılmıştı²⁵⁹.

İkramiye ödemelerinde kaçak sigara kağıtlarına ayrı bir açıklama ihtiyacı duyulmuş bu kapsamda kaçak sigara kağıdına el koyulması durumunda muhbirlerle bizzat kaçağı yakalayanlara peşin olarak şu nispette ödeme yapılmıştı:

50 yaprak bir defter itibari ile 1 defterden 1000 deftere kadar her bir defter için 2 kuruş, 1000 defterden fazlasına her bir defter için 1 kuruş ödenmişti. Ancak kaçak sigara kâğıdının miktarı ne olursa olsun her ihbar ve el koyma olayında peşin olarak verilecek ikramiye 300 lirayla sınırlandırılmıştı²⁶⁰.

2.6.5.Tütün ve Sigara Satışları

Tütün İnhisar Kanunu'na göre; idarenin işlediği tütün ve diğer ürünlerin perakende satışı idare tarafından yapılacaktı. İdare, aynı zamanda satış fiyatları konusunda kontrolü

²⁵⁹Resmi Gazete, S. 2748, 10.07.1934.

²⁶⁰Resmi Gazete, S. 2000, 12.01.1932, (Madde 62).

de yapmakla yetkili kılınmıştı. Bu nedenle ürün satış işlerinde takip memurları satıcıların tezkerelerinin olup olmadıklarını ve satış işinin idarenin koyduğu fiyatlar üzerinden yapılıp yapılmadığını kontrol etmişlerdi²⁶¹.

2.6.5.1.İnhisar İdaresi Ürünlerinin Satılacakları Yerler

İnhisar İdaresi kapsamındaki bazı ürünlerin satış yerleri sınırlandırılmış ve bazılarının satışına belirli kimselerin yapması için izin verilmişti. Buna göre tezkeresi bulunan satıcıların talimatnamede yazılı olan bu gibi maddeleri talimatname hükümleri dışında satmaya yetkisine sahipti. Örneğin; köylerde satılmak üzere satışa konulmuş olan Köylü Sigarası'nı İstanbul ya da herhangi bir kasabada satış tezkeresi olan satıcının satmasına izin verilmemişti. Bundan ötürü Köylü Sigarası'nı satan tezkereli satıcı hakkında tezkeresiz satış yapanlar gibi işlem yapılmıştı.

İdarenin, sigara ve tütün satışının nerelerde yapılması hakkındaki uygulamayla ilgili aşağıdaki satış sınırlaması örnek olarak incelenebilir:

Köylü Sigarası: Köylerde, köyden farkı olmayan ya da çarşı pazarı bulunmayan nahiyelerde,

Halk Sigarası: İstanbul ve Ankara dışında her yerde,

Asker Sigarası: Yalnız askerler için üretilmiş olup belge karşılığında idarenin belirlediği alan ve depolarda,

Zabit Sigarası: Subaylara özel olup belge karşılığında idarenin belirlediği alan ve depolarda satılmıştı²⁶².

2.6.6.Tütün Ekimi

Takip memurlarının en önemli işlerinden biri de tütün ekimini ve tütün tüccarı hakkında kanun gereği kontrolleri yapmaktı. Tütün ekimi için kontrol cüzdanı bulunan çiftçiler ve İnhisar İdaresi'nde kayıtlı bulunan tütün tüccarının elinde yaprak tütün bulundurmasına izin verilmiş²⁶³ bunların dışında tütün bulunduranlar hakkında kaçakçılık kapsamında işlem yapılmıştı. Ayrıca meskenlerin özel alanlarında, evlerin bahçelerinde ve ek yapıları ile yarım dönümü geçmeyen alanlarda tütün ekimi yasaklanmıştı²⁶⁴.

²⁶¹Resmi Gazete, S. 1701, 28.06.1930, (Madde 57).

²⁶²Pelin ve Paşmakçı, *Kaçakçıları Kovalayanlara Kılavuz*, s.130-131.

²⁶³Resmi Gazete, S. 1701, 28.06.1930, (Madde 6).

²⁶⁴Resmi Gazete, S. 1701, 28.06.1930, (Madde 14).

İnhisar Kanunu, tütün ekecek kişiler hakkında da önemli sınırlamalar getirmişti. Bu sınırlamaya göre devlet memurları, hâkimler, tütün inhisar idaresi memurları tütün ekmekten tamamen men edilmiş iken tütün ziraatı yapanlardan, ürünlerini kaçağa sarf etmekten ötürü iki defa mahkûm olanların, iki sene süreyle tütün ekimine izin verilmemişti²⁶⁵.

Türkiye’de tütün ekiminde bazı sahalarda sınırlamalar getirilirken bazı sahalarda tütün ekimi tamamen yasaklanmıştı²⁶⁶.

2.6.7.Tütünün Nakli Sorunun Çözümlemesi

Hasattan sonra tütünün nakil işlemleri esnasında kontrolü sağlamak için bu nakiller belirli kurallara bağlanmıştı. Çiftçi topladığı tütünleri çardak yaptığı yere veya köyündeki kurutma yerine naklini serbest şekilde gerçekleştirebilmekteydi²⁶⁷. Çiftçiler sattıkları tütünleri İnhisar İdaresi’nin deposuna nakil için ise gerekli izin tezkeresini alarak taşıyabilmekteydi²⁶⁸. İnhisar İdaresi’nin deposunun bulunmadığı yerlerde ise köylerde İnhisar İdaresi’nin onayını almak ve anahtarının bir tanesini de vermek şartı ile oluşturulacak depolara koyulabilmekteydi²⁶⁹.

1918 Sayılı Kanunun uygulamaya koyulması, beraberinde kaçakçılıkla mücadelede olan katkısı konusunu beraberinde getirmişti. 26 Mayıs 1932 tarihinde Gümrük ve İnhisar Bakanı Ali Rana (Tarhan) Bey TBMM’de yaptığı konuşmada “*Kaçakçılık Kanunu’nun tesirini sordular. Tütün satışının son aylarca kilo itibari ile noksanı durmuştur. Yani bu sene geçen senenin aynı aylarına tesadüf eden aylarında tütün satışı tezayüde başlamıştır. Bununla görüyoruz ki kaçakçılık kanunun tütün hususunda iyi tesiri olmuştur. İnhisar idaresinin satışı kilo itibari ile artmıştır*”²⁷⁰ ifadesiyle kanunun etkisinin tütün satışındaki artışa bağlı olarak başarılı olduğunu vurgulamıştı. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya da 22 Haziran 1932 tarihinde TBMM’de yaptığı konuşmada “*Müfettişi umumilik, valiler ve jandarma ve hudut kumandanları kaçakçılıkla çok meşgul olmuşlardır. Fakat behemehâl Büyük Millet Meclisi’nin müdahalesi ve Büyük Millet Meclisi’nin kanunu lazım gelmiş ve bu kanun yapıldıktan sonradır ki kaçakçılık orada iflas etmiştir*” açıklamasını

²⁶⁵Resmi Gazete, S. 1701, 28.06.1930, (Madde 15).

²⁶⁶Resmi Gazete, S.1701 sayılı kanun 9’uncu maddesi ek bir ile ekimin kısmen veya tamamen yasaklandığı alanlar ek-2 ve 3’te verilmiştir.

²⁶⁷Resmi Gazete, S.1701, 28.06.1930, (Madde 24).

²⁶⁸Resmi Gazete, S.1701, 28.06.1930, (Madde 28); Vilayetlerin inhisar idaresine nakil tarihleri belirlenmiştir. İlgili cetvel ek-4’te gösterilmiştir.

²⁶⁹Resmi Gazete, S. 1701, 28.06.1930, (Madde 29).

²⁷⁰TBMMZC, Devre. IV, Cilt.8, İçtima:52, 26.5.1932, s.269.

temellendirmek için de “Suriye gazetelerinde okudum. Orada yer yer kurulan kaçakçılık merkezleri inhilal etmekte ve dâhile doğru çekilmektedir”²⁷¹ yönünde beyanatta bulunmuştu.

Kaçakçılıkla mücadelede en yetkili iki ismin yapmış olduğu açıklamalar kanunun etkisinin kısa sürede görüldüğü yönünde olmuştu. Ancak hukuksal mevzuat kaçakçılıkla mücadelenin sadece bir boyutunu oluşturmakla birlikte, değerlendirme yapılabilmesi için birçok bileşenin olduğu göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bu nedenle şu açık olarak görülmektedir ki Atatürk döneminde kaçakçılıkla hukuksal boyuttaki mücadele için yapılan düzenlemeler Başbakanlık seviyesinde kontrol ve incelemelerle ivedi olarak hazırlanıp uygulamaya koyulmuştu.²⁷²

²⁷¹TBMMZC, Devre. IV, Cilt.9, İctima:68, 22.6.1932, s.252.

²⁷²Başbakan İsmet İnönü yapmış olduğu incelemeler sonrasında 29/9/1932 tarihli telgrafı ile Gaziantep valisine bölgedeki kaçakçılığın önlenmesi hakkında önerilerde bulunmuştur. B.C.A., 030.10.180.244.10.

III. Bölüm

ATATÜRK DÖNEMİNDE TÜTÜN VE SİGARA KAÇAKÇILIĞI

3.1. Kaçakçılık Yöntemleri

Lozan Konferansı sonrasında Suriye sınırında Fransa ile komşu olunması bu bölgede sınır tartışmalarının çok sık gündeme gelmesine neden olmuştu. Bunun da etkisiyle güney sınırlarımızdan giren kaçak eşyanın toplandığı en önemli merkezlerden birisi Halep'ti. Halep'e gelen kaçak eşya ile bir kısmı da Halep'te üretilen eşyalar, sınır üzerindeki şubeler ve şebekeler aracılığıyla Türkiye içerisine taşınmaktaydı. Bu şekilde ülkeye giren kaçak mallar; Siirt, Muş gibi Türkiye'nin güneydoğu vilayetlerinin Halep'in ekonomik etkisine girmesine sebep olmuştu. Halep'in bölgede etkili olmasında, kaçakçıların eski ticari alışkanlıkları, sınırın diğer tarafındaki tüccarlarla tanışıklıkları ve bu durumun zamanla yarattığı ticari güven yer almaktaydı. Kaçakçılıkla birlikte Halep'te gelişen ticaret buradaki tüccarların ticari durumunu da güçlendirmişti²⁷³.

Halep merkezinden başlayan sınır kaçakçılığı Samsun'a kadar uzanmaktaydı²⁷⁴. Halep, Osmanlı Devleti'nin yıkılmasından sonra kuzey ve doğu hinterlandını kaybetmesine rağmen uğradığı zararı, kaçak ihracat sayesinde telafi etmiş hatta eskisinden daha geniş bir ticaret ve sermaye merkezi haline gelmişti²⁷⁵. Halep, Türkiye'ye de kaçak ihracatını aynı şube ve şebekelerle yapmaktaydı. Bu şubeler, Cizre'den itibaren Payas'a kadar sınır üzerinde ve demiryolu hattının geçtiği köy ve kasabalara yerleşmişti. Bu grupların çoğunluğunu Ermeniler, kısmen de Suriyeli tüccarlar oluşturmaktaydı. Sayıları az olmasına rağmen kaçakçılık amacıyla Türk vatandaşlarından da Halep'e gidip yerleşenler bulunuyordu²⁷⁶.

Kaçakçılar, sınırdan geçmek için kafileler tertip ederek gerek dağınık gerek toplu olarak, yirmi kişiden elli kişiye kadar silahlı kaçakçıların korumasında mallarını depo ve pazar yerlerine götürmekteydi. Bu şekilde yapılan kaçakçılık Trabzon, Samsun, Sivas ve

²⁷³B.C.A., 030.10.180.244.6.1.

²⁷⁴Kaçak sigara kâğıtları Karadeniz sahillerine kadar ulaşmaktaydı. B.C.A., 030.10.180.243.21.

²⁷⁵B.C.A., 030.10.180.244.6.1.

²⁷⁶B.C.A., 030.10.180.244.6.4.

Erzurum gibi uzak vilayetlere kadar uzanıyordu. Bu kabileler, vilayetlerinin isimleriyle Erzurum, Sivas, Malatya kabileleri gibi unvanlar almaktaydı²⁷⁷.

Kaçak eşyayı sınır dışında ilk alan ve sevk edenden son satıcıya kadar değişim ve sevke aracı olanların işlemi bölge ve eşyaya göre değişmekle birlikte mal bedelinin en az yüzde ellilik kısmı kredi ile karşılanmaktaydı. Suriye'den malı ilk satan kişi, malın yakalanma riski ve kaçakçıya yaptığı yardımı da düşünerek Suriye'deki serbest satıştan yüzde elli fazla fiyatla malını satmakta, kalanını ise krediye bağlamaktaydı. Bu hesaba göre; sınır ötesindeki kaçak malın fiyat farkı ve kredi sayesinde tüccar kaçakçının yakalanma riskini en aza indirerek olası zararını da minimize etmeye çalışıyordu²⁷⁸.

Kaçakçılar, pusuda yakalanmamak için yıllar içerisinde birçok yöntem geliştirmişlerdi. Bunun için bölgenin iyi şekilde bilinmesi gerekmekteydi. Bu amaçla, nakliyecilerini bölgeyi yakından tanıyan ve eskiden kullandıkları kiracı ve sürücülerden seçmişlerdi. Kaçakçı grupları mallarını kendileri sattıkları gibi, sipariş üzerine de mal getirebilmekteydi. Bu gibi durumlarda, siparişi veren kişi kaçakçılığı yapacak kabile başkanına para ve siparişlerinin bulunduğu mektubu veriyordu. Daha sonra kabile, hayvanlarını sınıra yakın köylere bırakarak küçük gruplar halinde sınırı geçiyordu. Dört-beş gün süren bu keşifler sonrasında, sınıra yakın yerlerde kurulan kaçak depo ve köylerinden istenilen malları alıyordu. Kimi zaman kamyonla kimi zaman da hayvanlarına ortalama kırkar kilo yük yükleyerek dönüşe geçiliyordu. Sınırdan geçme esnasında kaçakçılar, bıraktıkları gözcülerin de yardımıyla jandarma ve muhafaza kıtalarının pusu yerlerini öğrenmeye çalışıyordu. Dönüş esnasında önde boş bir deve ile iki silahlı adam, 700 metre gerilerinde de kaçak mallarının bulunduğu kabile ilerliyordu. Kaçakçıların pusuya düşmeleri durumunda önde boş deve ile ilerleyen öncüler ateş ederek zaman kazanmaya çalışırken kaçak malların bulunduğu arkadaki kabile pusuyu anlayarak kaçıyordu. Pusu esnasında sınırı geçebilen grubun mallarının kârı ile yakalanan olursa onların zararı karşılanıyordu.²⁷⁹.

Kaçakçı, kaçağa yardımcı olan ve kaçağı satan arasındaki yardımlaşma ve çıkar ilişkisi birbirlerine kredi sağlamaya kadar ulaşmaktaydı. Bu durum çıkar grupları arasında iş birliğinin yarattığı bir güven duygusu da oluşturmaktaydı. Bu şekilde gümrüklü ticarete

²⁷⁷B.C.A., 030.10.180.244.6.4.

²⁷⁸B.C.A., 030.10.180.244.6.4.

²⁷⁹Gümrük Muhafaza Genel Komutanı Seyfi Düzgören'in raporundan, *Umumi Müfettişler Konferansında görüşülen ve Dâhiliye Vekâletini ilgilendiren işlere dair toplantı zabıtları ile rapor ve hulasası*, Başvekâlet Matbaası, Ankara 1937, s.208.

hâkim olan rekabet rejimi, kaçakçılıkta yerini iş birliğine bırakıyordu. Bu dayanışma ve güven o kadar kuvvetli duruma gelmişti ki Halep veya Müslimiye'ye mektup yazılarak adrese kaçak mal getirilmekte olduğu rivayet ediliyordu. Bu durumun, rivayet olduğu kabul edilse bile kaçakçılık örgütlenmesinin gücünü göstermesi açısından önemli bir örnekti²⁸⁰.

Kaçak eşya ülkeye girdikten sonra cinslerine göre özel şartlar içinde piyasa sürülmekteydi²⁸¹. Örneğin; şeker önce dağınık olarak az miktarda depo edilmekte, şehirlere getirildikten sonra da aynı şekilde piyasaya parça parça çıkarılmaktaydı. Bu şekilde pazar yerleri adeta köylere kadar uzanmıştı. Bu geniş dağıtım ağı sayesinde küçük dükkân sahipleri ihtiyaçlarını temin ederek kaçak mallarını satmakta, kimi zamansa müşterilerinin evlerine kadar götürmekteydi²⁸².

Kaçakçılığın sınır ötesinde geniş bir alana yayılması bu bölgelerde kısa zamanda kaçakçılıkla ortaya yeni yerleşimler çıkarmıştı. Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı öncesinde üçer beşer damlı köylerden ibaret olan yerler üç-beş yüz haneli kasabalar halini almıştı. Birçokları kaza ve nahiye merkezi olan daha ziyade kaçakçılıkla beslenen büyük kaçakçı noktaları üç-dört sene içerisinde oluşmuştu. Bunun açık örneği; 1930 yılında üç haneli Andivar Köyü'nün 1932 yılında seksen mağaza ve dükkânlı iki yüz haneli yerleşim yeri haline gelmesiydi. Yine daha önce terk edilmiş birkaç haneli çiftlik olan Kamışlı'nın dört yüz mağaza ve dükkân olmak üzere dokuz yüz binalı yerleşim yeri haline gelmesiydi. Benzer şekilde Resulayn üç dükkânlı ve birkaç evli köy iken üç yüz elli mağaza ve dükkânlı yerleşim yeri haline gelmesi, aynı şekilde dükkânsız ve birkaç evli bir köy iken Arappınarı'nda üç yüz mağaza ve dükkânlı birer kasaba halini alması önemli örnekleriydi. Bu kasaba ve köylerin diğer bir özelliği ise evden ziyade depo ve ticarethanelerinin daha yaygın bulunmasıydı. Örneğin; Kilis'in karşısındaki üç evli bir köy olan Şimenrin'de yedi eşya deposu bulunmaktaydı²⁸³.

Kaçakçılık için kullanılan yöntemler içerisinde önemli yer tutan uygulamalardan birisi de tren hatlarının ulaşım imkânlarını kullanmaktı. Bu yöntemle trenle yolculuk yapan kişiler kaçakçılık mallarını yanlarında, çantalarında saklayarak tren hattı güzergâhında

²⁸⁰B.C.A., 030.10.180.244.6.7.

²⁸¹B.C.A., 030.10.180.244.6.7.

²⁸²B.C.A., 030.10.180.244.6.8.

²⁸³Dâhiliye Vekaletinin tespitine göre bu depo ve mağazaları işletenlerin önemli bir kısmı Ermeni ve Süryanilerdi. B.C.A., 030.10.180.244.6.2.

nakil yapabilmektedir. Bu tür kaçakçılığın yapıldığı en önemli merkezler arasında Müslimiye gelmektedir.

Diğer bir kaçakçılık yöntemi de sınır komşuları ile yapılan ikili anlaşmalar dâhilinde özel izinle iki taraf topraklarında çalışmaya giden köylülerdi. Sınırın iki tarafında çift ve orak zamanlarında günde beş bin kişinin gelip gittiği tahmin edilmektedir. Her köylünün kuşağında, heybesinde bir miktar kaçak eşya getirmesi durumunda önemli miktarlara ulaşabilen kaçakçılık yapılabilmektedir²⁸⁴. Bu tür kaçakçılığın en yoğun olarak yapıldığı bölge Kilis civarıydı. Buna en büyük kanıt Cizre, Nusaybin, Resulayn, Suruç, Carablus, Birecik, Kilis ve Payas gibi sınıra yakın kasabalarda, gümrüğe verilerek getirilmiş tekeli (inhisar) maddelerinin gümrüklerde bulunmamasıydı²⁸⁵.

Kaçakçılık kimi zamansa yasal damga altında kamyonlarla yapılmaktaydı. Örneğin; Halep'e, Zor'a götürülecek Türk malı ile yükletilen ve üzeri gümrükçe mühürlenmiş kamyon, sınırın dışında mühür bozulmadan kaçak eşya ile doldurularak ya da yük değiştirdikten sonra sahte mühürle mühürlenerek satılmamış gibi tekrar çıkış yerine gelerek buradan dağıtım yapılmaktaydı. Genellikle mühürlenmiş çuval ve sandıklar sınırı geçmek zahmetine bile gerek duymadan boşaltılarak kaçak eşya ile doldurulmakta ve serbestçe şehirlere sokulmaktaydı²⁸⁶. Benzer şekilde yükleme senedinde sahtecilik yapılarak sahillerimizde kayıklar ve motorlar da kaçak mal nakli yapabilmektedir²⁸⁷.

Kaçakçılık satışları genellikle gümüş ve altın üzerinden yapılmaktaydı. Altın ve gümüş fiyatlarını ise kambiyo idare eden az sayıdaki sarraf belirlemekteydi²⁸⁸. Bu durum Türkiye'deki mali yapıyı olumsuz şekilde etkilemekteydi. Kimi yerlerde ise kaçakçılık takas yöntemi ile yapılmaktaydı.

Sınırın, açık ve kontrolün zayıf olduğu yerlerden geçirilen kaçak mallar köylere ve şehirlere kadar götürülmekteydi. Bu tür kaçakçılık, sınırın hemen her noktasında yapılmaktaydı²⁸⁹. Kaçakçılık şebekeleri Halep'ten trenlerle getirilen kaçak malları Ankara'ya²⁹⁰ buradan da aynı hat üzerinden Haydarpaşa'ya kadar ulaştırmaktaydı²⁹¹. Gelen

²⁸⁴Karşılıklı geçişler esnasında perakende şeklin taşıyan kaçak mallar Emniyet raporlarına da yansımıştı. "Suriye'deki arazi ile alakası olan köylülerin karşıya geçtiklerinde Suriye tarafından küçük parçalar halinde kaçakçılık malları nakletmekte oldukları vakidir" B.C.A., 030.10.180.243.21.

²⁸⁵B.C.A., 030.10.180.244.6.3.

²⁸⁶B.C.A., 030.10.180.244.6.4.

²⁸⁷B.C.A., 030.10.180.244.6.5.

²⁸⁸B.C.A., 030.10.180.244.6.10.

²⁸⁹B.C.A., 030.10.180.244.6.3.

²⁹⁰Akşam, 29 Kasım 1931.

bu kaçak tütün ve sigaralar, kaçakçı şebekeleri tarafından İstanbul'da dağıtılmaktaydı. Kumkapı'da önemli kaçakçılardan Ali'nin evinde 15 gün arayla yapılan baskınlarda 610 kilo tütün yakalanmıştı. Bu kadar yüksek orandaki kaçak, sınırdan geçirilerek getirilmişti²⁹². Şehirdeki dağıtımı yapan kaçakçılar ellerindeki malları değişik yöntemlerle²⁹³ saklayarak tütün ve sigaraları kahvehane²⁹⁴, meyhane gibi sigara içiminin fazla olduğu alanlarda satmaktaydılar²⁹⁵. Kaçakçılar için önemli satış alanlarından birisi de asker nakil ve terhisleri idi. Bu kâfilelerin arasına karışarak önemli oranda kaçak mal satışı yapmaktaydılar²⁹⁶.

3.2.Eşkîyalık Faaliyetleri ve Sınır Kaçakçılığına Etkileri

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti bir yandan çağdaşlaşma çabalarını sürdürürken diğer taraftan da tarihsel süreçte biriken sorunlarını çözmeye çalışıyordu.

Bu sorunların en önemlilerinden birisi de hiç şüphesiz güvenlik sorunuydu. Merkezi devlet gücünü, taşrada da hissettirmek için her alanda yeni düzenlemeler yapılırken, özellikle toplumsal, sosyal, kültürel ve ekonomik alanlardaki devrimlerin yanında güvenlik alanında da yeni düzenlemeler gerçekleştirilmekteydi. Kurtuluş Savaşı döneminde çıkan iç isyanlar ve asker kaçakları sorunlarının da etkisi ile artan eşkıyalık faaliyetlerine karşı yeni çözüm arayışlarına girilmişti.

²⁹¹ *Akşam*, 25 Mart 1931.

²⁹² *Akşam*, 22 Mayıs 1931; kimi yerlerdeyse dağıtım hırsızlar tarafından yapılmaktaydı. *Akşam*, 16 Aralık 1933.

²⁹³ Evin damındaki yem torbalarının içlerine, seyyar ekmek satıcılar ekmeklerin altında; *Akşam*, 18 Haziran 1932; Bavulun içinde; *Akşam*, 21 Ağustos 1932; su bulunmayan kuyuların içine; *Akşam*, 14 Mart 1933; kimi zamansa kaçak tütünleri metruk terk edilmiş alanlara saklamaktaydılar. *Akşam*, 16 Mart 1931.

²⁹⁴ Kaçak tütün ve sigara satışı için en önemli yerlerden birisi kahvehanelerdi. Buna dair dönem basınına "Tahta kalede Ahmet isminde birinin kahvehanesinde 5 kilo kaçak tütün yakalandı"; *Akşam*, 25 Mart 1931; "Tahta kalede bir kahvede 375 dirhem esrar 100 defter sigara kâğıdı, 42 paket Bulgar sigarası yakalandı" *Akşam*, 6 Nisan 1930; "Tahta kalede İbrahim'in kahvesinde Bulgar sigarası bulunmuştur" *Akşam*, 26 Şubat 1930; "Beyoğlu'nda Yorgi isminde birinin bakkalından 4 kilo kaçak tütün yakalanmıştı, Beyoğlu'nda Halil isminde birinin kahvehanesinde 6 kilo yaprak tütün yakalanmıştı, Rami'de bir bakkalda 240 paket kaçak sigara yakalandı", *Akşam*, 10 Nisan 1931; "Pendik'te yapılan bir baskında kahvehanede 210 kilo kıyılmış kaçak tütün bulundu", *Akşam*, 16 Mart 1931; "Beşiktaş'ta Madam Marya'nın dükkânında kaçak sigara yakalandı", *Akşam*, 30 Temmuz 1930; "Tahtakale'de kahveci Nuri Efendi'nin kahvesinde 10 kilo kıyılmış tütün ve Galata'da meyhaneci Çavuş'un lokantasında 28 paket Bulgar sigarası yakalandı", *Akşam*, 16 Nisan 1931; "Selimiye'de bakkal Eyüp Ağa'nın dükkânında 9060 tane kaçak sigara kâğıdı yakalandı", *Akşam*, 21 Haziran 1930; "Kahvelerde sedirlerin altına saklanmış bir çok sigara paketi yakalandı", *Akşam*, 28 Nisan 1933; "Tahta kalede bir kahvede 375 dirhem esrar 100 defter sigara kâğıdı, 42 paket Bulgar sigarası yakalandı", *Akşam*, 6 Nisan 1930; "Tahta kalede İbrahim'in kahvesinde Bulgar sigarası bulunmuştur." Şeklinde birçok haber yansıdı. *Akşam*, 26 Şubat 1930.

²⁹⁵ *Akşam*, 25 Ağustos 1932.

²⁹⁶ B.C.A., 030101802447.

Eşkîyalık faaliyetleri, devlet otoritesini kurma çabalarının yoğunlaştığı zaman ve bölgelerde kendini daha fazla hissettirmektedir²⁹⁷. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin otoritesini tanımak istemeyen gruplar, değirmen basıyor,²⁹⁸ sınırdan geçerek posta araçlarına saldırıp soygunlar yapıyordu²⁹⁹. Hatta bu soygunlar esnasında posta muhafızlarını öldürmekten bile çekinmiyorlardı³⁰⁰. Eşkîyalar özellikle sınır güvenliğinin tam olarak sağlanamadığı bölgelerde, dış etkenlerin de desteği ile otorite haline gelme arayışlarında her türlü yolu deniyorlardı.

Devletin maddi gücü ile orantılı olarak oluşturulmaya çalışılan ve sınır güvenliğini sağlamada stratejik öneme sahip olan karakollar ile gümrük muhafaza müdürlükleri kaçakçılıkla mücadelede devletin en temel birimlerini oluşturuyorlardı.

3.2.1. Sınır Karakollarının Genel Durumu

Sınır karakollarının yenilenmesi ve sayılarının artırılması faaliyetleri 1930'lu yılların başlarında ele alınmıştı.

Kaçakçılıkla mücadelede ilk örnekler olan bu karakollarda önemli eksiklikler dikkati çekmekteydi. Kötü bir müteahhitlik ile yapılmış, yağmurda çatısı akan, sert rüzgârda çatısı uçan, zemini toprak olduğu için sağlıklı olmayan bir görünüm sergilemekteydi³⁰¹. Karakollar, sayısal olarak da ilk etapta istenilen seviyeye ulaşamamıştı. Karakol mevcutları yedi bin civarında olması gerekirken yarısına bile ulaşamamış ve sayıları üç bin civarında kalmıştı. Bu durumun en önemli nedeni; bütçe yetersizlikleriydi ve istenilen karakol sayısına ulaşmak için bütçeden 5 milyonlara ayrılması ve mali bütçe dengeleri düşünüldüğünde on yıl beklenmesi gerekmekteydi³⁰².

7-8 kişiyi geçmeyen karakol kuvvetlerinin mevcudu hastalık ve diğer nedenlerle genellikle 5-6 kişiye kadar düşüyordu. Karakol sorumluluk bölgelerinde, beş kilometreden başlayarak yirmi kilometreye kadar uzanan bir saha içersinde az kuvvetle pusu kurmak ve devriye yapmak oldukça zordu. Bu durum eşkıya ve kaçakçı gruplarına cesaret vermekteydi. Geceleri sınırdan geçmeye çalışan eşkıya ve kaçakçı gruplarına karşı az sayıda kişiyle kurulan pusularda etkisiz olunması tek bir hat üzerinde müdafaa

²⁹⁷ Eşkîyalığın sosyolojik olarak değerlendirmesi için bakınız: Eric J. Hobsbawm, *Eşkîyalar*, Avesta Yayınları, İstanbul 1997.

²⁹⁸ B.C.A., 030.10.128.923.2.3.

²⁹⁹ B.C.A., 030.10.128.923.2.4.

³⁰⁰ B.C.A., 030.10.128.923.4.2-6.

³⁰¹ *Umumi Müfettişler Konferansı*, s.147.

³⁰² *Umumi Müfettişler Konferansı*, s.156.

zorunluluğunu ortaya çıkarmıştı. Ön hattan geçmeyi başaran kaçakçı arka hatta başka bir kuvvetle karşılaşmayacağından emin olarak, geniş aralıklı ve az sayıdaki karakolların arasından geçerek, kendisi için geniş hareket sahasında rahat olarak faaliyetlerini icra etme imkânı bulabilmekteydi³⁰³.

Her ne kadar sınırların korunması için jandarma ve gümrük muhafaza kıtaları iş birliği yapmaktaysa da, sınır bölgelerindeki kaçakçılık ve eşkıyalık faaliyetlerin yoğunlaştığı alanlarda gümrük muhafaza kıtalarının durumları pek de iç açıcı değildi.

3.2.2. Gümrük Muhafaza Kıtalarının Genel Durumu

Gümrük Muhafaza Kıtaları bölge bölge gruplandırılmış ve sorumluluk sahaları belirlenmişti. Bu çerçevede Türkiye'deki Gümrük Muhafaza birimleri şu şekilde örgütlenmişti.

3.2.2.1.İzmir Gümrük Muhafaza Alayı

Sorumluluk sahası Kumkale'den Finike'ye kadardı. Mevcut kuvveti, zayıf kadrolu iki taburdan oluşan 622 kişiydi. Bu mevcuttan 186 kişi karakollarda görev yapmakta iken geriye kalan 436 kişi ise 2.340 kilometre uzunluğundaki kıyıların emniyetini sağlamakla birlikte kaçakçılığı engellemek için de görev yapmaktaydı.

Alayın emrinde 22 takip motoru bulunmasına rağmen, hemen hemen bütün kıyıların girintili çıkıntılı olması, dik yamaçlı tepelerle çevrilmiş olması ve karşısında her çeşit kaçakçılıkla uğraşan Yunan ve İtalyan kontrolündeki adaların bulunması gibi nedenlerle bu bölgedeki alayın personel sayısının tam mevcutlu üç tabur olması ve motor sayısının da 37'ye çıkarılmasını gerektirmekteydi³⁰⁴.

3.2.2.2.Trabzon Gümrük Muhafaza Taburu

Merkezi Rize'de bulunan sahil jandarma bölüğü ile kurulmuştu. Bu taburun denizde kontrol ettiği saha, Rus sınırındaki Sarp mevkiinden Fatsa'ya kadar 450 kilometre uzunluğundaydı. Taburun mevcudu 40 er ve 128 muhafaza memuruydu. Taburun emrinde küçük çapta iki motorun bulunmasına karşın kıyı uzunluğu göz önüne alındığında Rusya'dan gelen kaçak malların önlenebilmesi için tam mevcutta üç bölüklü hale getirilmesi gerekmekteydi³⁰⁵.

³⁰³Umumi Müfettişler Konferansı, s.170.

³⁰⁴Umumi Müfettişler Konferansı, s.174.

³⁰⁵Umumi Müfettişler Konferansı, s.174.

3.2.2.3.Kars Gümrük Muhafaza Müdürlüğü

Sorumluluk sahası Tendürek Dağı'ndan Şavşat'a kadar 575 kilometre uzunluğunda 66 karakola dağılmıştı. Toplam mevcudu askerileşmemiş³⁰⁶ 103 kişiden oluşmaktaydı³⁰⁷.

3.2.2.4.Van Gümrük Muhafaza Müdürlüğü

Muhafaza Müdürlüğünün Hızılısuyu'ndan Tendürek Dağı'na kadar 575 kilometrelik sorumluluk sahasında 25 karakol ve askerileşmemiş 163 personeli bulunmaktaydı³⁰⁸.

3.2.2.5.Mersin Gümrük Muhafaza Müdürlüğü

Finike'den Dört Yol batısına kadar 700 kilometrelik sorumluluk sahasında askerileşmemiş 70 personeli, 20 karakolu ve iki deniz motoru bulunmaktaydı³⁰⁹.

3.2.2.6.İstanbul Gümrük Muhafaza Başmüdürlüğü

Sorumluluk sahası Amasra'dan İğneada'ya kadar kıyı hattı ile birlikte İstanbul, Çanakkale Boğazları ile Marmara Denizi ve Saroz Körfezi kıyıları, Yunan ve Bulgar sınırlarını kapsamaktaydı. Bu sahanın kontrolü için 244 karakol ve 730 personeli bulunmaktaydı³¹⁰.

3.2.2.7. Samsun Gümrük Muhafaza Müdürlüğü

Bölgesi Fatsa'dan Amasra'ya kadar 650 kilometreydi. Emrinde deniz motoru bulunmamakla birlikte 109 personeli ile 40 karakolda görev yapmaktaydı.³¹¹

3.2.2.8. Urfa Gümrük Muhafaza Alayı

Muhafaza alayının emrinde üç tabur bulunmaktaydı. Sorumluluk sahası 700 kilometreye ulaşmakta ve bu alan içerisinde 143 karakolu mevcuttu. Karakolları arasındaki mesafe 5 kilometreden 10-15 kilometreye kadar ulaşabilmekte ve çoğu karakolda telefon bağlantısı yoktu. Telefon hattı bulunmayan yerlerde ışıldak yöntemi ile haberleşme sağlanmaya çalışılmaktaydı. Işıldaklar gündüz 10, gece 20 kilometre mesafede

³⁰⁶1930 yılında yapılan düzenleme ile gümrük muhafaza kıtaları askerileştirilmiştir. *TBMMZC*, Devre. IV, Cilt 3, 1/19 numaralı kanun lahiyası.

³⁰⁷*Umumi Müfettişler Konferansı*, s.175.

³⁰⁸*Umumi Müfettişler Konferansı*, s.175.

³⁰⁹*Umumi Müfettişler Konferansı*, s.175.

³¹⁰*Umumi Müfettişler Konferansı*, s.175.

³¹¹*Umumi Müfettişler Konferansı*, s.174-175.

haberleşmeyi sağlayabilmekteydi. Ayrıca kaçakçılara kurulan pusularda Almanya'dan getirilen aydınlatma fişekleri (tenvir fişekleri) de kullanılmaktaydı. Aydınlatma fişeklerini atan askerin istediği atışı yapamaması ya da rüzgârın ters esmesi durumunda pusudaki askerin yerini göstererek durumu tersine çevirebilmekteydi³¹².

Sınır güvenliğinin sağlanmasında esas unsur olan jandarma karakolları ile muhafaza kıtaları, Türkiye'nin bütçe imkânlarına göre ihtiyaca cevap verecek durumda değillerdi. 8.400 kilometreyi aşan sınır uzunluğuna rağmen bu sahada sadece 3.093 muhafaza memuru bulunmaktaydı³¹³. Bu durum eşkıya faaliyetlerini önleme konusunda istenilen başarının elde edilmesine olanak vermemekteydi. Bu nedenle Cumhuriyetin ilk yıllarında devlet gücünün hissedilemediği alanlar, sınırdaki kaçakçıların geçiş noktaları olmuştu.

3.2.3. Sınır Güvenliğinde Aşiretlerin Eşkıyalığa Etkisi

Sınır bölgesinde eşkıya ve kaçakçılık faaliyetleri güney bölgesinde yoğunlaşmıştı³¹⁴. Suriye'deki Fransa idaresinde bulunan bu bölüm Fransızların tutumunun da etkisi ile güvensiz bir bölge durumuna sokulmaya çalışılmıştı³¹⁵. Sınıra yakın alanlarda bulunan aşiretler Türkiye sınırına girerek soygun ve gasplar yapabilmekteydi. Bu duruma önemli bir örnek I.Umum Müfettişliği'nin asayiş raporu gösterilebilir. Bu rapora göre; sadece 1932 yılı Kasım ayı içerisinde Aneze aşireti sınırın Türkiye tarafından 1890 koyun

³¹²Umumi Müfettişler Konferansı, s.143.

³¹³Umumi Müfettişler Konferansı, s.14.

³¹⁴ Bu durumla ilgili: İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın hazırlamış olduğu raporda kaçak merkezi olarak Halep'i göstermesi, B.C.A., 030.10.180.244.6.1; kaçakçılık önlemlerinde güney sınırına dair önlemlere ağırlık verilmesi, B.C.A., 030.10.110.232.73.20; Maliye Vekili Hasan Fehmi Bey'in "Fakat şimdilik orada gayet zayıf memurlarımız vardır, kaçakçılık fazladır. Cenup hududu teşkilatını yapabilmek için bir an evvel tahsisata intizar ediyorum" açıklaması, TBMMZC, Devre I, İçtima: 58, 1.8.1921, s.383; İktisat Vekili Mahmut Celal Bey'in: "Bizim gibi böyle vasi hududa malik ve bizim gibi maalesef teşkilatı nakıs olan bir idarede az çok kaçakçılık olmayacağını iddia etmek saflık olacaktır" TBMMZC, Devre I, İçtima: 58, 1.8.1921 s.385; Maliye Vekili Mustafa Abdülhalik Bey'in: "Cenup hattı, diğer yerlerden daha ziyade kaçakçılığa müsaittir. Ve istatistiklere nazaran en çok kaçakçılık Cenupta oluyor", TBMMZC, Devre II, Cilt 13, İçtima: 54, 12.2.1926, s.384; Emniyet Genel Müdürü Şükrü Sökmensüer'in 1936 yılı yapılan Umumi Müfettişler toplantısında "Muhalefet yuva ve hareketlerinin, suikast şebekelerinin Güney hudutları üzerine toplanmış bulunması" Umumi Müfettişler Konferansı, s.123; Gümrük Muhafaza Umum komutanı General Seyfi Düzgören'in Umumi Müfettişler toplantısındaki "Memleket dâhilinde en çok gümrük kaçakçılığı vukua gelmekte ve ağırlık merkezi güney sınırlarında bulunmaktadır" Umumi Müfettişler Konferansı, s.14. açıklaması da güney sınırına dikkat çekerken basında çıkan: "Cenupta Kaçakçılık" Akşam, 29 Kasım 1931; "Kaçakçıların hudut civarındaki merkezleri", Akşam, 22 Aralık 1931; "Kaçak nereden, nasıl ve kimlerin eli ile giriyor?", Cumhuriyet, 7 Ağustos 1936, gibi haberlerde güney sınırındaki kaçakçılığının önemli boyutlara ulaştığına işaret ediyordu.

³¹⁵ Fransa nezdinde sınırdan yapılan eşkıyalık ve kaçakçılık faaliyetlerinin önlenmesi için girişimlerde bulunulmuştur. Bu konuda 6 aylık süre için sınır olayları hakkında çizelgeler hazırlanmış ve Fransa Hariciye Umum Müdürü Mösyö Masigly'ye sunulmuştur. B.C.A., 030.10.264.783.30.

ve 187 deve gasp etmişti³¹⁶. Sınırdaki yapılan bu gasp ve soygunlar ile ele geçirilen hayvanlar Suriye pazarlarında satılarak Fransız askerlerine de pay verilmekteydi³¹⁷. Fransız subayları sınır üzerindeki memuriyetleri sırasında bu grupları koruyarak bir yandan Türkiye’de güvensizlik ortamı yaratırken diğer yandan da ortalama 20–30 bin lira sahibi olarak ülkelerine dönebilmekteydi³¹⁸.

Fransızlar sınır konusunda hassas davranmamışlar, 1926 İtilafnamesine rağmen karşılıklı ilişkilerde ve suçluların tesliminde beklenen siyasi duruşu sergilememişlerdi. Suriye yönetiminden 545 suçlunun iadesi istenmiş buna karşın 64 kişi teslim edilmişti³¹⁹. Benzer şekilde 1934-1936 yılları arasındaki Suriye ile aramızdaki gaspa dayalı istekler incelendiğinde tarafların gösterdiği özen anlaşılabilmektedir. Fransızlar Türk tarafından 479 hayvan isterken Türk tarafı 6.514 hayvan istemişti³²⁰. Sınır güvenliği ve ikili anlaşmaların uygulanabilirliğinde taraflar arasındaki dış politikanın seyri de etkili olmuştur. Emniyet Genel Müdürü Şükrü Bey’in “*Güney sınırı siyaset durumuna göre asayiş durumu da değişen bir yerdir. Fransızlarla iyi olursak asayiş nispeten düzgündür.*

³¹⁶ B.C.A., 030.10.128.923.3.3; Bazı eşkıyaların üzerinde Resül’ayn Fransız zabitanın imzalı silahı çıkmaktaydı, B.C.A., 030.10.128.923.4.3; Bu dönem gasp olaylarına dair çeşitli tarihlerde dahiliye ve jandarma raporlarına yansıyan olaylardan bazıları ise şunlardı: Beggera, Hirisa, Delmugayyari aşiretine mensup 200 atlı Elmuttali mevkiinde güneyli aşiretine ait 259 deve ve bir atı gasp etmişti. B.C.A., 030.10.128.923.3.3; Diyarbakır’ın Dicle nahiyesi Deve geçidi civarında on kişilik bir yolcu kafilesi eşkıyalar tarafından soyulmuştu. B.C.A., 030.10.127.912.25.2; Erzurum’dan Elazığ’a gitmekte olan üç yolcu Palu bölgesinde eşkıyalar tarafından gasp edilmişti. B.C.A., 030.10.121.912.18.3; Eşkıyalarca Habeşi nahiyesinden 500 koyun gasp edilmişti. B.C.A., 030.10.127.914.3.2; Siverek’in Çiftlik ile Lerak köyleri arasında otlamakta olan 600 koyun iki kişi tarafından gasp edilerek çobanı da öldürülmüştü. B.C.A., 030.10.127.914.12./2; Cizre’den Siirt’e giden sekiz kişilik yolcu kafilesi Gercüş kazasının Çelik köyü yakınlarında yedi kişilik eşkıya tarafından eşya ve paraları gasp edilmişti. B.C.A., 030.10.127.912.25/2; Kırgan ve Bahtiyar aşiretlerinden vergi tahsilatı yapan maliye memuru Bahtiyar aşiretine mensup kişilerce gasp edilmişti. B.C.A., 030.10.128.923.4.3; Perteğin Çertek köyünü basan eşkıyalar 25 davarı gasp etmişti. B.C.A., 030.10.127.912.23.3; Kotanlı İsa’nın kardeşi Tacettin 29 adamı ile Beyazıt bölgesinde Tuzluca’dan hareket eden bir kamyonu gasp etmiş, jandarmanın yetişmesiyle kaçmışlardı. B.C.A., 030.10.127.914.3/2; Bahtiyarlı aşireti Ovacık bölgesinde Varselilerin 100 davarı gasp etmişti. B.C.A., 030.10.127.914.27; Çemişgezek bölgesinde Bozanlı Kapı ağının 173 koyunu çalınmış ve bir çobanı da öldürülmüştü. B.C.A., 030.10.121.912.18.3; İran’ın Kotür nahiyesinden sınırı geçen 60 kadar eşkıya Saray kazasının Karahisar köyünü basarak 1200 koyunu gasp etmiş, arkasından yetißen milislerin müdahalesi ile 200 koyun geri alınabilmişti. B.C.A., 030.10.261.755.15.2; Diyarbakır’ın Satı köyü yakınlarında beş kişilik grup dere kenarındaki üç katırcıyı soymuşlardı. B.C.A., 030.10.127.914.12.2; Türap oğlu İsmail ve 20 kadar adamı tarafından Rize’nin Yeniköy mahallesinde İsmail’in evi basılarak bir miktar nakit parası ve 16 adet beşi bir yerde altını gasp edilmişti. B.C.A., 030.10.127.914.3.2; Ebuşişka gümrük karakoluna mensup iki er yaklaşık 40 kişilik Arap eşkıyanın saldırısına uğrayarak bölüğe götürdükleri koyunları gasp edilmişti. B.C.A., 030.10.105.685.20.

³¹⁷ Umumi Müfettişler Konferansı, s. 4.

³¹⁸ Umumi Müfettişler Konferansı, s.57; Kimi zamansa Fransız askerleri tarafından doğrudan gasplar yapılmaktaydı, Akçakale istasyonu civarında arazimizde bulunan 300 davar 10 Fransız askeri tarafından kamyonla güneye götürülmüş, 295’i geri alınmıştı. B.C.A., 030.10.128.923.2.3.

³¹⁹ Umumi Müfettişler Konferansı, s.12.

³²⁰ Umumi Müfettişler Konferansı, s.158.

Aramız bozulursa asayişte derhal bozulur ve vukuat artar” tespiti de güney sınırının güvenliğinde dış politika etkilerine yer vermişti³²¹.

Eşkıyalık ve kaçakçılık faaliyetlerinin yoğun olduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde otoriter gücü elinde bulunduran aşiret yapısı da önemli bir etkendi. Bazı aşiretler ülke içerisindeki isyanların ortaya çıkmasında etkili olabilmekte, hatta isyan süreci yerleşim yerlerini kuşatarak işgale kadar varabilmekteydi. Örneğin; Şeyh Sait İsyanı ile ilişkisi olduğu için Şemdinanlı Abdülkadir’in idamı üzerine oğlu Sait Abdullah İran’a kaçmış ve orada bazı aşiretleri de teşvik ederek 19 Haziran 1925 tarihinde Şemdinan’ı kuşatarak işgal etmişti³²². Sait Abdullah’ın üzerine sevk edilen askeri kuvvetlerin müdahalesiyle Şemdinan bir ay sonra kurtarılmıştı³²³. Aşiretler bölgede etkinliğini arttırabilmek için kendi aralarında zaman zaman anlaşmalar da yapıyorlardı. 1 Nisan 1926 tarihinde Erüh kazasında Şeyh Abdurrahman, Erühlu Yakup ve Karisan Ağaları kumandasındaki 400-500 kişilik bir kuvvetle civar bölgelere saldırıya başlamış, önce Pervari sonra Erüh kazalarını işgal etmişti. 10 Nisan 1926 tarihinde yapılan askeri harekâtla güvenlik sağlanmıştı³²⁴.

Bölgedeki güvenlik güçlerinin sayısal olarak az olduğu³²⁵, kontrolün nispeten zayıfladığı noktalarda eşkıyalık faaliyetleri yoğun olarak ortaya çıkmıştı. Bu dönem eşkıya sayısına dair tam bir rakam verilemese de İçişleri Bakanı Şükrü Kaya’nın tespitlerine göre 1926 yılında Güney ve Doğu Anadolu Bölgesi’nde 30-40 kişilik gruplardan oluşan 100’e yakın eşkıya grubu varken, Ağrı Dağı’nda 2000 kişiye yakın eşkıya bulunmaktaydı³²⁶. Jandarma raporlarına göre; 1930’lu yıllarda 80 kadar eşkıya grubu ve 1840 kişiye ulaşan eşkıya bulunmaktaydı³²⁷.

Bu gruplarla kimi zaman büyük çatışmalar meydana gelmekteydi. Ekim 1932’de İniza Aşireti silahsız Harran Ovası köylülerine saldırmış³²⁸, köylülerin Urfa’ya haber

³²¹Umumi Müfettişler Konferansı, s.123.

³²²İşgal ifadesine jandarma raporunda ver verilmiştir.

³²³B.C.A., 030.10.128.923.6.24.

³²⁴B.C.A., 030.10.128.923.6.25; kimi zamanda hayvan gaspı için iş birliğine yönelmişlerdi, Hırısı ve Şemar aşiretleri tarafından Akçakale yakınlarında 500’den fazla koyun gasp edilmişti. B.C.A., 030.10.128.923.2.3.

³²⁵Bölgedeki askeri gücün teknik kabiliyetinin sayısal azlığına önemli örneklerden birisi de “silah toplama” işlemi idi. Şeyh Sait isyanı sonrasında bölgede 30.000’i mavzer olmak üzere 160.000 silah toplanmıştır. Oysa 1933 yılında bekçi ve korucuların elinde sadece 23.559 silah bulunmaktaydı. Ergün Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, İleri Kitabevi, İzmir 1995, s.289; B.C.A., 030.10.128.923.6.9.

³²⁶TBMMZC, Devre. IV, C. 9, İçtima: 68, s.248.(22.06.1932).

³²⁷B.C.A., 030.10.128.923.6.

³²⁸Bölgede eşkıyalar tarafından da köyler basılarak gasp yapılıyordu. Köylerin basılarak gasp yapılmasına dair çeşitli tarihlerde dahiliye ve jandarma raporlarına yansıyan olaylardan bazıları ise şunlardı: Suruç’un

vermeleri üzerine bölgede eşkıyalar ile çarpışma başlamış ve sonuçta İniza aşiretinden 11 kişi ölü, 20 kişi yaralı ve 20 kişi de sağ olarak ele geçirilmişti³²⁹.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yoğunlaşan eşkıya ve çete faaliyetleri, kimi zaman iki yıldan fazla güvenlik güçlerini uğraştıran olayları da meydana getirmişti. 9 jandarma askerini şehit eden Zaza Hüseyin, 2,5 yıl sonra yakalanabilmişti³³⁰. Ayrıca jandarma tarafından yürütülen takip sonucunda Ağrı bölgesinde, Şeyh Mustafa çetesi; Erzurum, Kars, Muş, Beyazıt bölgesinde, Seyit Han çetesi; Süphan Dağı bölgesinde, Şeyh Cüneyt çetesi; Kadirli bölgesinde Kıcı Kırık Ali çetesi; Muş, Van, Erzurum bölgesinde, Alican çetesi etkisiz hale getirilmişti³³¹.

Eşkıya faaliyetleri, Doğu Bölgesinde olduğu kadar İç Anadolu, Ege ve Karadeniz'e kadar ulaşabilmiş, bu bölgelerde de asayiş sorunlarına neden olmuştu. 1929 yılında yapılan

Gülek köyünü basan eşkıyalar 40 keçi ve 2 eşiği gasp ederek güneye kaçmışlardı. B.C.A., 030.10.128.912.25.3; Pertek kazasının Şavak nahiyesinin Kormosi köyünü basan eşkıyalar 800 davar ve eşyayı gasp etmişlerdi; B.C.A., 030.10.128.923.4.3; Seray'ın Furcuvik köyünü İran'dan geçen 15 eşkıya basmış köylülerin karşı koyması sonucu eşkıyalar geri çekilmek zorunda kalmıştı. B.C.A., 030.10.127.912.25.2; Siverek'in Nuhut köyü güney sınırındaki 60 eşkıya tarafından basılmış, çıkan çatışmada köylüden üç kişi, eşkiyadan iki kişi hayatını kaybetmişti; B.C.A., 030.10.127.914.12.2; 15 kadar eşkıya Beyazıt'ın Kuştuyan köyünü basarak koyun, sığır, eşya ve hükümete ait iki tüfek almışlardı. B.C.A., 030.10.128.920.6.2; B.C.A., 030.10.128.923.3.4.

³²⁹Akşam, 6 Ekim 1932.

³³⁰B.C.A., 30.10.128.923.2; iki kişiyi öldüren ve 15 yıl hapse mahkûm olan Dirik'in Sip Köyünden Mehmet te üç sene sonra yakalanabilmişti; Reşadiye, Hizan, Şirvan yol geçitlerinde eşkıyalık yapan Kirvaslı Esat ile oğlu ise iki yıl sonra yakalanabilmişlerdi. B.C.A., 030.10.128.923.4.4; B.C.A., 030.10.128.923.4.2-6; eşkıyalarla çıkan çatışmalarda jandarma, muhafaza memurları şehit olabilmekteydi. Dahiliye ve jandarma raporlarına çeşitli tarihlerde yansıyan ve memurların şehit olduğu bazı olaylar ise şu şekildeydi: Mardin'de Koçhisar'ın Pirmir köyü civarında kaçakçılarla gümrük memurları arasında meydana gelen çatışmada muhafaza memuru Eşref Efendi şehit olmuştu. B.C.A., 030.10.128.920.33; Eşkıya İlyas çetesi ile çatışmada bir jandarma şehit olmuştu. B.C.A., 030.10.128.923.3.4; Ludi nahiyesinin Resina köyü yakınlarında eşkıya olduğu haberini alan jandarma müfrezesi harekete geçmiş, Resini ile Reşina köyleri arasında pusuya düşmüş ve 2 şehit 2 yaralı vermişti. B.C.A., 030.10.128.920.6.1; Muradiye tahsildarı Mahmut Efendi gelin almak için Noşar köyüne 20 kişilik bir kafil ile gitmiş, dönüşte 50 kişilik atlı eşkıya tarafından Han gediğinde pusuya düşürülmüştü. Çıkan çatışmada tahrirat katibi Rıfat Efendi, Bekçi Yakup, jandarma takım kumandanı Salih oğlu Yakup çavuş ölmüş, tapu memuru Ahmet Efendi yaralanmıştı. Eşkıya gelini, iki kadını, dört silahı, bir atı da alarak kaçmışlardı. B.C.A., 030.10.128.917.4.2.2; Antep- Nezip yolundaki devriye koluna saldıran eşkıyalar bir jandarmayı şehit etmişti. B.C.A., 030.10.128.923.3.4; Mardin Koçhisar Pirmir köyü yakınlarında kaçakçılarla gümrük muhafaza memurları arasında çıkan çatışmada muhafaza memuru Eşref Efendi şehit olmuştu. B.C.A., 030.10.128.920.35; Maksut aşiretine mensup kişilerce posta muhafızı iki memur şehit edilmişti. B.C.A., 030.10.128.923.4.3; Kars'ın Digur nahiyesinde eşkıyalarla çıkan çatışmada sınır bölük komutanı Yüzbaşı Mahir Efendi ve iki asker şehit olmuştu. B.C.A., 0301012791410/2; Güney eşkıyalarından 8 kişi 22.tabur alayından bir askeri şehit etmişti. B.C.A., 030101279149/2; İran'dan geçen 70 kişilik eşkıya gurubu ile Kırıcın sınır karakolu arasında çıkan çatışmada bir jandarma askeri şehit, iki nizamiye eri yaralanmış ve bir asker eşkiyanın eline geçmişti. B.C.A., 030.10.128.920.6.1; Eşkıyalarla yapılan çatışmada Kızılhisar karakolundan bir asker şehit olmuştu. B.C.A., 030.10.128.923.4.6.

³³¹Bu bölgede faaliyette bulunan birçok eşkıya gurubu bulunmaktadır. Buraya sadece önemli görülenler alınmıştır. Ayrıntılı bilgi için bakınız Cumhuriyetin Onuncu Yılında Jandarma Faaliyet Raporu B.C.A., 030.10.128.923.6.

askeri harekâtlarla³³² Rize, Trabzon, Gümüşhane bölgesinde Nusret, İsmail, Koço, Sürmeneli Ahmet çeteleri; Tokat bölgesinde Beydağlı İzzet çetesi; Kırşehir, Aksaray, Konya, Ankara bölgelerinde etkili olan İlyas çetesi; Burdur, Muğla, Denizli, Antalya bölgelerinde asayişsizliklere neden olan Katil Rıza çetesi; Konya, Afyon, Karahisar, Isparta'da faaliyet gösteren Nedim çetesi etkisiz hale getirilmişti³³³.

Yapılan müdahalelere rağmen arazinin doğal yapısından faydalanan gruplar tamamen etkisiz hale getirilememiş ve önlemler buna yönelik yoğunlaştırılmıştı. Jandarma, eşkıya takibinde seyyar birliklerini geçiş noktalarına koymak suretiyle arazinin geçiş noktalarını kapatmaya çalışmıştı. Bununla ilgili Üçüncü Umum Müfettişlik bölgesi dahilinde Erzurum-Gümüşhane arasında bulunan Aşkale ile Bayburt arasındaki Kop Geçidi'nde 25 piyade, Gümüşhane-Kelkit civarında 25 piyade, Erzincan-Refahire'de 20 süvari, Çardaklı Boğazı'nda 25 piyade, Kemah'ta 60 süvari ve Kemah Boğazı'nda 50 piyade, Erzurum-Pülümür yolu üzerinde 40 süvari, Erzurum-Yavi'de 15 süvari, Çullu'da 25 süvari, Hasankale'de 25 piyade, Horasan civarında 15 süvari, Velibaba geçidinde 25 piyade, Aras civarında 25 piyade, Teşekilyas'ta 25 süvari, Ağrı-Tutak'ta 25 süvari, Patnos'ta 25 süvari, Eleşkirt'te 25 piyade, Diyadin'de 25 piyade ve Tuzluca'ya 20 süvari yerleştirilmişti³³⁴.

Mücadelede bölge halkının desteği de önemli ölçüde sağlanmaya çalışılmış, eşkıya takibi esnasında ortaya çıkan mağduriyetler hemen giderilmişti³³⁵. Buna karşın bölgedeki bazı küçük dereceli memurlar aşiretler ve eşkıya guruplarının etkisinde kalmıştı. Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya'nın tespitine göre sınıra yakın yerlerde bölge halkından memurların görev yapması güvenlik için ciddi sorunlar yaratmıştı. Önemli telgraflar bölgenin en sakıncalı örgüt ve şahısları tarafından öğrenilebilmiş, harekât bölgelerindeki yerli halktan görev yapan bazı mal müdürleri devlete karşı oluşum içerisinde bulunan gruplara bilgi aktarmış, kimi yerlerdeyse adeta bu grupların istihbarat memuru gibi çalışmışlardı³³⁶. Bununla ilgili olarak Emniyet Genel Müdürü Şükrü Sökmensüer'in Sason harekâtı esnasındaki şu hatırası önemli bir örnek oluşturmaktadır: “1932 Sason Mutki harekâtının

³³² Eşkıyalar kendi gücünü hissettirebilmek için kimi zamanda karakol basıyordu. 22 kişilik bir çete Beyazıt'ın Karabulu Jandarma karakolunu basmaya çalışmış, çıkan çatışmada kaçmışlardı. B.C.A., 030.10.127.914.24.

³³³ B.C.A., 030.10.128.923.6.23.

³³⁴ B.C.A., 030.10.714.64.9. Cemil Koçak, *Umumi Müfettişlikler(1927-1952)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s.170.

³³⁵ Eşkıya takibi esnasında bir vatandaşın yaralanması sonucu 1000 lira tazminat verilmiştir. *Akşam*, 25 Eylül 1929.

³³⁶ *Umumi Müfettişler Konferansı*, s.58.

yüksek derecede gizliliği vardı. Mutki'ye ani olarak girecektik. Mutki'den Sason'a geldik. Hasta yatıyordum. Bir kadın çadıra girdi. "Siz valisiniz, size bir sır söyleyeceğim" dedi. "Sizin verdiğiniz her emir ağaların, çetelerin elindedir. Buranın muhasebe-i hususiye memuru bir hediye karşılığında sırları ağalara vermiştir." Nahiye müdürü ve aynı zamanda kaymakam vekili ağalara harekâttan evvel, "Siz buradan çekilin ben sizi kurtaracağım" demişti. Bu adam kaymakam vekilidir. Şifre elindedir. Muhasebe-i hususiye memuruna hediye olarak tabanca ve kısırak verilmiştir. Bunun üzerine araştırma yaptık. Tabanca ve kısırağı bulduk. Bu adam Şeyh Sait'in erkânı harpliğini yapmıştır. Koca bir harekâtı zor duruma düşürmüştür"³³⁷. Şükrü Bey'in aktardıkları da göstermektedir ki, bölgede küçük dereceli memurların bile asayişin sağlamasında kritik etkileri olabilmektedir. Ülke genelindeki asayiş bozan durumlarda kimi zaman da devrim sürecine karşı gösterilen direnç etkili olmuştu. 10 Mart 1926 tarihinde cumhuriyet ve şapka aleyhine propaganda yapan Nusaybinli Haço, sınır karakollarını basarak Midyat, Nusaybin bölgesine saldırmıştı. Bölgeye sevk edilen askeri birlikler karşısında daha fazla direnemeyeceğini gören Haço ve oğulları Suriye'ye kaçmıştı³³⁸.

Bölgede oluşan asayiş sorunlarının çözümü için askeri arayışlarının yanı sıra ekonomik önlemler de alınmıştı. Bu bağlamda Tunceli'de, İnhisar Vekaleti'nden(Tekel Bakanlığı) getirilen hendek tütün tohumları ektirilerek numune tarlaları meydana getirilmiş, halka tütün ekim ve yetiştirilmesini öğretmesi için iki eksper görevlendirilmişti. Yapılan çalışmalar sonuç vermiş ve 1936 yılında bir önceki yıla göre 20.000 kilo iyi cins tütün elde edilmişti. İnhisar Vekâleti de bu girişime ekonomik katkı sağlayarak tütünleri yüksek fiyattan satın almıştı. Tütün ve pamuk gibi tarım ürünlerinin yetiştirilmesi için çok işçiye ihtiyaç duyulması ve maddi getirisinin yüksek olması gibi etkenler halkı eşkıyalığa yöneltmekten alıkoymak ve geniş kitlelere maddi getiri sağlamak için önemli bir politika olarak görülmüştü.

Bölgedeki asayiş sorunlarının tespitinde ve çözümünde yerinde uygulamalar geliştirilmiş, devletin idare gücü en küçük yerleşim merkezine kadar ulaştırılmaya çalışılmış, sorunun çözüm sürecine tek yönlü bakılmamıştı. Ancak tarihsel süreçte kökleşen aşiret yapısı, eşkıyalık faaliyetleri, sınır güvenliği gibi sorunlar kısa vadede çözülememişti. Bu durumsa güvenliğin tam olarak sağlanamadığı alanlar ve bu alanlarda

³³⁷ *Umumi Müfettişler Konferansı*, s.122; Bazı raporlarda ise sınıra yakın yerlerde gümrük erlerinin az miktarda para karşılığı insan kaçakçılığı yaptığına yer verilmişti. B.C.A., 030.10.704.58.1.1.

³³⁸ B.C.A., 030.10.128.923.6.24.

kendi gücünü yaratma isteği olan kişiler meydana çıkarmıştı. Bu kişiler ekonomik, siyasi, kültürel gibi birçok nedenle devlet aleyhtarlığına yatkın gurupları da etki altına alarak alternatif bir güç olmaya çalışmışlardı. Bu ortam içersinde kaçakçı grupları kimi zaman eşkıyalarla iş birliği yaparken kimi zaman da kendileri eşkıyalık ve kaçakçılığı birlikte yürütmüşü.

3.3. Sınır Kaçakçılığını Kolaylaştıran Etkenler

Güney sınırının uzunluğu dokuz yüz kilometreye yakın, engebeli ve coğrafi şartları ulaşım için oldukça zor bir yapıya sahipti. Bu kadar uzun ve demir yolunun platosunu teşkil eden girift ve arazi yapısının dağlık olduğu bir alanda sınırın, kaçakçılığa karşı korunması oldukça zor görünmektedir. Aynı şekilde karşılıklı ticaret ilişkileri, kültürel bağları iç içe girmiş, emlak ve toprakları birbiriyle bütünleşmiş halkların karşı karşıya bulunması, sınırın Suriye ve Irak tarafına yerleşenlerin önceden yaşadıkları yerlere göre komşu yerlere yerleşmiş bulunmaları, sınırın doğal müsaadelerinin bulunması, demir yolunu işleten otoritenin sağlamış olduğu kolaylık, muhafaza tertibat ve teşkilatının önemli eksikliklerinin bulunması kaçakçılığı kolaylaştıran önemli etkenler arasında görülmekteydi. Bu şartlar içerisinde sınıra yakın bölgelerde kaçakçılık yapan gruplar eskiden tanıştıkları, ihtiyaçlarını, dillerini, girdisini, çıktısını, çeşidini, mevsimini, sürümünü iyi bildikleri bir coğrafyada kaçakçılık doğal bir seyir almaktaydı³³⁹. Bunun yanı sıra sınırda görev yapan memurların kimin zaman kaçakçılara müsamaha gösteren kimi zaman da kaçakçılarla iş birliği yapan tutumları da mücadeleyi zorlaştırmaktaydı³⁴⁰.

Bazı yerlerde ise mahalli idarelerin sorumluluklarını yerine getirmemeleri önemli bir otorite boşluğu yaratmaktaydı. Bununla birlikte kaçakçıları izleme ve takip için yeterli istihbarat araç gereçlerine sahip olunmaması da teknik yetersizlikler açısından önemli bir sorun oluşturmaktaydı³⁴¹. “1918 Sayılı Kaçakçılığın Men ve Takibi Hakkında Kanun”da ön görülen kaçakçılık olaylarının ihbarının ikramiye ile ödüllendirilmesi uygulamasında, ikramiyelerin peşin olarak ödenmemesi, mahkeme sürecinin uzaması, ödemede bazı

³³⁹B.C.A., 030.10.180.244.6.11.

³⁴⁰İç işleri Bakanı Şükrü Kaya: “Bu heyeti teşkil eden amir ve memurların ve sınırla alakadar diğer kıtaların efrat ve zabitlerinden bazılarının kaçakçılığa karşı müsamahaları veyahut kaçakçılara münasebetleri hakkında işitilen rivayetler, zikredilen vakalar çok acıdır. Ahval de bu rivayetleri teyit eder bir manzara arz etmektedir. Her biri bir tahkike muhtaç ve rivayetler hakkında müspet, menfi bir hükme varacak ne zamanın ve ne de anasırın vardır. Heyetin hepsini itham doğru olmadığı gibi hepsini tenzihte hakikate mutabık olmaz.” B.C.A., 030.10.180.244.6.12.

³⁴¹B.C.A., 030.10.180.244.6.13.

aksaklıkların yaşanması gibi etkenler kanuni düzenlemeye rağmen uygulama safhasında yeterli karşılık bulamamıştı³⁴².

Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya'nın tespitlerine göre kaçakçılık ürün olarak en çok tütünde yapılmaktaydı. Bu durumda ise tütün üreticilerinin ürünlerine İnhisar idaresi tarafından yeterince değer verilmemesi, üreticiden ürünün düşük fiyatla alınmak istenmesi en önemli etken olarak görülmekteydi. Bu gibi durumlarda üretici, tütünlerini Suriye'ye kadar götürüp satmakta karşılığında kaçak eşya getirmekteydi. İl dâhilindeki kaçakçılık olaylarına bakan ihtisas mahkemelerinin kaldırılması, kaçakçılığı diğer mahkemelere sevk etmek zorunda bırakmıştı. Bu durum ise iş yükü fazla olan mahkemelere ayrıca bir iş yükü daha katmış, bu da kaçakçılara hızlı ceza verilmesini güçleştirirken, kaçakçıların zaman kazanmalarını sağlamıştı³⁴³.

Gümrük Muhafaza Genel Komutanı Seyfi Düzgören, Umumi Müfettişler Konferansına sunmuş olduğu ve yıllar içerisinde oluşan deneyimlerinden faydalanan hazırlamış olduğu raporunda “*kaçakçılığı doğuran sebepler*” başlığında şu önemli tespitlere yer vermişti:

Sınır kıtaları, sınırın 50-60 kilometre gerisinde olduğundan ve telefon bağlantısı genellikle sınırın 5-10 kilometre içerisine kadar ulaşabildiğinden gerçekleşen küçük olaylara müdahale edilememekte³⁴⁴ ve kaçakçılığın en çok yayıldığı 750 kilometre uzunluğunda olan Payas'tan Hezilsuyu'na (Şırnak yakınlarında) kadar uzanan güney sınırlarımızın dörtte üçü hemen hemen engelsiz denecek düz ve her yerinden geçilebilir vaziyette bulunmasının sınır güvenliğinde yarattığı boşluğu kaçakçılar kendi çıkarları için kullanabilmekteydi. Sınıra yakın iki taraf köylüleri arazilerini işletmek üzere yanlarına istedikleri kadar ameleli olarak pasavanla³⁴⁵ sınırı rahat şekilde geçmeleri ve sınırı teşkil eden demiryolu istasyonlarından karşılıklı iki taraf halkının istifade hakları ve istasyonlarda yolcu, seyirci birçok halkın sarmaş dolaş karışıklığı, kaçakçılığın kontrolünü güvenlik güçleri için zorlaştırmaktaydı. Bunun yanı sıra Suriye'deki Fransa hükümetinin sınır kuvvetleri ve bunları kumanda eden Fransız istihbarat teşkilatının Türkiye'ye karşı ekonomik ve politik hedeflerini kaçakçılıkla ve kaçak yolları ile elde etmek için

³⁴²B.C.A., 030.10.180.244.6.14.

³⁴³B.C.A., 030.10.180.245.6.

³⁴⁴Umumi Müfettişler Konferansı, s. 15.

³⁴⁵**Pasavan:** “Türkiye Cumhuriyeti ile sınırları olan ülkelerin sınır bölgeleri içinde oturan Türk vatandaşlarına serbestçe gidip gelmeleri için verilen belge”, Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük, TDK, Ankara 1998, C.II, s.1773.

kaçakçılara her türlü kolaylığı sağladığı gibi kaçakçılığı teşvik etmekten de çekinmiyordu. Hatta bunun için güney vilayetlerimizden Suriye'ye çekilen Ermenileri, Türkiye sınırına yakın yerlere yerleştirerek bu guruplara kaçak depo ve mağazalar açtırmakta, her türlü yardımı göstermekte, kaçak malların taşınması için kendi kamyonlarını kullandırmakta, Türk tarafının karakol, devriye, pusu gibi bilgileri için Fransız sınır kuvvetlerini kullanabilmekteydi. Kendisi için kaçakçılardan muhbir de elde etmeye çalışan Fransız otoritesi Türkiye-Suriye sınırından geçen kişilere, edindikleri bilgilerden Fransa çıkarları için askeri ve siyasi iyi bir haber getirirse bu kaçakçılara Fransız kuvvetleri tarafından para almadan kaçak mal verilmesini sağlamaktaydı³⁴⁶.

Kaçakçılığı kolaylaştıran bir diğer etkense güney demiryollarındaki uygulamalardı. Burada trenlere Türklerle karışık binen Suriyeliler, transit yolcu kabul edilerek üzerleri ve eşyaları aranmamaktaydı. Bu şekilde günlük geçişlerde çok ciddi rakamlara ulaşan kaçak mallar geçirilmekteydi. Kaçakçılık için ekonomik yapı ve politikalar da önemli bir yere sahipti. Güney ve doğu vilayetlerinde yerli mallarını satacak mağaza ve depoların açılmamış olması ve yerli mallarını bu bölgeye getirip satmak girişiminin İstanbul, İzmir, Mersin'de bulunan kuruluşları ve sermayeleri yeterli olmayan sanayicilerden beklenilmesi ve bu taleplerin karşılanamamış olması olumsuz olarak etkilemekteydi³⁴⁷.

Taraflar arasındaki ticaretin gelişmesinde kültürel yakınlığın önemli bir etkisi vardı. Yerli fabrikalarımızda yapılan kumaşlara verilecek renk ve desenlerin bölge halkının asırlardan beri alıştığı renk ve şekillerden farklı olması, Ermenileri Türk tarafına ürün satma konusunda, uzmanlaşma derecesine ulaştırmıştı. Çoğu illerde kadın ve erkekler sevdiği renk ve desenlere göre kaçak mal sipariş etmeye başlamıştı. Güney ve batı bölgelerinde üretilen ve piyasaya sürülen malların Ermeni kaçak depolarında ucuza satılması, "1918 Sayılı Kaçakçılığın Men ve Takibi Hakkında Kanunu"ndaki bazı maddelerin perakende kaçakçılığa yol açması, altı aydan başlayan hapis cezalarının, kendisini kış süresince barındırıp yedirecek bir çatı arayan fakir ve barınma sorunu yaşayan kaçakçılar için caydırıcı olmaması, Gümrüklere teslim edilen kaçak malların, kaçakçılığın yaşandığı gümrüklerde, gümrük resmi eklenmeden ucuza satışa çıkarılması, bu kaçak malları satın alan kaçakçıların, ellerine geçirdikleri satış vesikalarını kullanarak

³⁴⁶Umumi Müfettişler Konferansı, s. 165.

³⁴⁷Umumi Müfettişler Konferansı, s. 165.

getirdikleri kaçak malları ülkeye rahatça sokabilmeleri de önemli bir sorun oluşturmaktaydı³⁴⁸.

Hem sınırın güvenliği hem de kaçakçılıkla mücadeleden sorumlu olan gümrük muhafaza kuvvetlerinin sayısal olarak yeterli olmamasından kaçakçılar cesaret bulmakta, rahat şekilde sınırdan geçebilmekteydi. Bu durumda, sınırdan ayrılan kaçakçıların iç bölgelere serbestçe girişlerine engel olacak kuvvetlere günlerce rastlamamaları da etkiliydi.

Kaçakçılıkla mücadeledeki önemli unsurlardan biri de halk desteğinin sağlanmasıydı. Ancak bu desteğin sağlanamadığı kimi yerlerde kaçakçılıkla ünlenen kişiler, köylerinden atı ve silahı ile ayrılıp günlerce haftalarca dönmemelerine, Suriye topraklarına geçtikleri bilinmelerine rağmen, zamanında kolluk kuvvetlerine bildirmeyen köy ihtiyar heyetlerine karşı bir yaptırım uygulanmamaktaydı³⁴⁹.

Kaçakçılar için oluşan bu rahat ortamın ortadan kaldırılması için sınır yakınlarında ve iç bölgelerde kaçakçılara kılavuzluk ve yataklık ettiğinden şüphe edilen köylerin ara sıra baskın tarzında aramaya tabi tutularak, kaçak mal alımının tehlikeli vaziyete sokulması gibi temel çözüm önlemlerinde bile bazı idare amirleri çekingen davranabilmekteydi. Oluşan bu ortam kaçakçılık için fiziki şartları kendiliğinden yaratmaktaydı³⁵⁰.

3.3.1. Kaçakçılarla Yaşanan Çatışmalar

Kaçakçılar, gerek dağlık arazideki geçişleri esnasında pusuya düşmeleri durumunda, gerekse şehir içindeki dağıtımlarında yakalanma ihtimalleri ortaya çıktığında kolluk güçleri ile çatışmaktan kaçınmamıştı. Çeşitli tarih ve yerlerdeki kaçakçılar ile yaşanan bazı çatışmalara bakmak gerekirse:

19 Eylül 1931 tarihinde Diyarbakır'ın Mermer nahiyesinin Kunokeş Köyü'nde kaçakçılarla köy bekçileri arasında meydana gelen çatışmada kaçakçılardan 8 ve milislerden de 2 kişi yaralanmış ve kaçak mallarına el koyulmuştu³⁵¹. 3 Haziran 1930'da Şehsulu mevkiinde sınırı geçen 20'den fazla kaçakçı ile Çiki takımı³⁵² arasında meydana gelen çatışmada kaçakçılar İran'a çekilmişlerdi. Çatışmada bir askerimiz şehit düşmüştü³⁵³. Güyan Muhafaza bölgesine yapılan ihbar üzerine 4 Nisan 1936 tarihinde saat 21'de

³⁴⁸Umumi Müfettişler Konferansı, s. 166.

³⁴⁹Umumi Müfettişler Konferansı, s.167.

³⁵⁰Umumi Müfettişler Konferansı, s.167.

³⁵¹B.C.A, 030.10.180.244.3.

³⁵²Karakolun ismidir.

³⁵³B.C.A.,030.10.128.917.43.

Sekerek Köyü'nün Beyaz Meydan köprüleri arasındaki Geligor mevkiinde rastlanan, Eruh kazasının Karisan Aşireti'nden 20 silahlı, 10 silahsız kaçakçılarla yapılan dört çarpışma neticesinde Kilaban mevkiinde muhafaza memuru 1436 sicil numaralı Kazım, sağ kolunun üst kısmından beş santim en ve üç santim derinliğinde ağır yaralanmıştı. Sekerek Köyü'nde misafir olup muhafaza memurlarına yardıma koşan Ziravik Köyü'nden Yusuf oğlu Ali de sağ ayağı incik kemiğinden tehlikeli surette yaralanmıştı. Çatışma esnasında kaçakçılardan üçü ağır yaralanmış ve diğer kaçakçılar katır üstündeki yüklerini bırakarak yaralıları kaçırmışlardı. Kaçakçıları yakalayan muhafaza mıntika memurları 1382 sicil numaralı Hayri, muhafaza memuru 1436 sicil numaralı Kazım, 1404 sicil numaralı Kemal, 1420 sicil numaralı Alâeddin, 1418 sicil numaralı Osman, 2410 sicil numaralı Cemal, 1380 sicil numaralı Salih, 1343 sicil numaralı Murat, 1423 sicil numaralı Abdurrahman, 2580 sicil numaralı İbrahim, 1387 sicil numaralı Zülfikar'dı³⁵⁴. 12 Haziran 1937 tarihinde bir tahkikat için Bemrin, Vahsit, Telkabin ve Kasrik köyleri ihtiyar heyetlerini kazaya çağdırtmak üzere Silopi Jandarma Karakolu askerlerinden Sökeli Mehmet oğlu Mustafa ve Bekçi Nuri'den oluşan iki kişilik bir devriye hareket ettirilmişti. Yolda devriye komutanı, beraberindeki bekçiye geceleyin Kasrik Köyü'nde buluşmak üzere Bemrin Köyü'ne göndermiş ve kendisi de yalnız olarak diğer köylere uğradıktan sonra Kasrik Köyü'ne giderken Vahsit Köyü'nün üç kilometre batısında 50 kişilik birçok yüklü hayvandan oluşan bir kaçakçı kafilesine rastlamıştı. Kaçakçılar jandarmamızı fark ederek rehin almış ve silahına da el koyarak 10 dakika kadar yanlarında götürmüşlerdi. Grup ilerlerken Telkabin Gümrük Muhafaza memurlarından üç kişi tarafından kurulan pusuya düşmüştü. 10 dakika kadar devam eden çarpışma neticesinde kaçakçılardan birisi ölmüş, kafile reisi yaralanmış ve diğer kaçakçılar kaçmayı başarmışlardı. Bu kargaşadan istifade ederek rehin olan jandarmamız da kurtarılmıştı. Fakat silah ve cephanesi kaçakçılar tarafından götürülmüştü. Takiplerine Cizre Jandarma Komutanı Yüzbaşı Sabri görevlendirilmişti. Yapılan incelemede kaçakçıların Irak'ın Bakılma Köyü'nden isimleri tespit edilen 37 kişi olduğu anlaşılmış ve bunlardan bir kısmı Irak hükümeti tarafından yakalanarak tutuklanmıştı. Jandarmalardan Mustafa'ya ait silah da bulunarak iade edilmişti³⁵⁵. 2 Kasım 1934'te İslahiye kazası mıntikasında güneyden sınırı geçeceği haber alınan Elbistanlı 9 kişilik bir kaçakçı kafilesinin takibi için görevlendirilen İslahiye jandarma müfrezesi ile kaçakçılar arasında çıkan çatışmada 3 kaçakçı ile 10 torba kaçak sigara kağıdı, çeşitli kaçak eşya ve

³⁵⁴B.C.A., 030.10.105.685.9.

³⁵⁵B.C.A., 030.10.180.245.8.

kaçakçılar ele geçirilmişti³⁵⁶. 15/16 Aralık 1931 gecesi güneyden sınırı geçmek isteyen kaçakçı kafilesi ile muhafaza memurları arasında çatışma çıkmış, alınan önlemler sayesinde Hakkari vilayetinin Çal bölgesinde 18, Merkez’de 13, Beytüşşebap bölgesinde 4 hayvan yükü kaçak eşya yakalanmıştı³⁵⁷. 17 Mart 1932’de Kilis bölgesinde sınır köylerinde bulunan bazı kaçakçılar korku yüzünden mevcut eşyayı gece vakti sokaklara atmak zorunda kalmıştı. Dört Yol kazasının Gözlüdere Köyü’nden Halil oğlu Mehmet Duran, Suriye’den Türkiye’ye geçerken dur ihtarına uymamış ateş edilerek etkisiz hale getirilmişti³⁵⁸. 10 Nisan 1932’de Suriye sınırından sızan kaçakçılar sınırdan geçerken pusuya düşüklerinde muhafaza memurları ile çatışmaya başlamıştı. Birecik ile Suruç kazaları arasında Fırat nehrine doğru geçmekte olan büyük bir kaçakçı kafilesi ile gümrük muhafaza memurları arasında önemli bir çarpışma meydana gelmişti. Çatışma sonrasında kaçakçılardan beş kişi yakalanmış, üç kişi öldürülmüş, bir gümrük muhafaza memuru da şehit olmuştu. Çatışma sonrasında 66 çuval kaçak mal, 23 mekkâre hayvanı ele geçirilmişti³⁵⁹. 24 Mayıs 1932’de kaçakçılarla Dört Yol’da çatışma yaşanmış çatışmada önemli zayıat verdirilmiş olmasına rağmen çatışma gece meydana geldiği için kaçakçılar ölenlerini de yanlarında götürdüklerinden net sayı belirlenememişti. Çatışma esnasında muhafaza memurlarından Antalyalı Mehmet Efendi şehit olurken, Kastamonulu Recep Efendi bacağından yaralanmıştı. Olay öğrenilir öğrenilmez Vali Ziya, Cumhuriyet Savcısı Nejat, Jandarma Alay Komutanı Tahsin ve Doktor Şakir Bey derhal olay mahalline hareket etmişti³⁶⁰. 24 Ağustos 1932’de Islahiye’nin dağlık bölgesinde sınırdan Türkiye’ye geçiş olduğu haberini alan gümrük muhafaza memurları Kırkpınar deresinde kaçakçıları pusuya düşürmüştü. Kaçakçılar havanın kararması ile kaçma imkânı bulmuşlardı. Ayrıca ölen arkadaşlarının kimliği belirlenmesin diye de kafasını keserek yanlarında götürmüşlerdi. Yapılan tahkikat sonrasında ölen kişinin Gaziantep Kürttepe Mahallesi’nden Kel İsmail oğlu Musa olduğu anlaşılmıştı³⁶¹. 27 Eylül 1932 Salı günü Derik kazası bölgesindeki kaçakçıların güneyden sınırı geçmeye çalıştıkları haberi alınmıştı. Resûlayn Gümrük Muhafaza Bölüğü takibe başlamış ve Selmi nahiyesi güneyinde kaçakçılara rastlanmıştı.

³⁵⁶B.C.A., 030.10.180.244.17.

³⁵⁷*Akşam*, 25 Aralık 1931.

³⁵⁸*Akşam*, 17 Mart 1932.

³⁵⁹*Akşam*, 12 Nisan 1932.

³⁶⁰*Akşam*, 26 Mayıs 1932.

³⁶¹*Akşam*, 26 Ağustos 1932.

Fotoğraf-1

Çatışmada yakalanan kaçakçılar

Yapılan çatışma sonrasında 8 kaçakçı, 12 eşek, 1 katır, 2 deve ele geçirilmişti³⁶². Güney sınırında 13-14 Eylül 1932 tarihlerinde kaçakçılar üç yerde pusuya düşürülmüştü. Çıkan çatışmada üç sağ, bir ölü, üç ağır yaralı olmak üzere yedi kaçakçı ve 6 deve, 27 merkep, 2 at ele geçirilmişti. Sadece Eylül ayı içerisinde 63 beygir, 6 deve, 41 merkep yakalanmıştı³⁶³. 22 Ekim 1932 gecesi güneyde sınırı geçen kaçakçılarla Resulayn kuzeyinde iki saat süren çatışma sonrasında muhafaza kıtasından bir memur şehit olurken, bir kaçakçı da yaralı olarak ele geçirilmişti³⁶⁴. 5 Aralık 1932 sabaha karşı bir kaçakçı çetesi Gaziantep Değirmen civarından geçerken jandarma ile çatışmaya girmişti. Nizip yoluna doğru kaçmaya çalışan kaçakçılardan Arıllıtlı oğlu Durdu ve Osman oğlu Hüseyin yakalanmıştı³⁶⁵. 13 Aralık 1932 tarihinde güneyden gelmekte olan on beş kişilik bir kaçakçı kafilesi Palu kazasının Göçbayırı mevkiinde pusuya düşürülmüş ve jandarmayla çatışmaya başlamıştı. Bu çarpışmada kaçakçılardan Ohi nahiyesinin Yüzevler Köyü'nden Ahmet oğlu Ali ile Varto kazasının Haşhaşık Köyü'nden Halil ölmüş, Saraçor Köyü'nden Resul Ağa oğlu Eşref yaralanmış ve dört kaçakçı ise sağ olarak ele geçirilmişti³⁶⁶.

³⁶² *Akşam*, 5 Ekim 1932.

³⁶³ *Akşam*, 19 Eylül 1932.

³⁶⁴ *Akşam*, 26 Ekim 1932.

³⁶⁵ *Akşam*, 7 Aralık 1932.

³⁶⁶ *Akşam*, 23 Aralık 1932.

Kaçakçılarla bu dönemde yaşanan yüzlerce çatışma olayından sadece bazılarının aktarıldığı yukarıdaki örneklerin seçiminde, kaçakçılıkla mücadelede inceleme dönemimizin esasını oluşturan 1932 yılında hazırlanan 1918 sayılı kanunun hazırlandığı ortamı yansıtmaları açısından ağırlıklı olarak bu tarihteki bazı olaylar seçilmiştir. Sınırlı bir dönem ve sayıda seçilen örnekler de göstermektedir ki kaçakçılıkla mücadelenin silahlı önlem boyutu da önemli bir yer tutmaktadır. Bu maksatla ekonomik, sosyal, kültürel çözüm arayışlarının yanında askeri çözüm de göz ardı edilmemişti.

3.4. Türkiye Liman Hizmetleri ve Kaçakçılık

Cumhuriyet döneminde Türkiye'nin coğrafi durumu incelendiğinde İstanbul, İzmir, Mersin, Samsun, Trabzon gibi beş önemli limanı bulunduğu görülür. Bu limanların önemi ise hinterlandı ve demir yolu bağlantısının sağlanması ya da sağlanabilmesi için gerekli yatırımların yapılmasıydı.

Türk limanları ana deniz yolları üzerinde bulunmamasına rağmen Akdeniz ve Karadeniz havzalarının başlıca uğrak noktası konumundaydı. İstanbul Limanı'nın, Karadeniz ile Akdeniz'in zorunlu bir geçiş noktasında olması önemini daha da arttırmıştı. 1930 yılında senelik on yedi milyon tona ulaşan gemi hareketinin bulunması bu duruma önemli bir örnekti³⁶⁷.

Türkiye'nin önemli limanları ve bu limanların özellikleri şöyleydi:

3.4.1. İstanbul Limanı

İstanbul Limanı, Akdeniz ile Karadeniz'in bağlantısını, Rusya, Romanya ve Bulgaristan'ın açık denizlere çıkışını sağlamaktaydı. İstanbul Limanı, diğer yönden Asya'dan başlayarak Avrupa'ya geçen tarihi ve iktisadi ipek yolunun da geçiş noktasındaydı. Ayrıca İran, Romanya ve Bulgaristan için transit merkezi durumundaydı³⁶⁸.

I.Dünya Savaşı ile Suriye, Filistin ve Irak'ın kaybedilmesi İstanbul'un ticari önemini sarsmıştı. Ayrıca Anadolu'nun, önemli bir kısmının ihtiyacını İzmir, Mersin, Samsun Limanları ile temin etmesi ve aynı iskelelerden ihracatını yapmaya başlaması da İstanbul Limanı'nın ticari rolünün azalmasında etkili olmuştu³⁶⁹. Bunun yanı sıra limanın ticari

³⁶⁷B.C.A., 030.10.271.53.2.3 veri raporun hazırlandığı 1931 yılına aittir.

³⁶⁸B.C.A., 030.10.271.53.2.6.

³⁶⁹B.C.A., 030.10.271.53.2.7.

özelliğini koruyabilmesi için birçok teknik eksikleri bulunmaktaydı. Bu eksiklikler nedeniyle yükleme ve boşaltma işlemlerinin büyük bir kısmı açıkta yapılmaktaydı³⁷⁰.

Teknik eksikliklerle birlikte bürokratik işlemlerin uzun olması da temel sorunlar arasında görünmekteydi. Örneğin; limana giren bir vapur içindeki mürettebat, yük ve yolcusu ayrı ayrı idare ve kurumlarla temasta bulunmak zorundaydı. Tekne itibari ile duracağı, yanaşacağı yerin belirlenmesi, kabotaj kanunu kapsamındaki önlemler ve telsiz işleri için İstanbul Deniz Ticareti Müdürlüğü yetkiliydi. Mürettebat ve yolcuların sağlık işleri ile Sahil Sıhhiye İdaresi, eşyanın ithal ve ihracı işleri ile Gümrük İdaresi sorumluydu. Mürettebat ve yolcuların ülkeye giriş çıkış işleri ile Polis İdaresi, eşya yükleme ve boşaltma için ise Liman Şirketi sorumluydu. Acentalar, Türk limanlarına geldiklerinde bütün bu işlemleri yapmakla karşı karşıya idiler³⁷¹. Bürokrasinin ticareti yavaşlatan bu etkisinin yanı sıra vergi uygulamalarındaki çeşitlilik de dikkat çekiciydi³⁷². Bu uzun bürokratik işlemler nedeniyle gemiler zorunluluk hissetmedikçe İstanbul Limanı'na uğramaktan kaçınmışlardı. Transit geçiş yapacak gemiler Akdeniz'den Karadeniz'e gelirken Pire ve Sığır Limanlarına uğrayarak kumanya ve kömür ihtiyaçlarını sağlamakta Karadeniz'den gelirken de ihtiyaçlarını İstanbul'dan karşılamamak için alternatif aramıştı³⁷³.

Gemilerin kumanyalarını İstanbul'dan sağladıkları dönemlerde ise İstanbul Limanı'nın diğer yerlere oranla daha pahalı olması acentaları yeni arayışlara itmişti. Bu nedenle ucuz kumanya sağlayan Pire ve Köstence limanlarının önemi giderek artırmıştı. Hatta Yunanlılar gemilerde satılan sigaralardan inhisar vergisi (tekel vergisi) de almıyordu. Bu durum o dereceye ulaşmıştı ki İstanbul Limanı'nda bile Yunan sigaraları çok yüksek bir satış oranına ulaşmıştı³⁷⁴.

Limanlarda gedik usulü denilen bir nevi tekel yöntemi ile çalışma yürütülmekteydi. Dışarıdan kimse mavnacılık yapamaz hatta araç gereç dahi getiremezdi. Bu sistem içerisinde çalışanın da çalışmayanın da kârdan hisse alması ücretleri fahiş bir miktara ulaştırmıştı. Ayrıca dışa kapalı bu sistem limanlarda kaçakçılık için uygun bir ortam yaratmıştı.

³⁷⁰B.C.A., 030.10.271.53.2.17.

³⁷¹B.C.A., 030.10.271.53.2.29.

³⁷²İstanbul'a giriş yapan bir geminin ödediği vergiler için bakınız ek-5.

³⁷³B.C.A., 030.10.271.53.2.30; B.C.A., 030.10.271.53.2.31, İstanbul Limanı'na uğramama yönündeki bu genel eğilime rağmen Nikolayef, Azak ve Tuna'ya girmek isteyen gemiler sıra beklemek için İstanbul limanında durmak zorunda kalmaktaydı.

³⁷⁴B.C.A., 030.10.271.53.2.33.

3.4.2. İzmir Limanı

İzmir Limanı hinterlandı Ege Bölgesi ekonomik sahası ile Balıkesir, Afyonkarahisar ve Konya'ya kadar uzanan bir sahayı kapsamaktaydı. Aynı zamanda İzmir ve Ege adalar için de bir iktisadi merkezdi. Adaların kaybedilmesi ile limanın hinterlandı daralmış olmasına rağmen tütün, üzüm, incir gibi ürünlerin merkezi olması nedeniyle Türk limanlarında önemli bir yere sahipti.

3.4.3. Mersin Limanı

Mersin Limanı'nın, Toros ve Amanos tünellerinin açılması ve Fevzi Paşa-Malatya hattının inşasından sonra hinterlandı genişlemişti.

Mersin-Haydar Paşa hattı ile Konya'ya kadar olan sahanın; Mersin-Nusaybin ve Mersin-Malatya hatları ile Maraş, Antep, Malatya, Elazığ, Urfa, Mardin ve Diyarbakır bölgesinin iskelesi konumuna gelmişti³⁷⁵. Bunun yanı sıra coğrafi konumu itibari ile Türkiye'nin Akdeniz'deki önemli ihracat merkezi durumundaydı³⁷⁶. Buna rağmen limanın önemli sorunları da bulunmaktaydı. Bunların başındaysa açık iskele olmasına bağlı olarak maruz kaldığı şiddetli güney ve güneybatı rüzgârları gelmekteydi. Ayrıca iskelenin mevcut derinliğinin 2-3 metre olması gemilerin ortalama 1200-1500 metre açıkta beklemelerine ve nakliyelerini buradan yapmalarına neden olmaktaydı³⁷⁷.

Bununla birlikte ihracat iskelesinde nakil için herhangi bir vasıtanın bulunmaması nakliyyeyi hamallar aracılığı ile yapmayı zorunlu kılmıştı. İhracat ürünlerinin saklanma ve korunması için gerekli antrepoların bulunmaması da önemli bir sorundu³⁷⁸.

3.4.4. Samsun Limanı

Samsun, Orta Anadolu'nun önemli ihraç merkezlerinden birisiydi. Ancak limanın Mersin Limanı gibi temel ihtiyaçlarını karşılayamıyor olması ticari sorunları da beraberinde getirmekteydi. Samsun Limanı'nın da derinlik olarak MersinLlimanı gibi sığ olması nedeniyle gemiler çoğu zaman açıktan nakliye yapmak zorunda kalmaktaydı. Bununla bağlantılı olarak limanın dalga kıranının bulunmaması rüzgârın şiddetli olduğu zamanlarda gemilerin limana yanaşması için önemli bir sorun oluşturmaktaydı³⁷⁹.

³⁷⁵B.C.A., 030.10.271.53.2.61.

³⁷⁶B.C.A., 030.10.271.53.2.62.

³⁷⁷B.C.A., 030.10.271.53.2.63.

³⁷⁸B.C.A., 030.10.271.53.2.65.

³⁷⁹B.C.A., 030.10.271.53.2.68.

3.4.5. Trabzon Limanı

Trabzon Limanı, Erzurum, Van ve Gümüşhane illerinin ticaret ürünlerinin tamamının; Erzincan, Tunceli, Kars ve Ardahan illerindeki ürünlerinse büyük kısmının ihracatının yapıldığı bir limandı. Ayrıca İran transitinin uzanımında bulunması da limana önemli bir ticari değer katmaktaydı³⁸⁰.

Trabzon Limanı'nın 1909 yılında toplam ihracatı 34 bin ton iken, 1930 yılına gelindiğinde 24.5 bin tona kadar gerilemişti³⁸¹. Bu düşüşte, Rusların gümrük formalitelerini sadeleştirmeleri, transit geçişten vergi almamaları, tren ücretlerini ucuzlatmaları, bankaları aracılığı ile kredi imkânı sağlamaları gibi etkenler önemli rol oynamıştı. Bu rekabete İngilizler de katılmıştı. İngilizler, Hanikin-Bağdat ve Tebriz-Musul güzergâhlarının önemini arttırmaya çalışarak ticareti Basra Körfezi'ne indirmeye çalışmışlardı³⁸².

Trabzon Limanı'nda askeri nakliyenin yapılması nedeniyle batı ve karayel rüzgârlarından korunmak için yaklaşık 240 metre uzunluğunda set yapılmıştı. Ayrıca I. Dünya Savaşı'nda Ruslar bölgede üçüne taş doldurmak suretiyle dört gemiyi batırarak setin uzunluğunu 400 metreye kadar çıkarmışlardı³⁸³.

Türk limanlarının genel yapısı incelendiğinde ihracattaki önemli yerine rağmen teknik ve idari eksiklerin yarattığı sorunlar, limanlarda kaçakçılığı ortaya çıkarmıştı. İhracat ürünlerinin korunması için yeterli antrepolar bulunmadığı için bu ürünlerin sahipleri mallarını sahilten 100-150 metre içerideki şahıs depolarına koymaktaydı. Bu durum limanlarda önemli oranlara ulaşan kaçakçılığı ortaya çıkarmıştı³⁸⁴.

Türkiye limanlarına gelen gemilerden alınan kaçak sigaralar küçük tekneler aracılığı ile iç piyasalara gönderilmekteydi³⁸⁵. İstanbul Limanı'nda kaçak Bulgar sigaraları önemli bir yere sahipti³⁸⁶ ve Bulgaristan'dan gelen kaçak sigaralar daha çok kömür gemileri ile taşınıyordu³⁸⁷.

³⁸⁰ B.C.A., 030.10.271.53.2.70.

³⁸¹ B.C.A., 030.10.271.53.2.71.

³⁸² B.C.A., 030.10.271.53.2.74.

³⁸³ B.C.A., 030.10.271.53.2.73.

³⁸⁴ TBMMZC, Devre. II, C.10, İçtima:10, s.342; Kabotaj kanuna kadar antrepoların önemli bir bölümü gayri Müslimlerin elindeydi. TBMMZC, Devre. II, C.18, İçtima: 105, s.116-117.

³⁸⁵ *Akşam*, 29 Nisan 1933.

³⁸⁶ Tütün Bulgaristan'da 1895 yılında ihtiyaçlarını temin için Eğridere bölgesine ekilmesiyle ticari bir değer olarak ortaya çıkmaya başlamıştı. 1900 yılından sonra ihraç değeri giderek artmış ve Mısır'a küçük oranlarda da olsa ihracat yapmaya başlamıştı. Bulgaristan tütünlerinin büyük bir önem kazanması Balkan

Kaçakçılar, yabancı gemilerle Türkiye'ye sigara kâğıdı sokmak için özel bir yöntem geliştirmişlerdi. Buna göre sigara kâğıdı için temasa geçilen vapurlar, lastik torba içine sardıkları sigara kâğıdını daha önceden belirlenen noktalarda, kaçakçılar tarafından toplansın diye denize atmaktaydı³⁸⁸.

Türkiye'nin coğrafi konumuna bağlı olarak Ege adalarına yakınlığı adalar hattında Yunanistan-Türkiye arasında deniz kaçakçılığını ortaya çıkarmıştı. Adaların kimi yerlerde yirmi dakikalık mesafeye kadar yaklaşması küçük kayıklarla bile geceli gündüzlü kaçakçılık yapılabilmesini mümkün kılmıştı³⁸⁹. Adalar arasında kaçakçılık yapan kimi gruplar ise İstanbul'dan kendilerine özel motorlar yaptırmıştı³⁹⁰. Benzer şekilde Rize bölgesinden Rusya'ya giden kayıkçılar da Rus mallarını Karadeniz limanlarına kaçak olarak getirmekteydi³⁹¹. Akdeniz'de ise İskenderun sahillerinden motorlar ve sandallarla Mersin ve Adana kıyılarına kaçak mallar taşınmaktaydı. Bölgedeki sahil muhafaza gemilerinin yeterli olmaması kaçakçılar için uygun bir ortam yaratmaktaydı. İskenderun sahillerinde avlanan balıkçılar Türk sahillerinde serbest şekilde avlanabilmeleri kaçakçılık için uygun ortam bulmalarını sağlamaktaydı³⁹². Akdeniz'de kaçakçılık için Karataş, Burnaz iskelelerinin yanı sıra Ceyhan nehri de yaygın olarak kullanılmaktaydı³⁹³.

Türkiye-Yunanistan arasındaki adalarda kaçakçılık yapan gruplar kimi bölgelerde silahlı şekilde Türkiye sahillerine çıkmaktaydı. Gümrük muhafaza memurlarının kurduğu pusulara düştüklerinde ise silah kullanmaktan çekinmiyorlardı³⁹⁴. Bu durum deniz sınırını korumakla görevli Gümrük Muhafaza Genel Komutanlığı emrindeki deniz teşkilatının askerileştirilmesini zorunlu hale getirmişti³⁹⁵.

Savaşlarından sonra olmuştu. Bu hızlı büyüme öyle bir noktaya ulaşmıştı ki 1931 yılında Bulgaristan Türkiye'ye 1.208.865 Leva ihracat yapmıştı. Bu oran Bulgaristan'ın tütün ihracatının yaklaşık %10'luk bir bölümünü oluşturmaktaydı. Habip Edip, *Türk- Şark Tütünleri ve İhracatı*, s.42, 91, 124; Yakalanan Bulgar sigaraları basında da geniş yer bulmuştu, "Üç kaçakçı yakayı ele verdi" *Akşam*, 27 Kasım 1933; "Bulgaristan'dan külliyetli miktarda sigara getirildi", *Akşam*, 26 Kasım 1931; "339 paket kaçak Bulgar sigarası yakalandı", *Akşam*, 30 Temmuz 1929; "Çuvallar içinde 4000 paket kaçak sigara" *Akşam*, 20 Aralık 1933; "60 kilo tütün", *Akşam*, 26 Ocak 1934; "Kaçakçı", *Akşam*, 7 Kasım 1931; "Prenses Marya vapurunda kaçak sigara", *Zaman*, 24 Ocak 1934; "Kalkavanzadelerin vapurunda kaçak sigara", *Zaman*, 16 Eylül 1934.

³⁸⁷ *Akşam*, 13 Haziran 1930.

³⁸⁸ *Akşam*, 25 Ağustos 1932.

³⁸⁹ TBMMZC, Devre. II, c.I, İçtima: 25, s.245.

³⁹⁰ *Akşam*, 5 Ağustos 1929.

³⁹¹ B.C.A., 030.10.180.243.9.

³⁹² B.C.A., 030.10.180.244.6.5.

³⁹³ B.C.A., 030.10.180.243.21.

³⁹⁴ B.C.A., 030.10.105.685.18.

³⁹⁵ Ayrıntılı bilgi için bakınız *Resmi Gazete*, S. 3330, 09.06.1936.

3.5. Kaçakçılık Miktarları

Kaçakçılıkla mücadele kapsamında ele geçirilen kaçak mallara dair istatistik çalışmaları ve kaçak miktarlarının tespiti düzenli olarak tutulamamıştı. 1927 yılında hazırlanan ve yürürlüğe giren “*Kaçakçılığın Men ve Takibi Hakkında Kanun*” ile kanunun kaçakçılığa etkileri de düşünülerek belirli dönemlerde istatistikler hazırlanmıştı. İstatistikler üçer aylık zaman dilimleri için hazırlanmış ve rapor gönderilmeyen iller de ayrıca belirtilmişti.

Kaçakçılık miktarlarının tespiti için diğer bir veri kaynağı Umumi Müfettişlik toplantı tutanaklarıdır. 1936 yılında yapılan toplantıda 1932-1936 yılları arasında yakalanan kaçak mallar ile kaçakçı sayılarına yer verilmişti.

Bu verilere göre 1923-1938 yılları arasına ait kaçakçılık mallarının miktarı için 85 aylık bilgiye ulaşılabiliyordu. Bu bilgilere göre kaçakçılık miktarları şu şekildedir:

1928 Yılı³⁹⁶

Temmuz-Ağustos-Eylül

Sigara kâğıdı	10553585 varak
Tütün	16750 kilo

1930 Yılı³⁹⁷

Ocak-Şubat-Mart

Sigara kâğıdı	43024715 adet
Tütün	11302 kilo
Tömbeki	1700 kilo

Nisan-Mayıs-Haziran³⁹⁸

Sigara kâğıdı	8711688 varak
Asker sigarası	975 paket
Tütün	18180

³⁹⁶63 vilayetten veri gelmiş ve bu dönemde 2865 kaçakçılık olayı yaşanmıştır. B.C.A., 030.10.180.242.23. Diğer istatistiklerden farklı olarak bu dönemde il bazında oranlara yer verilmiştir, il bazındaki bu oranlar için bakınız ek-6-10.

³⁹⁷Aksaray, Hakkari, Gümüşhane, Çankırı vilayetlerinde kaçakçılık olmamıştır. B.C.A., 030.10.180.243.3.

³⁹⁸Çankırı, Kars, Gümüşhane, Hakkari vilayetlerinde kaçakçılık vakası olmamıştır. B.C.A., 030.10.180.243.4.

Temmuz-Ağustos-Eylül³⁹⁹

Sigara kâğıdı	16603871 varak
Asker sigarası	247 paket
Bulgar sigarası	15 paket
Tütün	9580 kilo

Ekim-Kasım-Aralık⁴⁰⁰

Sigara kâğıdı	18206747 Varak
Tütün	14457 Kilo
Asker Sigara	1378 Paket
Ecnebi sigarası	140 Paket
Sigara kâğıdı	63 kilo

1931 Yılı

Ocak-Şubat-Mart⁴⁰¹

Sigara kâğıdı	9080911 varak
Tütün	11349 kilo
Sigara	1600 paket

Nisan-Mayıs-Haziran⁴⁰²

Sigara kâğıdı	13.965.248 varak
Asker sigarası	815 paket
Tütün	21248 kilo

³⁹⁹ Çankırı, Aksaray, Erzincan, Hakkari vilayetlerinde kaçakçılık vakası olmamış, Konya, Adana, Mersin, Van, Elazığ, Mardin, Siirt, Urfa, Beyazıt, Gaziantep, Balıkesir, Bilecik, Afyon vilayetlerinden rapor gelmemiştir. B.C.A., 030.10.180.243.5.

⁴⁰⁰ Gümüşhane, Hakkari, Kars, Kırşehir, Yozgat vilayetlerinde kaçakçılık vakası olmamış, Amasya, Beyazıt, Urfa vilayetlerinde kaçakçılık raporları gelmemiştir. B.C.A., 030.10.180.243.1.

⁴⁰¹ 51 vilayette meydana gelen kaçakçılık olaylarına ait olan bu raporda Konya, Aksaray, Muş, Van, Hakkari, Kars, Ordu, Gaziantep, Yozgat, Tokat, Çanakkale, İstanbul vilayetlerinden rapor gönderilmemiş, Gümüşhane, Çankırı, Beyazıt, Kırşehir, Eskişehir vilayetlerinde ise kaçakçılık vakası olmadığı yönünde rapor gelmiştir. B.C.A., 030.10.180.243.15.

⁴⁰² 58 vilayette meydana gelen kaçakçılık olaylarına ait bu raporda Çankırı, Hakkari, Beyazıt, Burdur, Gümüşhane vilayetlerinde kaçakçılık olayı olmamıştır yönünde rapor gönderilmiştir. B.C.A., 030.10.180.244.2.

Temmuz-Ağustos-Eylül⁴⁰³

Sigara kâğıdı	12409 kilo 96 gram ve 2 balya, 14.780.322 deste 45629 defter
Asker sigarası	242 paket
Köylü sigarası	50 paket
Tütün	12409 kilo 96 gram ve 2 balya

Ekim-Kasım-Aralık⁴⁰⁴

Sigara kâğıdı	56.718.616 adet
Tütün	12400 kilo
Frenk Sigarası	744 paket

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nden 1928 yılının üç ayı, 1930 yılının on iki ayı, 1931 yılının on iki ayı olmak üzere toplam 27 aylık kaçakçılık istatistiklerine ulaşılabiliyordu. Bu verilere göre toplam 120.146.765 varak sigara kâğıdı, 127.675 kilo tütün, 6.206 paket kaçak sigara yakalanmıştı. Buna göre en çok kaçakçılık sigara kâğıdında yapılmıştı. Bu durumun en önemli nedeni kâğıt sanayinin⁴⁰⁵ henüz kurulmamış ve ithalatın ise devlet denetiminde olmasıydı. Yakalanan kaçak mallar arasında sigaranın oranının tütüne göre daha düşük olduğu görülmüştür. Bunda tütüne oranla sigaranın fiyatının yüksek olması önemli bir etkiye sahipti.

1936 yılında yapılan Umumi Müfettişler toplantısında 1932-1936 yılları arasındaki kaçak oranlarının yer aldığı tutanaklara göre 4 yılda toplam; 53.655.000 defter sigara kâğıdı, 580.000 kilo tütün ve 87.000 kaçakçı yakalanmıştı⁴⁰⁶. Yine bu dönemde

⁴⁰³57 vilayete ait olan kaçakçılık raporunda Siirt, Malatya vilayetlerinden rapor gelmemiş, Beyazıt, Çankırı, Gümüşhane, Van vilayetlerinden ise kaçakçılık vakası olmamıştır yönünde rapor gelmiştir. B.C.A., 030.10.180.244.8.

⁴⁰⁴55 vilayetten gelen kaçakçılık olaylarına ait bu raporda Konya, Erzincan, Artvin, Maraş, Yozgat, Tokat, İstanbul vilayetlerinden rapor gelmemiş, Beyazıt, Aksaray vilayetlerinden ise kaçakçılık olayı olmamıştır yönünde rapor gelmiştir. B.C.A., 030.10.180.243.10.

⁴⁰⁵Türkiye'de kâğıt sanayinin kurulma süreci için bakınız. Mehmet Ali Kâğıtçı, *İnkılâp Türkiye'sinde Kâğıtçılık*, Kader Basımevi, İstanbul 1936.

⁴⁰⁶Yakalanan kaçakçıların %75'i Türk'tür ve yakalanmış oldukları illerin önemli olanları ise şunlardır, **Gaziantep vilayetinde**; 1932'de 75.000, 1933'de 130.000, 1934'te 62.000, 1935'te 52.000, 1936'da 24.000 gümrük kaçağı 1932'de 33.000, 1933'de 22.000, 1934'de 11.000, 1935'da 460 kilo inhisar kaçağı yakalanmış ve dört sene zarfında 5.744 gümrük, 2.820 inhisar kaçakçısı mahkemeye verilmiştir. **Urfa vilayetinde**; 1932'de 108.000, 1933'de 78.000, 1934'te 64.000, 1935'te 56.000, 1936'da 16.000 kilo gümrük kaçağı, 1932'de 137.000, 1933'de 93.000, 1934'de 52.000, 1935'te 13.000, 1936'da 13.000 kilo inhisar kaçağı ve 4.122 gümrük, 1.745 inhisar kaçakçısı yakalanmıştır. **Mardin vilayetinde**; 1932'de 37.000, 1933'de 47.000, 1934'te 32.000, 1935'te 38.000, 1936'da 10.750(On aylık), gümrük kaçağı ve 2.038 gümrük, 915 inhisar kaçakçısı yakalanmıştır; **Elazığ vilayetinde**, 1932'de 2.200, 1933'de 670, 1934'te 478,

kaçakçılarla yapılan çarpışmalarda 9 muhafaza memuru şehit olmuşken, 207 kaçakçı öldürülmüştü⁴⁰⁷.

Bu dönem kaçakçılık miktarları basına da yansımış olmasına rağmen haberlerin düzenli olmaması⁴⁰⁸ ve bazı bölgelerle sınırlı kalması, kaçakçılık miktarının takibini mümkün kılmamıştı.

Gerek Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi gerekse 1936 Umum Müfettişlik toplantı tutanaklarından ulaşılabilen 85 aylık kaçakçılık miktarlarına göre önemli oranlarda kaçak mal yakalanabilmişti. Ancak kaçakçılık kanunu öncesi ve sonrası yakalan kaçak mal miktarını, kaçakçılığın yoğunlaştığı ay ve yılları karşılaştırmamızı sağlayacak düzenli verilere ulaşılamamıştı.

Bütün bunlara rağmen ulaşılabilen veriler, Türkiye genelindeki tütün ve sigara kaçakçılığının önemli boyutlara ulaştığını gösteren çarpıcı rakamlar vermektedir. Sadece 85 aylık verilere göre toplam 173.801.765 varak sigara kâğıdı, 707.675 kilo tütün ve 6.206 paket kaçak sigara yakalanmıştı. Bazı raporlara not olarak düşülen “kaçakçıların %88’i yakalanabilmiştir”⁴⁰⁹ ibaresi göz önüne alındığında kaçakçılık rakamlarının yükseleceği açıktır.

3.6. Kaçakçılık Güzergâhları

Gümrük Muhafaza ve jandarma kıtalarının kaçakçılıkla mücadelede deneyimleri giderek artmış⁴¹⁰, kaçakçıların geçiş noktaları, depoları, satış yerleri tam olarak tespit edilebilmişti. Geçiş noktaları incelendiğinde sınır kaçakçılığının yoğun olarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da olduğu dikkat çekmekteydi. Bu durumda bölgenin arazi yapısı,

1935’te 1.400, 1936’da 836 kilo gümrük kaçağı, 1932’de 18.000, 1933’te 1.600 kilo inhisar kaçağı ve 200 gümrük, 400 inhisar kaçakçısı yakalanmıştır; **Diyanbakır vilayetinde**, 1932’de 3.224, 1933’te 2.300, 1934’te 6.300, 1935’te 9.300, 1936’da 1.087 kilo gümrük kaçağı ve 500 gümrük, 380 inhisar kaçakçısı yakalanmıştır; **Siirt vilayetinde**, 1932’de 887, 1933’te 1.200, 1934’te 1.864, 1935’te 24.000, 1936’da 4.900 kilo gümrük kaçağı ve 415 gümrük, 362 inhisar kaçakçısı yakalanmıştır, *Umumi Müfettişler Konferansı*, s. 136-138; diğer illere ait kaçak oranları için bakınız ek-11.

⁴⁰⁷*Umumi Müfettişler Konferansı*, s.139.

⁴⁰⁸“Bir haftalık kaçakçılık vukuatı”, 22 Eylül 1934, *Zaman*; “Kaçak rakı”, 18 Ocak 1930 *Akşam*; “Kaçak sigara kağıtları” 17 Mart 1929 *Cumhuriyet*; “Şeker kaçakçılığı” 2 Mart 1931 *Akşam*, “Afyon kaçakçıları” 6 Nisan 1931 *Akşam*; “Bir kaçakçılık şebekesi hakkında tahkikat yapılıyor” 18 Mayıs 1931 *Akşam*; “Cenupta kaçakçılık” 17 Mart 1931 *Akşam*; “Yenicami’de bir kahvede esrar ve tütün bulundu” 28 Nisan 1933 *Akşam*; “Büyük bir kaçakçı çetesi yakalandı” 1 Ocak 1934 *Akşam*, şeklindeki basın yansımaları düzenli ve tüm bölgeleri kapsamamıştı.

⁴⁰⁹B.C.A., 030.10.180.243.20.

⁴¹⁰Gümrük Muhafaza Müdürü Seyfi Düzgören: “İlk sene hilelerini kaçak konaklarını bilemiyorduk. Uzun tecrübelerle her bir kafilenin hangi yerleri takiben gittiklerini ve dönüşlerini tamamen tespit ettik.” *Umumi Müfettişler Konferansı*, s.143.

sınır uzunluğu, güvenlikle ilgili temel sorunlar, ekonomik uğraş alanları gibi etkenler ön plana çıkmaktadır. Bu dönem tespit edilen önemli kaçakçılık güzergâhları ise şu şekildedir:

Zaho ve Alvar kaçakçılık deposundan alınan mallar Pervari ovasından Van'a, Siirt üzerinden Bingöl'e ve Erzurum'a geliyordu. Yine aynı güzergâh üzerinden Garzan, Silvan ve Diyarbakır'a kadar ulaşabiliyordu. Bölgedeki önemli kaçakçılık depolarından Akçakale geniş bir sahaya mal sağlıyordu. Buradan alınan mallar Diyarbakır, Derik, Viranşehir, Siverek ve Fırat'ın geçitlerinden aşarak Elazığ, Osmaniye, Çermik, Pütürge üzerinden Kâhta'ya geliyordu. Ağapınar deposu Urfa'ya; Akçakale'deki depo; Adıyaman, Hilvan, Kâhta ve Pütürge'ye; Arappınar'ın batısındaki Cerablus kısmen Malatya ve yoğun olarak da Elbistan, Göksu, Pazarcık'a; Çak deposu Gaziantep, Belveran, Elbistan'a; Azer deposu Maraş, Malatya, Maraş'a Karataş'ın Meydan-ı Ekbez deposuna; Bağcı, Fevzipaşa, Pınarbaşı ve Feka üzerinden Kayseri'ye; Payas deposu Osmaniye, Ceyhan, Develi'den Kayseri'ye kadar ulaşmaktaydı⁴¹¹.

Kaçakçılık için Suriye ve Irak sınırına depolar kurulmakta ve kaçakçılar bu depolardan sağladıkları malları Türkiye içerisinde İstanbul'a kadar ulaştırabilmekteydi. Sınıra yakın yerlerde kurulan, Türkiye dışındaki kaçakçılık merkezleri ise şu şekildeydi:

a. Irak sınırından (İmadiye) ve batı bölgesinden giren kaçakçılar Çal'ın batısı ile Uludere bölgesinden Hakkari ve Beytüşşebap istikametlerine; Zaho bölgesinden giriş yapanlar yine Uludere üzerinden Beytüşşebap-Çatak-Van istikametlerine kadar yayılmaktaydı.

b. Suriye sınırı Andıvar'dan giren kaçakçılar Silopi, Bepin (Silopi yakınlarında bir köy) ve Cizre üzerinden bir kol ile Pervari-Van ve diğer kol ile Siirt-Bitlis-Muş-Silvan-Diyarbakır ve daha kuzey bölgelere sızılmaktaydı.

c. Amude'den çıkan kaçakçılar, bir koldan Bismil üzerinden Savur ve kuzeyine, diğer koldan Mardin ve Diyarbakır istikametlerine gelmekteydi.

d. Suriye/Derbesiye'den alınan mallar Mardin-Kızıltepe-Derik üzerinden Diyarbakır istikametine ulaşmaktaydı.

e. Suriye Telhamut'tan alınan mallar, birkaç koldan Diyarbakır, Siverek bölgesine ve daha kuzeyde Osmaniye-Çapakçur-Elazığ bölgelerine ulaşmaktaydı.

⁴¹¹Umumi Müfettişler Konferansı, s.140.

f. Suriye Cerablus deposundan alınan mallar, bir kol ile Fırat'ın Kızılın geçidinden Besni yolu ile Malatya, diğer bir kol ile Nizip ve Batı Pazarcık'a oradan Elbistan istikametine ve üçüncü bir kolla Nizip'in batısından Gaziantep bölgesine ulaşmaktaydı⁴¹².

g. Azez deposundan alınan mallar bir kol ile Kilis kazasına ve doğusundan Gaziantep'e buradan Maraş üzerine, diğer bir kol ile Kilis batısından Maraş istikametine gitmekteydi.

h. Meydan-ı Ekbez deposundan mallar Islahiye'ye, doğusundan Maraş üzerine, Göksun yolu ile Pınarbaşı-Şarkışla üzerinden, Sivas'a ve Göksun ile batısından Kayseri istikametine dağıtılmaktaydı.

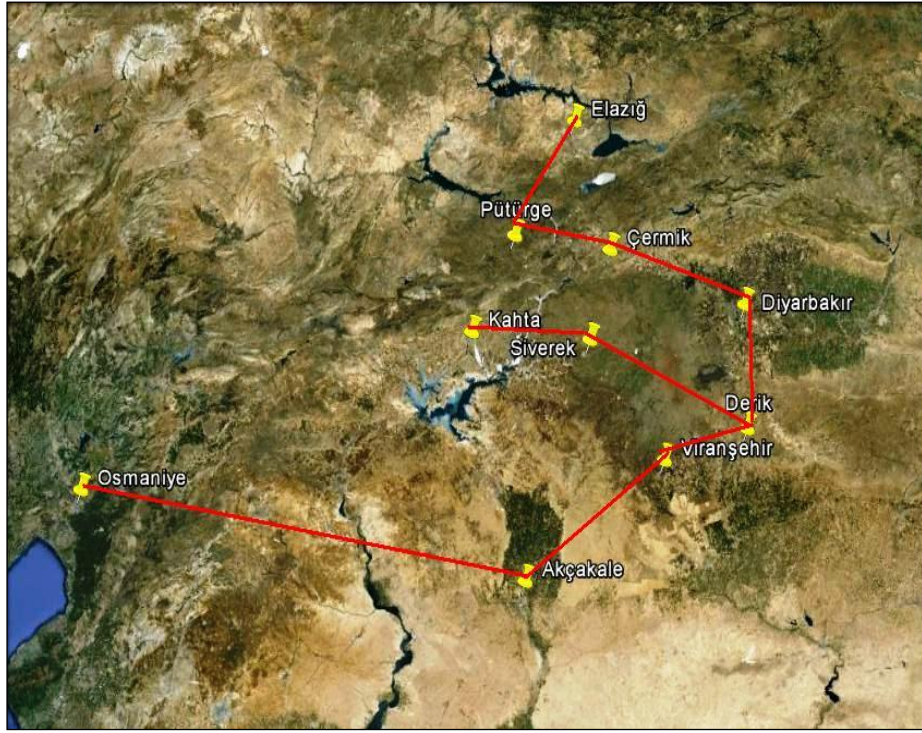
ı. Kırıkhan ve İskenderun depolarından alınan mallar Hassa batısındaki dağlık bölgeden dağ yolları ile Osmaniye ve kısmen Ceyhan mıntıklarından bir kol ile Kayseri ve diğer bir kol ile Adana bölgesine yayılmaktaydı.

İran sınırından diğer bölgelere göre daha az giriş yapılmaktaydı. Bu sınırdan önemli geçişler ise Kotor (Kotur) ve güneyinden Gevar, (Yüksekova) Hakkâri üzerinden yapılarak, kaçak mallar Hoşap üzerinden Van'a getirilmekteydi⁴¹³. Tespit edilen güzergâhların günümüzdeki haritalar üzerindeki yerleri ise şu şekildedir⁴¹⁴:

⁴¹²Umumi Müfettişler Konferansı, s.164.

⁴¹³Umumi Müfettişler Konferansı, s.165.

⁴¹⁴B.C.A., 030.10.180.244.6.4.

Harita- 1

Akçakale deposundan çıkan mallar Osmaniye, Kâhta ve Elazığ'a kadar ulaşıyordu.

Harita- 2

Irak'ın İmadiye kaçak deposundan alınan mallar Van'a kadar götürülmekteydi.

Harita- 3

Kamışlı kaçak deposundan alınan mallar Midyat, Savur, Diyarbakır, Silvan, Sason, Erzurum'a ulaşır.

Harita- 4

Andıvar ve Dirik kaçak malları Şırnak, Pervari, Siirt üzerinden Van'a ulaşıyordu.

Harita- 5

Zaho kaçak deposundan alınan mallar Şırnak, Eruh, Bervari, Siirt üzerinden Van'a ulaşıyordu.

Harita- 6

Amude merkezinden alınan mallar Trabzon'a kadar ulaşıyordu.

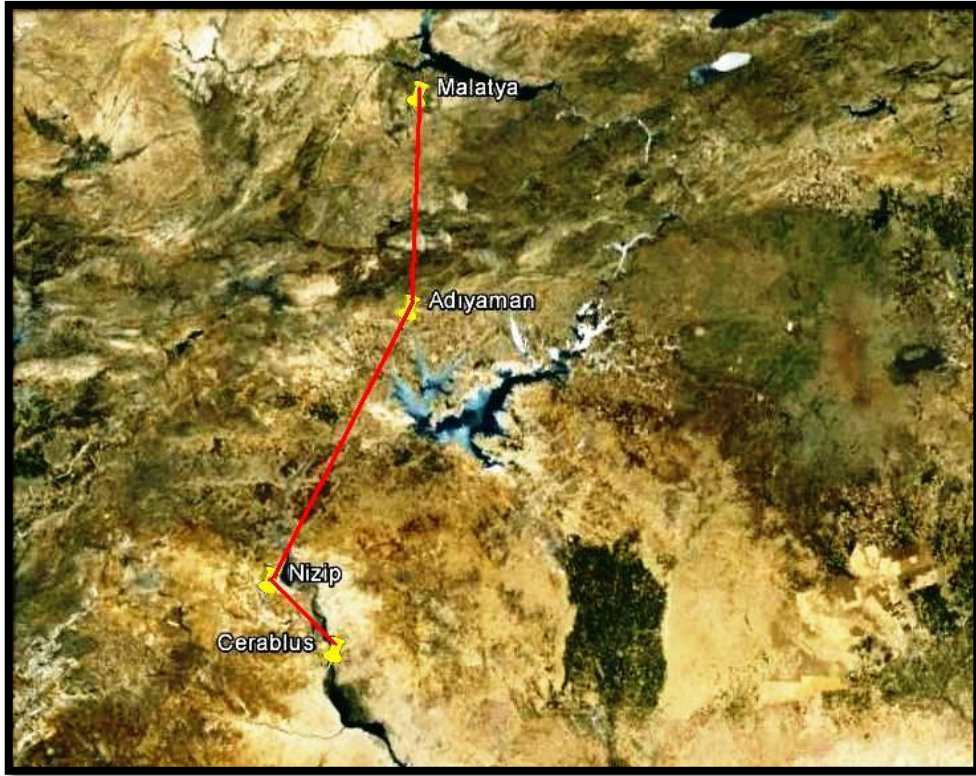
Harita- 7

Resulayn deposundan çıkan mallar Osmaniye ve Erzincan'a kadar ulaşıyordu.

Harita- 8

Arappınar'ından çıkan mallar Elazığ'a kadar ulaşıyordu.

Harita- 9

Cerablus Kaçak deposundan alınan mallar Nizip, Adiyaman üzerinden Malatya'ya ulaşıyordu.

Harita- 10

Halep'ten çıkan mallar bir kolla Adana'ya diğer bir kolla Samsun'a kadar ulaşıyordu.

Harita- 11

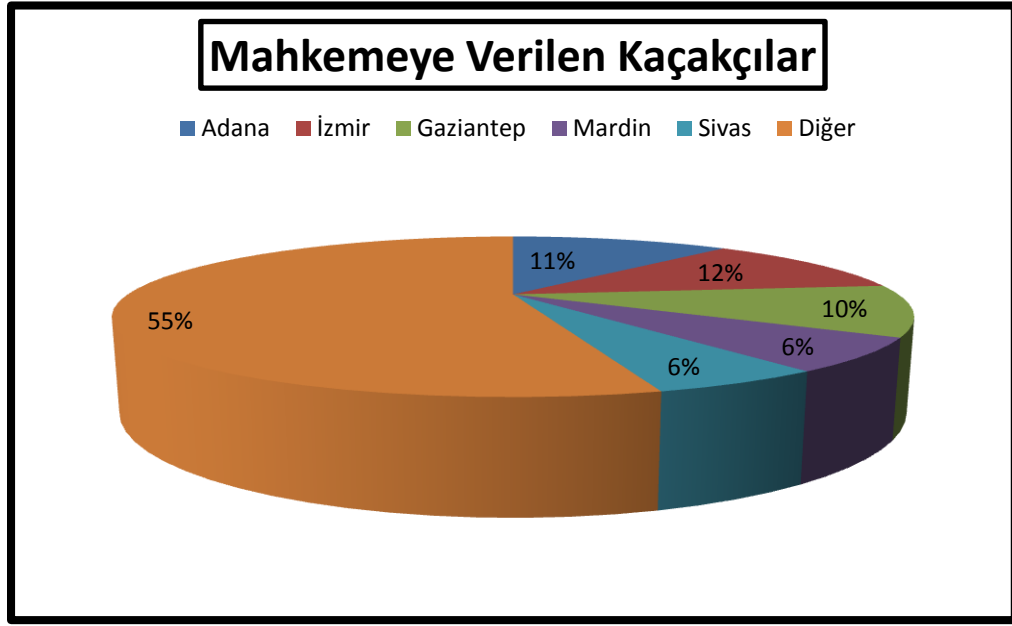
Kamışlı kaçak deposundan Mardin, Midyat, Siirt, Beşiri üzerinden Silvan'a ulaşıyordu.

3.7. Kaçakçıların Profili ve Adli Tahkikat İstatistikleri

Kaçakçılık eylemi ve bu eylemin içerisinde yer alan kişilerin profilini yansıtmaları için İstatistik Genel Müdürlüğü tarafından 1932 yılında hazırlanan rapor önemli bilgiler sunmaktadır.

İstatistik raporunda: “1933 senesinde de bu istatistiğe devam olunacaktır. Gelecek sene sonunda alınacak neticeler iki senenin mukayesesini temin etmek sureti ile daha faydalı olacaktır” ibaresi ile raporun hazırlanmasındaki amaçlarda kaçakçılık ve kaçakçıları analiz ve yıllar arası karşılaştırma isteği olduğu görülmeye rağmen sonraki yıllarda düzenli bir çalışma olmadığı göze çarpmaktadır.

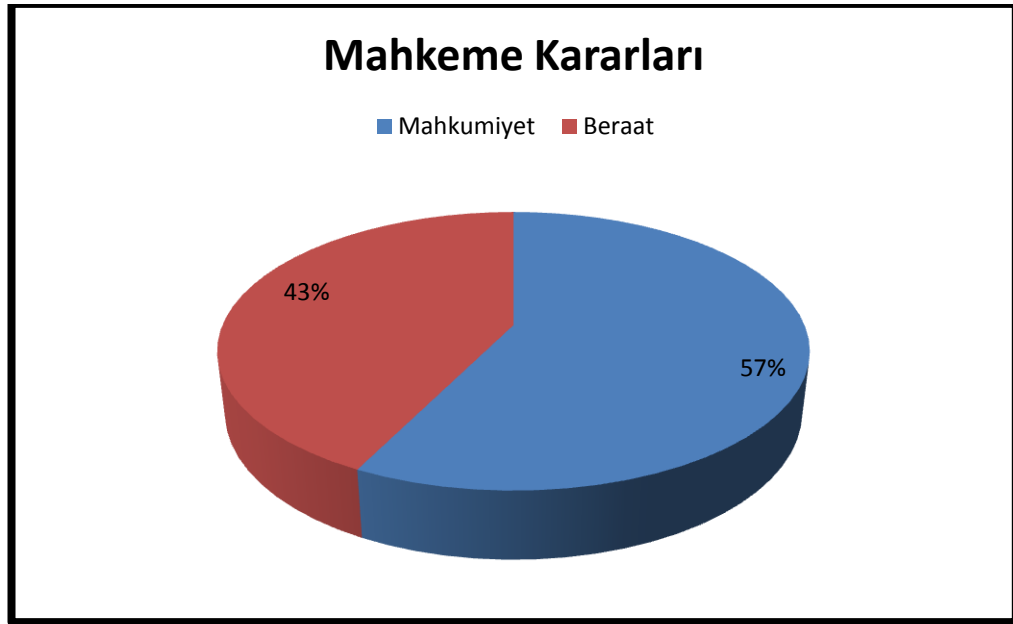
1932 yılında hazırlanıp Gümrük ve İnhisar Vekâleti ile Adliye Vekâletine sunulan rapora göre kaçakçılık olayları ve kaçakçılara dair istatistikler şu şekildedir:

Tablo-18

Mahkemeye Verilen Kaçakçılar

Mahkemeler 1932 yılında toplam 6833 kaçakçı hakkında karar vermişti. Bu kararların 785'i Adana'ya, 793'ü İzmir'e, 704'ü Gaziantep'e, 446'sı Mardin'e, 378'i Sivas'a ve 3.106'sı ise diğer illere aittir. Buna göre kaçakçılık nedeniyle mahkemeye verilenlerin %45'ini dört il oluşturmaktaydı⁴¹⁵.

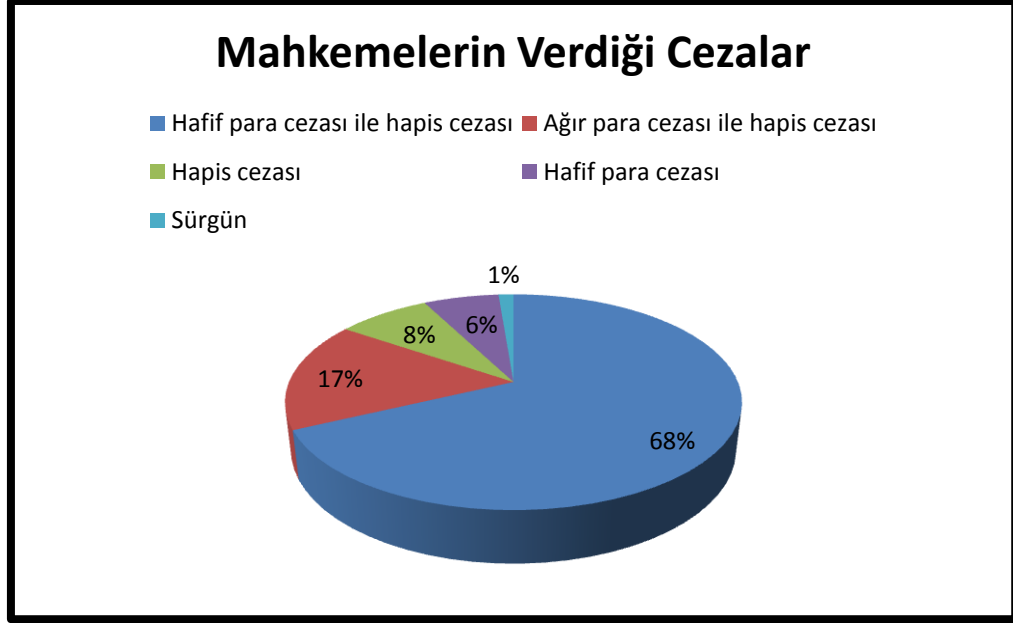

Tablo-19

⁴¹⁵B.C.A., 030.10.241.36.2.

Mahkeme Kararları

1932 yılında mahkemeye sevk edilen 6833 kaçakçıdan 3920'si mahkûm olurken 2913'ü beraat etmişti. Genel karar içerisinde %43'lük beraat oranı yüksek bir rakam olarak dikkat çekmekteydi. Bu durumda cezaların bir kısmının para cezasına çevrilmesi⁴¹⁶, bir kısmında yeterli delil bulunamaması gibi etkenler ön plana çıkmaktaydı⁴¹⁷.

Tablo-20

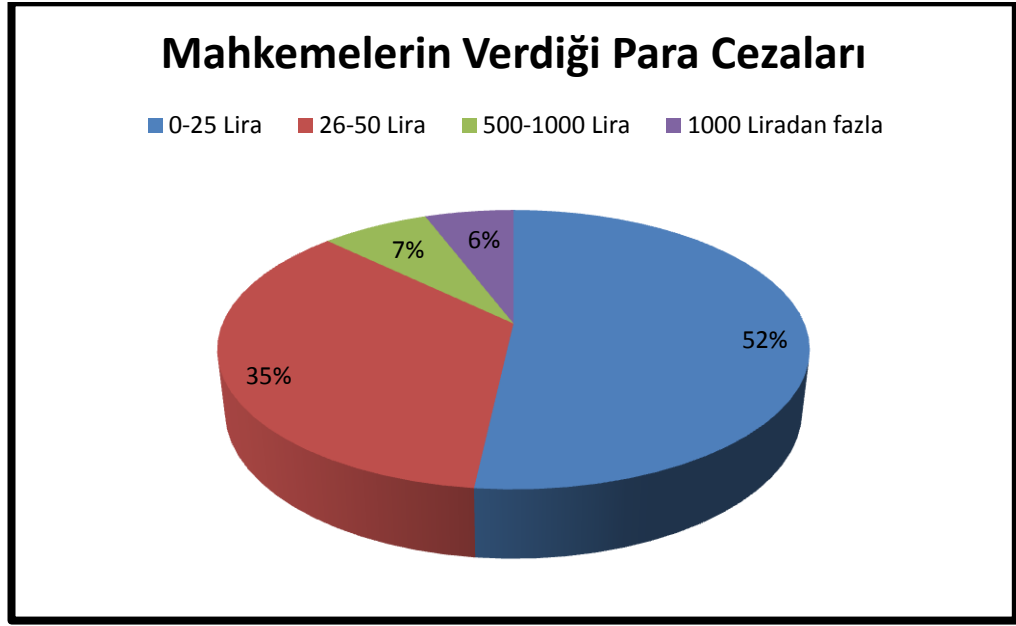
Mahkemelerin Verdiği Cezalar

Mahkemelerin vermiş olduğu 3920 mahkûmiyet cezasından %1'lik orana sahip 49 kişinin almış olduğu sürgün cezası dikkat çekmekteydi. Asayiş bozan ve bu eylemini “sanat haline” getiren kişiler bölgedeki diğer kişileri de etkilemesin diye başka bölgelere gönderilebilmekteydi. Diğer dikkat çeken bir oransa mahkûmiyet cezası alanların

⁴¹⁶Para cezasını ödeyemeyenlerin, hastalık ya da malullüğü doktor raporu ile sabit ise affedilebiliyordu; Üzerinde kaçak tütünle yakalanan ve beş lira para cezasına çarptırılan İsmail oğlu Kürt Mahmut'un malullüğü doktor raporu ile sabit olduğu için Adliye Vekaletinin 3/12/1931 tarih ve 757/82551 numaralı tezkeresi ile yapılan teklif üzerine İcra Vekilleri Heyetinin 9/12/1931 tarihli toplantısı ile affedilmesi B.C.A., 030.01.801.02.247.800.5; Kaçak tütünden hapse mahkum edilen Bursa'nın Alacahırka mahallesinde Kasap İbrahim hanesinde Osman oğlu Hüseyin hastalığı raporla sabit olduğu için İcra Vekilleri Heyetinin 13/3/1932 tarihli toplantısında alınan kararlar ile affedilmişti. B.C.A., 030.01.801.02.261.700.5, Affedilme işleminde 1924 anayasasının 42. Maddesindeki “Cumhurbaşkanı, Hükümetin teklifi üzerine, daimi malullük veya kocama gibi özlük sebeplerden dolayı belli kimlerin cezalarını kaldırabilir veya hafifletebilir.” maddesine atıf yapılmaktadır. *Düstur* Devre. I, C. 26 s.170.

⁴¹⁷B.C.A., 030.10.241.36.2.

%68'inin(2632 kişi) hafif para cezası ve hapis cezasına çarptırılmasıydı. Bu durum, cezaların caydırıcılığı konusunda tartışmaları da beraberinde getirmişti⁴¹⁸.

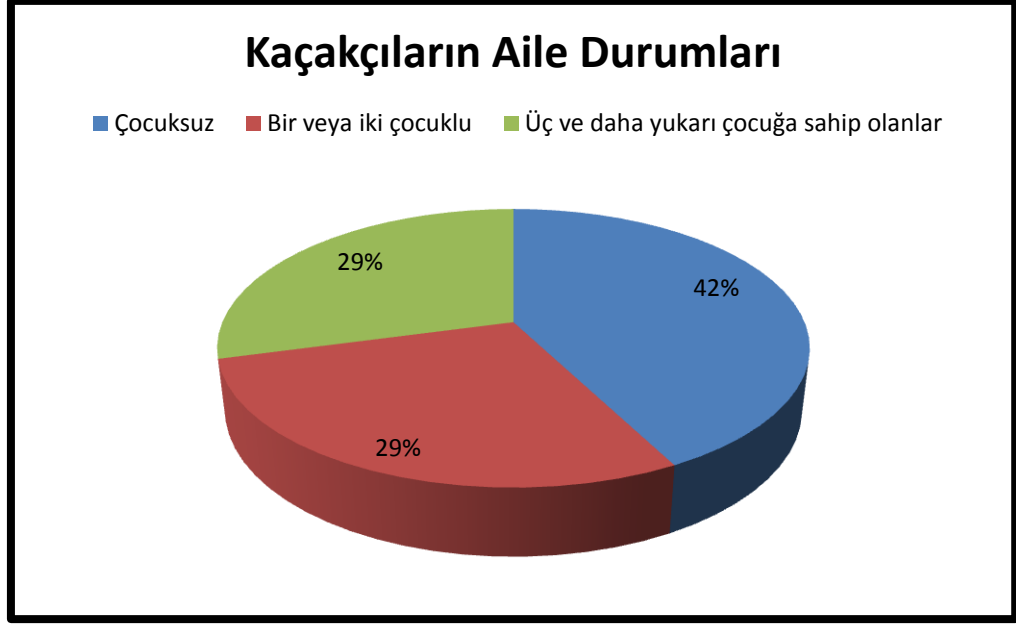
Tablo-21

Mahkemelerin Verdiği Para Cezaları

Mahkemelerin verdiği para cezalarının %87 gibi önemli bir bölümünü 0-50 lira arasındaki miktar oluşturmaktaydı. 1931 yılında yakalanan kaçak oranlarından sadece tütün ve sigara kâğıdını düşündüğümüzde 12 aylık dönem içerisinde 57.406 kilo tütün ve 94.545.097 adet sigara kâğıdı yakalanmıştı. Yakalanan diğer kaçak malları göz önünde bulundurmaksızın iki ürün üzerinden verilen ceza miktarını düşündüğümüzde yakalanan kaçak malların maddi değeri ve verilen ceza miktarı karşılaştırmasında ceza düşüklüğü daha net görülebilmekteydi⁴¹⁹.

⁴¹⁸B.C.A., 030.10.241.36.2.

⁴¹⁹B.C.A., 030.10.241.36.2.

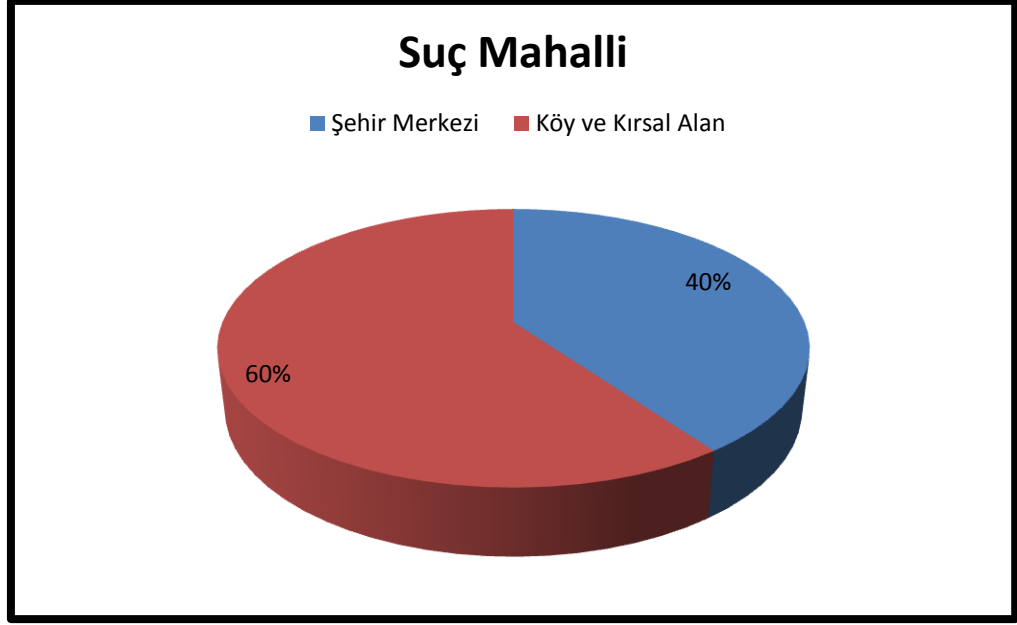

Tablo-22

Kaçakçıların Aile Durumları

Yakalanan kaçakçıların %86.25'i ihtisas mahkemelerine, %13.75'i ise diğer mahkemelere sevk edilmişti. Verilen hapis cezalarında 2164 kişi 4-6 ay hapse mahkûm olurken, 242 ise kişi bir seneden fazla mahkûmiyet cezası almıştı. Yakalanan mahkûmların 3626'sı erkek iken 294'ü kadındı. Yaş itibari ile de 3232'si 21 yaşın üzerinde idi. Medeni durumlarına göre incelendiğinde ise 2725'i evli ve 1195'i bekâr veya duldur⁴²⁰.

⁴²⁰B.C.A., 030.10.241.36.2.

Tablo-23

Kaçak Malların Yakalanma Yerleri

Kaçakçılık suçundan yakalanan kişilerin %60'ını kırsal bölgelerin oluşturması, köy ve kırsal alandaki kaçakçılık olaylarının şehirlere oranla daha yüksek olmasının yanında sınır kaçakçılığının kırsal alandaki kaçakçılığa yansımaları da görülmektedir⁴²¹.

⁴²¹ B.C.A., 030.10.241.36.2.

Tablo-24

Kaçakçıların Eğitim Durumları

Yakalanan kaçakçılar ile ilgili en çarpıcı istatistik ise eğitim durumlarına aittir. Mahkûm edilen 3920 kaçakçıdan 3422'si eğitimsizdir. Farklı bir şekilde bakmak gerekirse yakalanan her 10 kaçakçıdan yaklaşık 9'u herhangi bir eğitim almamıştı⁴²².

3.8. Kaçakçılığa Karşı Çözüm Arayışları

Kaçakçılığın en önemli nedenlerinin başında kaçak mal ile piyasada satışı yapılan mal arasındaki fiyat farkıydı. Bu nedenle de ekonomik çözüm önlemlerinin başında kaçak mal ile piyasadaki malın arasındaki fiyat farkının yakınlştırılması gelmekteydi⁴²³.

Bu amaçla değişik dönemlerde farklı isimlerle ucuz sigaralar çıkarılmıştı. Bunlar içerisinde “Köylü” ve “Asker” sigarası önemli bir yere sahipti. Ancak İnhisar İdaresi'nin (Tekel İdaresi) kaçakçılıkla mücadele etmenin yanı sıra kâr etmek amacını ön plana çıkarması istenilen sonucu sağlamamıştı. 1000 adet köylü sigarası üretmek için ihtiyaç duyulan tütün yaklaşık olarak 50 kuruşa mal olmaktaydı. Bunun yanı sıra sigara kutu

⁴²²B.C.A., 030.10.241.36.2.

⁴²³B.C.A., 030.10.180.244.6.25 Kaçakçılığı yapılan ürünlerin ucuza satılmasını sağlamak çok sık gündeme gelmekteydi; “Üzerinde kaçakçılık yapılan eşya ucuza satılacak” *Cumhuriyet*, 11 Şubat 1936; Gümrük ve İnhisar Vekili Ali Rana “Bu sene kaçağa neden olan malları ucuzlatacağız” *TBMMZC Devre 4*, C.8, İçtima: 52, s.269; Bursa Milletvekili Rüştü Bey “Eğer sigara köylerde ucuz satılırsa hem kağıt kaçakçılığının önüne geçilmiş, hem de köylünün gazete ve uçurtma kağıdı gibi gayri sıhhi kağıtları kullanmasının önüne geçilmiş olur.” *TBMMZC Devre. IV*, Cilt. 3, İçtima: 32, s.240; “Ucuz tütünler” *Akşam*, 22 Şubat 1932; 1931 yılında Urfa'da gümrüklü şekerin kilosu 65 kuruşa satılırken kaçak olarak getirilen şeker 25-30 kuruşa satılmaktaydı. Tütün fiyatları da iki katına ulaşıyordu. *Akşam*, 22 Aralık 1931.

ücreti, sigara kâğıdı, işçi ücretleri ve diğer genel masraflar eklendiğinde 1000 adet sigaranın maliyeti yaklaşık olarak 80 kuruşa mal olmaktaydı. Ancak İnhisar idaresi, %250 yakın bir kârla 1000 adet sigarayı 300-350 kuruşa satmaktaydı. Satılan sigaranın piyasadaki diğer sigaralara göre daha kötü kâğıt ve tütünden imal edildiği düşünüldüğünde fiyatın yüksekliği dikkat çekmekteydi⁴²⁴.

Bir diğer etken; sınır komşusu olan ülkelerin güvenlik önlemlerine bakışıydı. Bu konuda Suriye'deki Fransız otoritesi Türk tarafının çıkarlarından uzak duruş sergileyebilmekteydi. Bu duruma karşı İçişleri Bakanlığı'ndaki yaklaşım ise Suriye'deki hâkim otoriteden askeri emniyet gibi iktisadi emniyetin de sağlanmasının istenmesiydi. Örneğin; Resul, Akit, Haco, Şahin oğulları, Nuh, Melik Ahmet, Dirikli İlyas, Cemil Paşa oğulları gibi hem çetecilik hem de kaçakçılık yapan kişiler ile sınır ötesindeki Kamışlı'da Taşnak Cemiyet başkanlarından ve kaçakçılardan Eczacı Samoel, Hasip, Sehirdiryan; Akçakale'de Ekber Ekbercan; Arappınarı'nda Ohannes Taşcıyan gibi kişilerin sınırdan uzaklaştırılmalarının istenmesi önemli görülmekteydi. Bu gruplar hem sınırlarımızın emniyetini bozmakta, hem de kaçakçılığı siyasi suikastlara alet etmekteydiler. Siyasi propagandalarla yanlarına çekemedikleri ağaları, aşiret reislerini ve nakliyecileri kaçakçılığa alıştırarak kendilerine bağlamaya çalışmaktaydılar. Bu durumu kaçakçıları devlet kuryelerine düşman duruma getirmiş ve güney sınırındaki Taşnakların propaganda aracı haline gelmeleri tehlikesini de ortaya çıkarmıştı.

Bölgede sınır kaçakçılığına çözüm olarak öne çıkan önemli düşüncelerden birisi de sınır köylerinin ihtiyaçlarının tespiti yapılarak bu maddeleri piyasa fiyatından daha ucuza sınıra yakın köylere temin etmektir. Ancak bu uygulansa bile kaçakçılığı geçim olarak gören guruplar kaçakçılığa devam ederek sınırdan geçirdikleri malları iç bölgelere götürmeye devam edebilecekleri düşüncesiyle bu çözüm yaklaşımına eleştirel bakılmıştı⁴²⁵.

Kaçakçılığın ortaya çıkmasındaki nedenler arasında Türkiye'de sanayi kuruluşlarının her bölgeye yayılamamış olması da önemli bir etkendi. İstanbul'da üretilen ürünler Türkiye'nin uzak bölgelerine dağıtılırken nakliye ücretlerinin de eklenmesiyle fiyatları artmaktaydı. Bu nedenle temel ihtiyaç maddelerinin sanayi kuruluşlarının Diyarbakır, Urfa,

⁴²⁴Habip Edip, *Avrupa'nın Muhtelif Memleketlerinde Tütün İnhisarları ve Türkiye Tütün İnhisar İdaresi*, s.17.

⁴²⁵B.C.A., 030.10.180.244.6.26; Gümrük ve İnhisar Vekili Ali Rana "Kaçağa masraf yapmaktansa fiyatın düşürülmesi telif ediliyor bunu da yapacağız ama kaçak biter denemez" *TBMMZC Devre 4, C.8, İçtima: 52*, s.269.

Gaziantep gibi bölgelere açılması ulaşım masraflarını azaltacağı için ürün fiyatlarında gözle görülür bir düşüş yaratabilir ve kaçak oranlarını azaltabilirdi⁴²⁶. Bu bağlamda yapılan girişimlerle Kilis'te açılan küçük bir tezgâh ayda iki bin metreye yakın ot ipekli kumaş satmaya başlamıştı⁴²⁷.

3.8.1. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın Kaçakçılığa Karşı Çözüm Önerileri

Atatürk döneminin değişmez İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın doğu vilayetlerine yaptığı ziyaret⁴²⁸ sonrasında hazırlamış olduğu kaçakçılık raporunun sonuç bölümünde, sorunun çözümüne dair dikkat çekici öneriler yer almaktaydı.

Bu öneriler arasında istihbaratın sağlanması önemli bir yere sahipti. İstihbarat konusunun öne çıkmasında ziyaretler esnasında istihbarat sayesinde elde edilen sonuçlar etkili olmuştu⁴²⁹. Bu nedenle Şükrü Kaya ziyaret sonrasında hazırladığı raporunda “*Kara ve deniz sınırlarının maliye vekâletine bağlanarak, istihbarat araçları ile eksikleri tamamlanmış bir hale getirilmesi*” önerisini sunmuştu. Bu doğrultudaki önemli adımlardan birisi ziyaretten sekiz yıl sonra Hatay'da yapılması kararlaştırılmıştı. Hatay'a komşu olan bölgelerden Hatay'a yapılacak kaçakçılığı engellemek için Antakya İstihbarat Amirliği'ne bağlanmak üzere birer “*yuvabaşı*” olarak tabir edilen istihbarat merkezleri kurulması kararlaştırılmıştı. Bu amaçla bir tane İskenderun'da, iki tane Suriye'de, bir tane Lazkiye sınırı karşısında olmak üzere sınıra yakın 4 tane istihbarat noktası kurulmuştu. Bu istihbarat ağının Türkiye içerisinde uzantılarını sağlamak için 9 tane de yerli istihbarat noktası oluşturulmuştu. Ayrıca Antakya'da istihbarat ağını kurmaya memur edilen Cemil Ülgen'e yardımcı olması için Gümrük Muhafaza mürettebatı yaya memurlarından 2559 sicil numaralı Medet Lobut ile 493 sicil numaralı Hüseyin Yüksel görevlendirilmişti⁴³⁰.

Şükrü Kaya'nın raporundaki diğer çözüm önerileri ise ana hatlarıyla şunlardı:

İç bölgelerdeki takibi kır ve köylerde jandarmaya, polis teşkilatı olan yerlerde polise bırakmak, kaymakam ve valileri kaçakçılık konusunda yasalar dâhilinde sorumlu hale getirmek, kaçak arama usullerinin basitleştirilerek, mülkiye ve zabıta amirlerine araştırma

⁴²⁶ İçişleri Bakanı Şükrü Kaya “Devletin bir yardımı, Hereke'nin küçük bir teşebbüsü bir muhafaza alayı kadar kaçakçılığa mani olabilir.” B.C.A., 030.10.180.244.6.27.

⁴²⁷ B.C.A., 030.10.180.244.6.28.

⁴²⁸ İçişleri Bakanının ziyareti Kasım-Aralık 1931 tarihlerini kapsamaktaydı.

⁴²⁹ İç İşleri Bakanı Şükrü Kaya “Şark vilayetlerinde bazı kasaba ve şehirlerde haberciler vasıtası ile yerleri tespit edilen bazı kaçak depo ve satış yerleri bastırılarak bir hayli kaçak eşya ele geçirildi. Vilayetlerde iyi haberciler temin ederek bunlar vasıtası ile şehir ve kasaba merkezlerinde, köylerde kaçak gizleme ve satış yerlerini tespit ederek sık sık baskınlar yapsın” B.C.A., 030.10.116.80.81.8.

⁴³⁰ B.C.A., 030.180.102.124.61.4.

yetkisi vermek, kaçakçılıkla ilgili suçluların, tutuklu olarak yargılanmasını sağlamak, kaçakçılığa ait mahkeme usullerinin basitleştirilerek mahkeme sürelerinin kısaltılmasını sağlamak, Kaçakçılığa ait nakliye vasıtalarına el koymak,⁴³¹ kaçakçılığı ve kaçakçılığa yardım etmeyi sanat haline getirmiş kişileri⁴³², kaçakçılık yaptıkları alanlardan başka bölgelere göndermek⁴³³, gümrük beyannamelerini, dükkân ve mağazaların mevcut mallarının listelerini düzenli şekilde kontrol etmek, ayak satıcıları, bohçacı gibi seyyar satıcıların kimliklerini tespit ederek kontrol altına almak, şehirlerarasında iş yapan kamyon ve otomobil şoförlerini kayıt altına alarak, kaçakçılık mallarının taşınmasında, otomobil ve kamyonların kullanılması durumunda her kime ait olursa olsun bu araçlara el koymak, mahalli ticaret odalarını, çarşı ve pazardaki kaçak eşyaların aranması ve bulunması ile sorumlu tutmak, kaçağı ihbar edenlere ikramiyelerinin peşin olarak ödenmesini sağlamak⁴³⁴, kaçakçılıktan el koyulan malların, satılmasını ve korunmasını belirli düzen içerisinde gerçekleştirmek, sınır üzerindeki pasavan ve pasaport alan kişilerin kaçakçılık yapmalarına engel olacak önlemler alarak, sınırın diğer tarafıyla ticari ilişkileri olanları kontrol altına almak, sınır üzerindeki tren ulaşımını daha güvenli hale getirmek için Suriye tarafından yolcu alımına dair daha geniş bilgilere ulaşmak gibi önlemler yer almaktaydı⁴³⁵.

Ancak bu önlemlerin raporlardaki kararlı “ivedi yapılması” yaklaşımlarına rağmen kısa vadede yapılamadığı anlaşılmaktadır.

3.8.2.Gümrük Muhafaza Genel Komutanı General Seyfi Düzgören’in Kaçakçılığa Karşı Çözüm Önerileri

Şükrü Kaya’nın 1931 yılında yerinde incelemelerle⁴³⁶ geliştirdiği çözüm önerilerinin benzerlerine 1936 yılında yapılan Umumi Müfettişler toplantısında rastlanacaktı. Toplantıda bu sefer çözüm önerilerini sıralayan Gümrük Muhafaza Genel Komutanı

⁴³¹B.C.A., 030.10.180.244.6.23.

⁴³²Bu konuda Şükrü Bey’in raporundan iki yıl önce önemli bir uygulamaya başlanmıştı. Milli Eğitim Bakanlığının gönderdiği genelgeye ilkokul öğretmenleri kaçakçılığa karşı bulundukları bölgelerde halkı bilinçlendireceklerdi. *Akşam*, 1 Ocak 1929.

⁴³³Trakya sınırında kaçakçılık yapan ve bu bölgede durmaları uygun görülmeyen 24 kişi sürgün edilmişti. B.C.A., 030.10.180.102.124.15.

⁴³⁴Benzer bir teklif Emniyet Genel Müdürlüğünün 21/6/1931 tarihli raporuna da yansımıştı. “Muhafaza müdürlüğüne kaçakçıları ihbar edenlere vermek için para tahsis edilmelidir.” B.C.A., 030.10.180.243.21.

⁴³⁵B.C.A., 030.10.180.244.6.24.

⁴³⁶Şükrü Kaya’nın yapmış olduğu inceleme gezisi sonrası kaçakçılık olaylarını İsmet İnönü’de yakından takip etmiş, yapmış olduğu geziler esnasında bölge valilerine kaçakçılığa dair talimatlar vermişti. Urfa’dan yazmış olduğu telgrafında “Gaziantep vilayetinin vuku bulacak kaçakçılıktan birinci derecede idare-i mülkiye ve onun başında vali mesuldür. Valilerin kendi mıntıklarındaki fenni tertibat ve konusu esasen gümrük muhafaza umum kumandanlığına aittir.” diyerek bölge valilerini kaçakçılık hakkında uyardı. B.C.A., 030.10.180.244.10.

General Seyfi Düzgören'di. Seyfi Bey, raporunu hazırlarken Şükrü Bey'in raporundan faydalandı mı bilinmez ama çözüm önerilerinin geçen beş yıla rağmen aynı olması dikkat çekiciydi.

Seyfi Düzgören'in çözüm önerilerinden dikkat çekenleri şunlardı:

Neye mal olursa olsun, karşılıklı toprak tasfiyesine bir an önce karar verip halkımızı karşının isteklerine ve pazarlarına diz çöktürmekten kurtarmalı ve bu tasfiye yapıncaya kadar pasavanla gidiş-gelişi güvenli bir yöntemle yapmak, Türk tarafı ile Suriyelileri birbirine karıştırmadan trenlere bindirecek şekilde istasyonlarda önlem almak, Suriye demiryolu şirketine, her iki tarafın yolcularını kapalı ve ayrı vagonlarda taşımak, bunun yapılamadığı durumlarda Türkiye'den geçen Suriye yolcularına transit yolcu hakkı vermemek, güney illeri halkımızı Suriye pazarlarından kurtarmak için bu bölgelere taşınacak mallardan az nakliye ücreti almak, Ermeni kaçak depolarında ucuza satılan mallara rekabet edecek şekilde halkımıza mal temin etmek⁴³⁷.

Geçen beş yıla rağmen çözüm önerileri, konu başlıklarıyla birlikte yazım tarzları bile kimi bölümlerde birebir aynıydı. Bunda sınır sorunlarının Suriye ile çözülmesinin gecikmesi, gerekli teşkilatların maddi nedenlerle kurulamaması, yetişmiş memura duyulan ihtiyacın karşılanmasında ortaya çıkan sorunların yanı sıra devlet idare sisteminin yavaşlığı da göz ardı edilemezdi.

3.8.3. Gümrük Muhafaza Müdürlüğünün Askerileştirilmesi

Kaçakçılıkla mücadelede kaçakçıların silahlı gruplar olması, güvenlik güçlerine karşı silah kullanmaktan çekinmez tutumları Gümrük Muhafaza Müdürlüğü yapılanmasını askeri nizamaya göre yeniden düzenlemeyi zorunlu kılmıştı⁴³⁸.

Bu düzenlemeye göre gümrük muhafaza memurları asıl görevlerini değiştirmeden askeri birliklerde olduğu gibi tabur, bölük, takım, manga olarak şekillenecekti. Yeni yapılanmaya göre sınır hattı üzerinde bulunan gümrük kıtalarına mensup karakollar aynı zamanda sınır güvenliğinden de sorumlu olacaktı. 1931 yılında hazırlanan 1841 sayılı kanun ile sınırdaki gümrük kıtalarının konuşlanması maliye vekâletine bırakılırken bunun için Genelkurmay Başkanlığı'nın görüşünün alınması gerekmekteydi. Bu düzenlemeyle

⁴³⁷ *Umumi Müfettişler Konferansı*, s.168.

⁴³⁸ Güney bölgesinde kaçakçılara karşı savunma amaçlı zırhlı araç kullanılması kararlaştırılmıştı. 1929 yılında bazı bölgelerde bu uygulamaya geçilmişti. *TBMMZC Devre. III, C. 8, s.4-5*; Kaçakçıların takibi için zırhlı araç alımı yanında deniz takibatı için de motorbot alınmıştı. *B.C.A., 030.180.102.124.15; B.C.A., 030.10.01.02.327.3.20.*

muhafaza müdürlüklerinin memur alım ve eğitimlerine de askeri şartlar gelmekteydi. Bununla birlikte getirilen askerleşme sürecinde dikkat çeken bazı şartlar şunlardı: Piyade talimleri gümrük kıtaları için de esastı, gümrük kıtaları zabitlerinin maaşları, terfileri, istifa ve emeklilikleri ordudaki gibi düzenlenecek, gümrük erlerinin ilk altı aylık hizmetleri Genelkurmay Başkanlığı'nın göstereceği kıtalarda askeri usullere göre yapılacaktı⁴³⁹.

Alınan bu önlemlerle askerileşen kıtaların kaçakçılara karşı etkili bir konuma gelmesi sağlanmıştı.

3.8.4.Türkiye-Yunanistan Arasında Yapılan Kaçakçılığın Men ve Takibi Sözleşmesi

Türkiye-Yunanistan arasındaki Ege Denizi ve adaları geniş bir sahayı oluşturmaktaydı. Bu alan içerisinde kaçakçılığın engellenmesi için taraflar 15 Ocak 1937 tarihinde Ankara'da iki nüsha olarak bir sözleşme imzalamıştı. Türkiye sözleşme için Numan Menemencioğlu'na yetki verirken, Yunanistan Raphaeli'yi görevlendirmişti.

Sözleşmeye göre; taraflar suçluların milliyeti ne olursa olsun, kendi topraklarında diğer tarafın aleyhinde kaçakçılık faaliyetinde bulunacak olan şahısların yakalanması ve kaçak oluşumunun engellenmesi için gerekli önlemleri alacak ve diğer tarafı da bilgilendirecekti⁴⁴⁰.

Tarafların bilgilendirme öncelikleri ise suçluların kimlikleri, faaliyet alanları, kaçakçılık yaptıkları eşya, kullandıkları nakil vasıtaları ve bunların özellikleri gibi maddelerdi. Kaçakçıların takibi durumunda taraflar birbirlerinden ayrıntılı olarak açıklanan özel bir haberleşme yöntemi⁴⁴¹ ile yardım isteyebilecekti. Sözleşmenin uygulanması safhasında ilgili Türk ve Yunan makamları da bilgilendirilmişti⁴⁴². Tarafların haberleşme

⁴³⁹TBMMZC Devre. III, C. 8, s.4-5

⁴⁴⁰Resmî Gazete, S. 3603, 13.05. 1937.

⁴⁴¹Haberleşme için şu yöntem kullanılacaktı: Gündüz; Büyük direğe devletin küçük bir bayrağı ve uluslar arası kodun A.M harfleri; Gece, büyük direğe kısa mesafeli üç ışık, direğin en üstündeki ilk iki ışık yeşil sonuncusu kırmızı olacaktı; hava fişekleri, birer dakika ara ile iki yeşil, bir kırmızı olarak kullanılacaktı, bu işaretleri alan taraf memurları aynı işaretleri tekrar ederek görüldü cevabını verecekti. *Resmî Gazete*, S. 3603, 13.05. 1937.

⁴⁴²Uygulama safhasında Türk tarafında: Ankara, İstanbul(Genel Gümrük Muhafaza Kumandanı), İzmir(Ege denizi Gümrük Muhafaza Kumandanı), Karaağaç-Edirne(Gümrük Muhafaza Kumandanı Müdür Muavini), Enez(Gümrük Muhafaza Kumandanlığı şube şefi), Ayvalık(Gümrük Muhafaza Kumandanı), Çeşme(Gümrük Muhafaza Kumandanı), Kuşadası(Gümrük Muhafaza Kumandanı), Karine(Gümrük Muhafaza Kumandanı), Uzunköprü(Gümrük Muhafaza Kumandanlığı şube şefi) bilgilendirilecek iken Yunan tarafında: Atina (Maliye Nezaretinde kaçakçılığın takibi dairesi), Pire (Maliye Nezareti şubesi), Kadıköy(Dikea) Gümrük müdürü, Nea Orestias Gümrük Müdürü, Kuleli Burgaz Gümrük Müdürü, Dedeağaç (Alexandropolis) gümrük Müdürü, Midilli Gümrük Müdürü, Sakız Gümrük Müdürü, Vathy (Sisam) Gümrük Müdürü, Figani (Sisam) Gümrük Müdürleri bilgilendirilecekti. *Resmî Gazete*, S. 3603, 21.06.1937.

veya takibat için birbirlerine kurye göndermeleri durumunda ise kuryelerin sivil kıyafetle karşı tarafa güneş batmadan önce ulaşmış olmaları kararlaştırılmıştı⁴⁴³.

Türkiye-Yunanistan arasındaki sorunların çözüldüğü, dostluk antlaşmalarıyla ikili ilişkilerin giderek arttığı bir dönemde imzalanan kaçakçılıkla ortak mücadele sözleşmesi ile Ege Denizi'nden yapılan sigara ve tütün kaçakçılığına karşı önemli önlemler alınmıştı.

3.8.5. Türkiye-İran Arasında Yapılan Sınır Güvenliği Sözleşmesi

15 Haziran 1937 tarihinde Türkiye-İran arasında sınır güvenliğinin sağlanması için yapılan sözleşmede taraflar, kaçakçılığın önlenmesi için de iş birliği yapmayı taahhüt etmişti. Sözleşme için Türk tarafı Cemiyeti Akvam'ın daimi üyelerinden ve TBMM üyesi Cemal Hüsnü Taray ile Orta elçi Kemal Köprülü'ye yetki verirken İran da Dışişleri Bakanı (Hariciye Nazırı) Enayetullah Sami'yi görevlendirmişti.

Bu sözleşmeye göre; Türkiye-İran sınırının 50 kilometrelik iç kısmında meydana gelecek olaylara karşı işbirliği yapılması kararlaştırılmıştı⁴⁴⁴. İşbirliği yapılması konusunda dikkat çeken hususlar şunlardı:

Münferiden veya grup halinde, silahlı veya silahsız bir veya birkaç kişi tarafından sınırın kanunlara aykırı olarak geçilmesi; eşkıyalık, yağma, gasp, hırsızlık ve kaçakçılık fiillerinden birini işlemek maksadı ile sınırın geçilmesi; kanunlara aykırı olarak sınırın geçilmesine yardım ve teşvik etmek; taraflardan birisinin diğer taraf arazisinde bulunan karakollara, nöbetçilere, şahıslara ya da sınır taşlarına silah atması, hava yoluyla sınır ihlalleri konularında işbirliği yapmak⁴⁴⁵.

Tahran'da Fransızca iki nüsha olarak hazırlanan sözleşmenin özü, sınır güvenliğinin sağlanması, sınır ihlallerini azaltma, karşılıklı dostluğu geliştirme gibi etkenler olmasına rağmen, kaçakçılığa karşı da ortak işbirliğini gerektiren maddelere yer verilmesiydi.

⁴⁴³ Kuryeler taraflar arasında kullanılan özel kodların her altı ayda bir değiştirilmesi durumunda gönderildikleri gibi özel durumlarda da anlaşmada tanımlanan kimlikleri kullanmak şartı ile gönderilebiliyordu. Kullanılan kimlik modelleri için bakınız. ek-12.

⁴⁴⁴ *Resmi Gazete*, S. 3636, 21.06.1937.

⁴⁴⁵ *Resmi Gazete*, S. 3636, 21.06.1937. Madde 2 ve 13, s. 906.; 24 Mayıs 1928 yılında Türkiye-Bulgaristan arasında yapılan “münakit ticaret ve seyri sefaın mukavelenamesinin tasdikine mütedair kanun”nın 6.maddesinde Yunanistan ve İran ile yapılan anlaşmalarda olduğu gibi ayrıntılı olarak yer verilmesine de tarafların kaçakçılık karşısında önlem almalarını gerektiren bir maddeye yer verilmişti. *Resmi Gazete*, S. 907, 07.06.1928; Rusya ile de kaçakçılığın men ve takibi için ortak bir iş birliğine yönelinmesi için Moskova Büyük Elçisi Hüseyin Ragıp Efendiye yetki verilmişti. Ancak görüşmelerin Moskova'da yapılması durumunda Dahiliye Nezareti, Gümrük ve İnhisar Vekaleti, Genel Kurmay Başkanlığının görüşleri alınamayacağı için görüşmelerin Ankara'da yapılmasının daha uygun olacağına karar verilmişti. *B.C.A.*, 030.180.102.305.51.7; “Boğazlarda önlem” *Akşam*, 29 Eylül 1930.

Böylece 1937 yılı içerisinde Yunanistan'dan sonra İran'la da sınır güvenliği ve kaçakçılığın önlenmesi için önemli bir adım atılmıştı.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin iflas sürecinin ürünü olarak ortaya çıkan Reji İdaresi, tütün kaçakçılığı ve tütün politikalarında önemli bir yere sahipti. Reji İdaresi'nin tütün üzerindeki kontrolüne rağmen kaçakçılar önemli oranlara ulaşan bir tütün piyasasına hâkimdi. Öyle ki 1896 yılında kaçak tütün satışı Reji İdaresi'nin tütün satışından %25'den daha fazlaydı. Bu noktada idare için en önemli çıkış noktası silahlı bir güçle kaçakçılığın önlenmesiydi. Bu doğrultuda ülke içerisinde önemli tesirlere yol açacak olan kolculuk uygulamasına başlanmıştır.

Reji İdaresi'nin kaçakçılığın önlenmesinde en önemli kurum olarak gördüğü kolcular; hukuksal düzenlemeleri, toplum tarafından kabulleri ve toplum üzerindeki baskılarıyla önemli bir tartışma konusu haline gelmişti. Devletin merkezi gücünü yok sayan bu uygulamada kolcuların istihdam şartları da önemli bir yere sahipti. Reji yönetimi kolcu seçiminde yerel unsurlardan faydalanma yoluna gitmeyerek kolcuların halka karşı silah kullanması durumunda inisiyatif almalarını da en aza indirmeye çalışmıştı. Hatta bu uygulama içerisinde yer alan kolcular genel olarak eski mahkûmlardan seçilmiş, bütün hukuksuz uygulamaları karşısında idare tarafından desteklenmişti. Bu da doğal olarak toplum üzerinde bir kontrol mekanizmasını ortaya çıkarmıştı. Öyle ki bu durum 1884'te İzmir Reji İdaresi'nin dinamitlenmesi olayında olduğu gibi toplumsal olaylara da neden olabiliyordu. Kolcular hakkındaki bütün şikâyetlere rağmen kaldırılması süreci hiç de kolay değildi. Çünkü masrafları yabancı bir idare tarafından ödenen hazır silahlı bir güçtü. Nitekim devlet, Ege Bölgesi'ndeki eşkıya takibinde kolcuların yardımına başvurmak zorunda kalmıştı.

Kolcuların sayıları hızla artmış ve 1912 yılına gelindiğinde 8931 kişiye ulaşmıştı. Silahlı ve devlet kontrolü dışında kalan bu grup ile kaçakçılar arasında yaşanan çatışmalarda önemli oranlara ulaşan ölümler meydana gelmekteydi. Sayılar konusunda farklı rakamlar olmasına rağmen yıllık ortalama 1000 kişinin öldürüldüğü genel bir kabul olarak ortaya çıkmaktaydı. Bu durum kaçakçılık yapan kişilerinin tutumlarında da önemli bir etki yaratmış ve kaçağa çıkan gruplar yanlarına kefen almaya hatta imam götürmeye başlamıştı.

Reji İdaresi tarafından Osmanlı Devleti'nin kaçakçılıkla mücadele yaklaşımı çok sık eleştiriliyor olmasına rağmen deniz kaçakçılığında önemli bir değişim söz konusuydu. Bundaki en önemli etken ise deniz yoluyla tütün kaçakçılığı yapan gruplar önemli

oranlarda silah kaçakçılığı da yapmaktaydı. Bu durum doğal olarak ülke içerisine kontrolsüz silah girişi sağlayabilirdi. Hükümetin bu noktada en önemli çekincesi ise Meşrutiyet taraftarlarının bu silahlara ulaşmasıydı. Bu tablo istisnai şartlarda da olsa Osmanlı Hükümetini kaçakçılık konusunda Reji İdaresi ile iş birliğine yönlendirmişti.

Güvenlik kadar mali politikalar da Reji İdaresi ile ilişkileri şekillendirmişti. Balkan Savaşları sürecinde Reji İdaresi'nin kaldırılması düşünüldüğü bir ortamda Edirne'nin geri alınabilmesi için finansal kaynak bulunamamış ve Reji İdaresi'nden borç para alınmıştı. Tabi Reji İdaresi'nin imtiyazı da uzatılmıştı. O nedenle mali ve güvenlik çıkmazlarının devlet politikalarını sınırlandırması açısından Reji örneği önemli bir yere sahiptir.

Milli Mücadele dönemi mali arayışında tütün gelirleri önemli bir yere sahipti. Bu nedenle Reji İdaresi'nin gelirlerine el koyulmuş ve geçici hukuksal düzenlemeler haricinde durumu savaş sonrasına bırakılmıştı. Savaş döneminde olası kaçakçılık ile gelir kaybını önlemek için halka çağrı yapılarak kaçak tütün içilmemesi istenmişti.

Milli Mücadele döneminde Damat Ferit hükümetlerinin uygulamaları farklı tartışmaları ortaya çıkarmıştı. Ancak olay bir yönüyle daha dikkat çekiciydi. İngiliz İstihbarat raporlarına göre Damat Ferit, Avrupa ileri karakolu olarak da yorumlanan Reji İdaresi'nin etkisi altındaydı.

Milli Mücadele sonrasında yapılan tarımsal iyileştirme girişimleri ile tütün Türkiye ekonomisinin en önemli tarım ürünü haline gelmişti. Nitekim Amerika tütün piyasasında yer edinmenin en önemli koşullarından birisi sigara paketlerinde “*Türk harmanı ile yapılmıştır*” ibaresinin yer almasıydı. İhracatta oluşan bu talep Türk tütüncülüğünün gelişimde dışsal ve olumlu yönde bir baskı yaratmıştı. Bunun sonucunda 1924-1938 yılları arasında tütün gelirinde 36 kata yaklaşan bir büyüme yakalanmıştı. Bu büyüme sürecinin önemli bir tartışması ise tütün satışında “*inhisar-bandrol*” yaklaşımıydı. Devlet ekonomi alanında 1929'dan sonra devletçiliği tercih ettiği için tütün politikasını da İnhisar İdaresi (Tekel İdaresi) eliyle sürdürmüştü.

Kaçakçılıkla mücadele politikalarına bakıldığında ise Osmanlı Devleti ile Cumhuriyet hükümetleri arasında önemli bir fark dikkati çekmektedir. Osmanlı Devleti'nde tütün tekeli Reji İdaresi'ne aitti ve idare için temel sorun tahsil edeceği borcu sorunsuz ve zamanında almaktı. Bu nedenle tütüncülüğün sorunları, geliştirilmesi öncelikler arasında yer almamakla birlikte kaçakçılığın çözümüne sadece askeri önlem olarak bakılmıştı. Bu tek yönlü bakış açısı, sorunu çözememiş kolculuk gibi hareket tarzı

hukuksal olarak tartışılan, büyük oranda sebepsiz ölümlere yol açan, halk üzerinde yarattığı baskı, türkölere kadar yansıyan toplumsal bir olgu olmuştı.

Atatürk döneminde kaçakçılıkla mücadelede hukuksal düzenlemeler oldukça dikkat çekicidir. 1923-1938 döneminde hukuksal mevzuatta 1918 Sayılı Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu'nun hazırlık aşamasında devletin en yetkili isimleri, kaçakçılığın yoğun olarak görüldüğü bölgelerde bizzat incelemelerde bulunmuşlar ve bu konuda hazırladıkları raporlar kanunun hazırlanmasında oldukça etkili olmuştı. Bu amaçla gerek İçişleri Bakanı Şükrü Kaya gerekse Başbakan İsmet İnönü konuyla ilgili yerinde incelemelerde bulunan devletin en yüksek seviyesindeki devlet adamlarıydı.

Kaçakçılıkla mücadelede hukuksal düzenlemeler yanında başka unsurlar da etkiliydi. Özellikle sınır güvenliği bunların en başında gelen olguydu. Bu konuda Suriye dikkat çekici bir örnekti. Karşılıklı olarak sınırın iki tarafında kalanlar tarihsel süreçte birlikte yaşamış, kültürel değerleri birbirlerine çok benzer gruplardı. Bu durum kaçakçılar arasında ticari ilişkilerin de etkisiyle doğal bir güven ortamı yaratmıştı. Hatta kaçak malın olası yakalanmasına karşı “sigorta” denilebilecek yöntemler geliştirmişlerdi. Bu sürecin ortaya çıkmasında Türkiye'nin mali yapısıyla orantılı olarak teşkilatlandırmaya çalıştığı güvenlik birimlerinin sayısal azlığı da etkili olmuştı. Kaçakçılar bundan istifade etmişler ve evlere kadar ulaşan bir dağıtım ağı kurmuştu. Böylece hızla zenginleşen kaçakçı köyleri, pazarları ortaya çıkmaya başlamıştı.

Fransa, Suriye sınır güvenliğinde izlemiş olduğu politikalarla kaçakçıları her geçen gün güçlendirmişti. Öyle ki, Türkiye sınırına yakın alanlara Ermenileri yerleştirerek kaçakçı mağazaları açtırmıştı. Hatta kaçakçılık için kendi kamyonlarını kullandırmaktan da çekinmemişti. Fransızlar bununla da yetinmeyip bölgenin en büyük kaçak deposu olan Halep'in kontrolünü sağlamıştı. Türkiye'den geçen kaçakçı kabilelerine casusluk yaptırıyor, kendisi için önemli haber getirenlere bedava kaçak mal verdiriyordu. Yapmayanlara ise Fransız kontrol bölgelerinde her türlü zorluğu çıkarıyordu.

Kaçakçılıkla iç içe geçen eşkıyalık faaliyetleri de bütün kaçakçılığını önemli bir gelir olarak görmekteydi. Nitekim 1926 İçişleri Bakanlığı verilerine göre beş bine yakın eşkıya bulunmaktaydı. Sınra yakın yerlerde faaliyet gösteren eşkıyalar Türkiye içerisinde, özellikle sınır köylerinde gasp yapıp Suriye'ye geçerek buradaki pazarlarda mallarını satıyorlardı. Bunun için ise Fransız askerlerine pay vermek zorundaydılar. Bazen Fransız askerleri bizzat kendileri sınra yakın Türk köylerinde gasp yapmaktaydı. Böylece bir

Fransız askeri görevi süresince yaklaşık 20-30 bin lira kazanıyordu. Ayrıca Türkiye içerisindeki isyan gruplarının, suikast düzenleme girişiminde olanların, eşkıyaların Fransa kontrolündeki Suriye'ye kaçmaları ve önemli kaçakçı depolarının da burada bulunması, geniş bir kullanıma sahip tütün önemli bir finansal kaynak haline getirmişti. Seksen beş ayda yakalanan 707.675 kilo kaçak tütün durumun ne boyutta olduğuna önemli bir örnekti.

Bu durum İkinci Dünya Savaşı tehlikesinin arttığı süreçte önce Boğazların güvenliğinin sağlanması, ardında sınır komşularıyla yapılan karşılıklı güvenliği sağlama antlaşmaları ile kontrol altına alınmaya çalışılmıştı. Türkiye ve Yunanistan arasındaki sorunların çözülmesiyle karşılıklı hazırlanan kaçakçılıkla mücadele antlaşmaları ile adalardan yapılan kaçakçılık da engellenmeye çalışılmıştı.

Tüm bunlara rağmen kaçakçılık şebekelerinin eğilimleri, kaçakçılığın kolay ve çok para kazandıran bir uğraş olarak görülmesi, kimi yerlerdeyse aile halinde kaçakçılığın yapılıyor olması gibi etkenler sorunu sosyolojik bir boyut içerisinde daha da kökleştirmişti. Hatta bu durum öyle noktalara ulaşmıştı ki bazı aileler, köyler, kişiler, kaçakçılıkla ün yapmaya başlamıştı.

Burada özetlemeye çalıştığım Atatürk dönemi ekonomik, kültürel, siyasal ve güvenlik gerçeklikleri içinde düşünüldüğünde, Atatürk döneminde tütün tarımı çok önemli gelişmeler kaydetmiş olmasına rağmen kaçakçılık sorununun kısa vadede çözülmesi mümkün olamamış ancak azaltılabilmektedir.

KAYNAKÇA

1. ARŞİV BELGELERİ

BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ (B.C.A)

B.C. A., 030.10.01.02.327.3.20.

B.C. A., 030.10.180.244.10.

B.C.A., 030.01.801.02.247.800.5.

B.C.A., 030.01.801.02.261.700.5.

B.C.A., 030.10.105.685.18.

B.C.A., 030.10.105.685.20.

B.C.A., 030.10.105.685.9.

B.C.A., 030.10.110.232.73.20.

B.C.A., 030.10.116.80.81.8.

B.C.A., 030.10.121.912.18.

B.C.A., 030.10.127.912.23.

B.C.A., 030.10.127.912.25.

B.C.A., 030.10.127.914.12.

B.C.A., 030.10.127.914.24.

B.C.A., 030.10.127.914.27.

B.C.A., 030.10.127.914.3.

B.C.A., 030.10.127.914.9.

B.C.A., 030.10.128.912.25.

B.C.A., 030.10.128.917.42.

B.C.A., 030.10.128.917.43.

B.C.A., 030.10.128.92.3.6.

B.C.A., 030.10.128.920.33.

B.C.A., 030.10.128.920.35.

B.C.A., 030.10.128.920.6.

B.C.A., 030.10.128.923.2.

B.C.A., 030.10.128.923.4.

B.C.A., 030.10.128.923.6.

B.C.A., 030.10.134.966.5.

B.C.A., 030.10.166.156.7.

B.C.A., 030.10.179.238.10.

B.C.A., 030.10.180.102.124.15.

B.C.A., 030.10.180.242.2.3.

B.C.A., 030.10.180.243.1.

B.C.A., 030.10.180.243.10.

B.C.A., 030.10.180.243.15.

B.C.A., 030.10.180.243.20.

B.C.A., 030.10.180.243.21.

B.C.A., 030.10.180.243.3.

B.C.A., 030.10.180.243.4.

B.C.A., 030.10.180.243.5.

B.C.A., 030.10.180.243.9.

B.C.A., 030.10.180.244.10.

B.C.A., 030.10.180.244.17.

B.C.A., 030.10.180.244.2.

B.C.A., 030.10.180.244.3.

B.C.A., 030.10.180.244.6.

B.C.A., 030.10.180.244.7.

B.C.A., 030.10.180.244.8.

B.C.A., 030.10.180.245.6.

B.C.A., 030.10.180.245.8.

B.C.A., 030.10.181.251.25.

B.C.A., 030.10.182.253.6.

B.C.A., 030.10.241.36.2.

B.C.A., 030.10.261.52.10.

B.C.A., 030.10.261.755.15.

B.C.A., 030.10.264.783.30.

B.C.A., 030.10.271.53.2.

B.C.A., 030.10.704.58.1.

B.C.A., 030.10.714.64.9.

B.C.A., 030.10.845.28.1.

B.C.A., 030.180.102.124.15.

B.C.A., 030.180.102.124.61.4.

B.C.A., 030.180.102.305.51.7.

B.C.A., 30.10.128.92.3.2.

B.C.A., 490.01.163.167.3.1.

B.C.A., 490.10.1455.38.1.

2. RESMÎ YAYINLAR

A. TBMM ZABIT CERİDELERİ

TBMMZC, Devre. I, Cilt.9, İçtima:17.

TBMMZC, Devre. I, Cilt.11, İçtima:58.

TBMMZC, Devre. I, Cilt.12, İçtima:67.

TBMMZC, Devre. I, Cilt.20, İçtima:56.

TBMMZC, Devre. I, Cilt.25, İçtima:148.

TBMMZC, Devre. II, Cilt.1, İçtima:25.

TBMMZC, Devre. II, Cilt.10, İçtima:10.

TBMMZC, Devre. II, Cilt.13, İçtima:54.

TBMMZC, Devre. II, Cilt.18, İçtima:105.

TBMMZC, Devre. IV, Cilt.3, İçtima:32.

TBMMZC, Devre. IV, Cilt.8, İçtima:52.

TBMMZC, Devre. IV, Cilt.9, İçtima:68.

B. DUSTÜR

Düstur Tertip. I, Cilt. 26.

C. RESMÎ GAZETE

Resmi Gazete, sayı.558, 2.3.1925.

Resmi Gazete, sayı.406, 01.07.1926.

Resmi Gazete, sayı.907, 07.06.1928.

Resmi Gazete, sayı.1230, 01.07.1929.

Resmi Gazete, sayı.1701, 28.06.1930.

Resmi Gazete, sayı.6/4413, 27.12.1931.

Resmi Gazete, sayı.2000, 12.01.1932.

Resmi Gazete, sayı.2415, 31.05.1933.

Resmi Gazete, sayı.2729, 31.06.1934.

Resmi Gazete, sayı.2748, 10.07.1934.

Resmi Gazete, sayı.3330, 09.06.1936.

Resmi Gazete, sayı.3603, 05.07.1937.

3. GAZETELER (1923-1938)

Akşam

Cumhuriyet

Zaman

4. RESMÎ RAPORLAR

Adliye İstatistikleri, Recep Ulusolu Basımevi, Ankara 1937.

Akkoyunlu, Zeki. *Türk Tütünleri*, İnhisarlar Tütün Enstitüsü, İstanbul 1938.

İhtisas Raporları I, Birinci Ziraat Kongresi, Ahmet İhsan Matbaası, Ankara 1931.

Necmi, İbrahim. *Türkiye’de Tütün Meselesi, En İyi Hal Çaresi Etrafında Tedkikat ve Mütalaat*, Vatan Matbaası, İstanbul 1924.

Paşmakçı, Eşref; Pelin, Ata. *Kaçakçıları Kovalayanlara Kılavuz*, Zarafet Matbaası, İstanbul 1935.

Suvla, Şükrü. *Osmanlı İmparatorluğunda ve Türkiye Cumhuriyetinde tütün, tuz ve içki inhisarı varidatı*, İstihbarat Bülteni, İstanbul 1938.

Umumi Müfettişler Konferansında Görüşülen ve Dâhiliye Vekâletini İlgilendiren İşlere Dair Toplantı Zabıtları İle Rapor ve Hulasası, Başvekâlet Matbaası, Ankara 1937.

Yabancı Ülkelerde Kaçakçılık, Marifet Basımevi, İstanbul 1937.

5. ARAŞTIRMA VE İNCELEME ESERLER

A. KİTAPLAR

Akalın, Güneri. *Atatürk Dönemi Maliye Politikaları*, Ümit Ofset Matbaacılık, Ankara 2008.

Arslan, Ali vd. *Milli Mücadelede Polisler*, Paraf Yayınları, İstanbul 2011.

Aybars, Ergün. *İstiklal Mahkemeleri*, İleri Kitabevi, İzmir 1995.

Blaisdell, C. Donald. *Osmanlı İmparatorluğunda Avrupa Mali Denetimi*, Çev. Ali İhsan Dalgıç, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul Matbaası, İstanbul 1979.

Bluhm, Detlef. *Colombus’tan Davidoff’a Tütün ve Kültür*, Çev. Zehra Aksu Yılmaz, Dost Kitabevi, Ankara 1997.

Çavdar, Tevfik. *Osmanlıların Yarı Sömürge Oluşu*, Ant Yayınları, İstanbul 1970.

Çavdar, Tevfik. *Türkiye Ekonomisinin Tarihi(1900-1960)*, İmge Kitabevi, Ankara 2003.

Efendi, Parvus. *Türkiye’nin Mali Tutsaklığı*, İleri Yayınları, İstanbul 2005.

Eldem, Vedat. *Osmanlı İmparatorluğu’nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, TTK, Ankara 1994.

- Erk, Basri. *Kaçakçılık İşleri*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1946.
- Habip Edip. *Avrupa'nın Muhtelif Memleketlerinde Tütün İhisarı ve Türkiye Tütün İhisar İdaresi*, Burhanettin Matbaası, İstanbul 1931.
- Habip, Edip. *Türk-Şark Tütünleri ve İhracatı*, Burhanettin Matbaası, İstanbul 1933.
- Hobsbawm, J. Eric. *Eşkıyalar*, Avesta Yayınları, İstanbul 1997.
- İnan, Afet. *İzmir İktisat Kongresi*, Yayın B, İstanbul 2011.
- Kâğıtçı, Mehmet Ali. *İnkılâp Türkiye'sinde Kâğıtçılık*, Kader Basımevi, İstanbul 1936.
- Kazgan, Haydar vd., *Osmanlı'dan Günümüze Türk Finans Tarihi*, Cilt.I, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası, İstanbul 1999.
- Kıray, Emine. *Osmanlı'da Ekonomik Yapı ve Dış Borçlar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2008.
- Müderrişoğlu, Alptekin. *Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları*, ATAM, Ankara 1990.
- Özdemir, Biltekin. *Osmanlı Devleti Dış Borçları*, Ümit Ofset Matbaacılık, Ankara 2010.
- Pamuk, Şevket. *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 2005.
- Pamuk, Şevket. *Osmanlıdan Cumhuriyete Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme*, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2009.
- Quataert, Donald. *Anadolu'da Osmanlı Reformu ve Tarım (1876-1908)*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2008.
- Ramber, Lui. *Gizli Notlar*, Çev. Niyazi Ahmet Banoğlu Tercüman 1001 Temel Eser.
- Selek, Sabahattin. *İ.İnönü Hatıralar*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1992.
- Shaw J. Stanford ve Shaw, Ezel Kural. *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Cilt.II, E Yayınları, İstanbul 2000.
- Sonyel, Salâhi. *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri*, TTK, Ankara 1995.
- Varol, Özge. *İkinci Abdülhamit Döneminde Duyun-u Umumiye İdaresinin Kuruluşu ve İşleyişi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007.
- Yetkin, Sabri. *Ege'de Eşkıyalar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003.

B. MAKALELER

Akpınar, Mehmet. “Reji Uygulamalarına Bir Tepki: Tütün Kaçakçılığı”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, C.14, Ankara 2002, s. 305-312.

Arslan, İsmail. “İngiliz Konsolos Raporları Işığında XIX. Yüzyıl Ortalarında Drama Sancağı’nda Tütün Yetiştiriciliği ve Ticareti”, *Turkish Studies*, Volume 4/3 2009, s.154-178.

Aruoba, Çelik. “Cumhuriyetin Kuruluş Yıllarında Türkiye’nin Tarımsal Yapısı ve Tarıma Yönelik Politikalar”, *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye’nin Ekonomik Gelişmesi*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Basın ve Yayın Yüksek Okulu Basımevi, Ankara 1982, s.79-87.

Beşirli, Mehmet. “Tütün Rejisi İmtiyazının Uzatılması Meselesi (1911-1913)”, İlk Adımdan Cumhuriyete Milli Mücadele, *Mavi Yayıncılık*, İstanbul 2008.

Erlar, Mehmet Yavuz ve Edinsel, Kerim. “Samsun’da Tütün Üretimi (1788-1919)”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.4, Sayı:18, 2011, s.230-247.

Eroğlu, Onur. “Osmanlı Devleti’nin Son Dönemlerinden Cumhuriyet’in İlk Yıllarına Kamu Maliyesi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.12, Özel Sayı, 2012, s.57-89.

Gökdemir, Oktay. “Osmanlı Tütün Tarımında Reji Kolculuğu ve Sivil Direniş”, *Tarih ve Toplum*, Sayı: 190, Ekim 1999, s.51-57.

Gökdemir, Oktay. “XIX. Yüzyıl Sonunda İzmir ve Çevresinde Tütün Kaçakçılığı”, *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, C.I, Sayı: III, 1993, s.323-333.

Karaca, Ali. “Osmanlı İmparatorluğunda Reji ve Tütün Kaçakçılığında Trabzon Örneği: Bir Yabancı Sermaye Serüveni”, *Tütün Kitabı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007, s.56-85.

Keskinkılıç, Erdoğan. “Duyun-u Umumiye İdaresi”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, C.14, Ankara 2002, s.371-380.

Kopar, Metin ve Yolun, Murat. “18. ve 19. Yüzyıllarda Osmanlı Borçlar Tarihine Bakış”, *History Studies*, Volume 4/1, 2012, s.335-358.

Vakıf, Mercimek. “Türkiye’de Tütünün Tarihçesi”, *Tütün Kitabı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007, s.139-151.

Mutluçağ, Hayri. “Duyun-u Umumiye ve Reji Soygunu”, *Belgelerle Türk Tarihi*, Sayı:2, Ankara 1967, s.33-39.

Oktar, Tiğince. “Osmanlı Devletinde Reji Şirketinin Kurulmasından Sonraki Gelişmeler”, *Tütün Kitabı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007, s.45-55.

Ökten, Ertuğrul. “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Tütün”, *Tütün Kitabı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007, s.154-190.

Öztürk, Cemil. “Milli Mücadele Döneminde Reji Sorunu”, *Tütün Kitabı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007, s.107-118.

Öztürk, Melda Yaman ve Keskin, Nuray Ertürk. “Osmanlı’da Yabancı Yatırımlar Duyun-u Umumiye ve Tütün Rejisi”, *Memleket Siyaset Yönetim Dergisi*, C.6, Sayı:16, 2011.

Polat, Hasan Ali. “Milli Mücadele’de Batı Anadolu Kongrelerinde Alınan Mali Kararlar”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı:31, Bahar 2012, s.223-253.

Quataer, Donald. “Reji, Kaçakçılar ve Osmanlı Hükümeti”, *Yapıt Toplumsal Araştırmalar Dergisi*, Sayı:48, Şubat-Mart 1984, s.68-85.

Temel, Mehmet. “Osmanlı Devletinin Son Döneminde Tütün Politikası ve Artan Tütün Kaçakçılığı”, *Toplumsal Tarih*, Sayı: 88, Nisan 2001, s.4-11.

Ünal, Metin. “Tütünün Dört Yüz Yılı”, *Tütün Kitabı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007, s.17-33.

Zarakolu, Avni. “1929-1930 Dünya Ekonomik Krizi Karşısında Türk Ekonomisi ve Alınan Krizle Mücadele Tedbirleri”, Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye’nin Ekonomik Gelişmesi, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Basın ve Yayın Yüksek Okulu Basımevi*, Ankara 1982, s.89-103.

EKLER

EK-1: İnhisar İdaresi ve Reji İdaresinin Örgütlenme Karşılaştırılması

(K İ L O , O L A R A K S A T I Ş)

DEVLET ARSIVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
GEMİ MÜHÜR VE ARSIV

Başmüdürlük	T.C.İnhisarlar	1931	Reji	1931
Adana	294.126		216.666	
Ankara	455.148		337.200	
Bursa	271.384		559.520	
Edirne	429.450		372.347	
İstanbul	1.808.175		1.893.985	
İzmir	1.063.719		1.081.955	
Konya	374.035		521.677	
Kocaeli	248.459		175.147	
Samsun	337.889		366.100	
Trabzon	210.318	5.498.415	486.457	6.011.054
Antalya	110.461		?	
Artvin	30.640		?	
Aydın	502.553		?	
Balıkesir	285.118		?	
Bitlis	88.969		?	
Diyarbakır	257.057		?	
Erzurum	279.415		?	
Eskişehir	432.713		?	
G. Antep	103.361		?	
Kastamonu	148.959		?	
Malatya	130.728		?	
Muğla	127.756		?	
Tokat	127.172		?	
Kayseri	402.993		?	
Zonguldak	225.214	3.254.109	?	
Elazığ			297.071	
Halap			36.036	
Bayrut			652.172	
Yanya			217.533	
Trabulusugarp			128.149	
Midilli			189.244	
Selanik			459.547	
Cidde Hudeyde			178.518	
Bağdat			780	
Kavala			56.612	
Antakya			223	
İskeçe			8.965	2.224.8
İdarein merkeziye	4.327			
İhracatı dahil	1.385			

EK-2: Tütün Ziraatı Yasak Yerler-1

Tütün ekilmesi yasak alan yerler

Afyon Karahisar vilâyeti		Bilumum vilâyette tütün zer'i memnudur.
Ankara	»	»
Bayazıt	»	»
Burdur	»	»
Çorum	»	»
Erzurum	»	»
Erzincan	»	»
Eskişehir	»	»
Gümüşane	»	»
Karahisar (Şarkî)	»	»
Kars	»	»
Kayseri	»	»
Kırşehir	»	»
Konya	»	»
Mersin	»	»
Niğde	»	»
Sivas	»	»
Yozgat	»	»
Adana	»	Yalnız Saimbeyli, Kars ve Feke kazalarında tütün zer'i memnudur.
Antalya	»	Korkudeli, Fenike, Andifli, menavgat, Alâiye, elmalı, Gazipaşa, Akseki kazalarında tütün zer'i memnudur.
Diyaribekir	»	Osmaniye ve Silvan kazalarından naadasında tütün zer'i memnudur.
Ertuğrul	»	Yalnız Bozöyük kazasında tütün zer'i memnudur.

EK-3: Tütün Ziraatı Yasak Yerler-2

Gazi Antep	vilâyeti	Hasankeyf tütününden maada tütün zer'i memnudur. Yalnız Kili- sin Kurtdağında tütün ekilir.
Giresun	»	Giresunla, Tirebolu ve mülhakatında tütün zer'i memnudur.
İstanbul	»	Şehremaneti hududu dahilindeki menatıkta tütün zer'i memnudur.
İsparta	»	Yalnız Oluborlu kazasında Tütün zer'i memnudur.
Kütahya	»	Yalnız Gediz ve Sivas kazalarında tütün zer'i memnudur.
Malatya	»	Hasımansur, Kâhta, Bütürke, Hekimhan, Akçedağ kazalarından maadasında tütün zer'i memnudur.
Mamuretülaziz	»	Dersim ve çarsancaktan maadasında tütün zer'i memnudur.
Maraş	»	Maraşın Atayat, Yeşildere, Andirin nam mahalleri müstesna olmak üzere bu havalide Hasankeyf ve çiğneme tütününden maadası men edilmiştir.
Mardin	»	Nefsi Mardine mensup Kurs nahiyesinden maada mahallerde tütün zer'i memnudur.
Muş	»	Bitlis ve Muş müstesna olmak üzere havalii sairede tütün zer'i memnudur.
Ordu	»	Perşembe (Vona), Ulubey ve Hapismanada tütün zer'i memnudur.
Trabzon	«	Yalnız Vakfıkebir ve Sürmene kazalarında tütün zer'i memnudur.
Urfa	»	Sivereğin Bucak nahiyesinden maada mahaller ve mülhakatında tütün zer'i memnudur.
Van	»	Şemdinan kazası müstesnadır.

EK-4: Tütünlerin Ambara Teslim Tarihleri

Ambara teslim müddeti cetveli

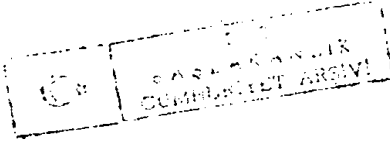
Trabzon	Başmüdürlüğü ve umum mülhakatı	ertesi senenin	31	mayıs
Samsun	»	»	31	temmuz
Kocaeli	»	»	31	mayıs
Bursa	»	»	31	»
İzmir	»	»	31	mart
Balıkesir	»	»	15	mayıs
İstanbul	»	»	» [*]	30 haziran
Manisa merkez	müdürlüğü	»	31	mart
Aydın	»	»	31	»
Muğla	»	»	31	»
Edirne	»	»	30	haziran
Tokat	»	»	30	»
Artvin	»	»	30	»
Düzce	»	»	31	mayıs
Çanakkale	»	»	31	»
Malatya	»	»	31	»
Urfa	»	»	31	»
Gazi Antep	Hasankeyf tütünleri için	ertesi senenin	15	»
Bitlis M. müdürlüğü ve Şemdinan,	Beytüşşebap	ertesi senenin	31	»

EK-5: 3000 Tonluk Bir Geminin İstanbul Limanında Ödediği Vergiler

	Sadece Şamandıra bırakması durumunda (TL)	Galata Rıhtımına çıkması durumunda (TL)	Şamandıra ve Galata Rıhtımına çıkması durumunda(TL)
Sıhhiye Vergisi	120	120	120
Fener Vergisi	106,40	106,40	106,40
Cankurtaran Vergisi	49	49	49
Transit Geçiş Ücreti	7,76	8,74	8,74
Şamandıra (7 gün)	9,80	-	9,80
Kılavuzluk	44	36	56
Rıhtım Ücreti	-	48,86	48,86
Römorkör Ücreti (Rıhtıma yanaşmak)	-	25	25
Römorkör Ücreti (Rıhtımdan ayrılmak)	-	25	25
Toplam	336,96	419	448,80

EK-6: İl Bazında Kaçakçılık Raporu-1

Ankara
22/II/928

a
VİLAYETLERDE ÜÇ AYLIK KAÇAKLIK VAK'ISI

	Vilayeti	Vak'a miktarı	Musadere edilen mevat
I	Artvin :	2 , 129 T Gaz 16,5 K tuz .	
2	Adana :	101 : 276 K Rakı 7225 K cibra ; 14 İnbik 167 tahta fuçu 76 K tütün 2114782 sigara kâğıdı .	
3	Afyon	77 : 32 K Rakı 30 denk tütün	
4	Aksaray	4 : 3 K Rakı 4 İnbik 1815 K tuz	
5	Amasya	2 : 857890 sigara kâğıdı 12 K tütün	
6	Antalya	24 : 36 K Rakı 1 İnbik 6 deste İskanbil 326 K tütün 5475 çiftin sigarakâğıdı kâğıdı 3 Havan 48 torba saçma 12 mu- teferik ipekli eşya 4 şişe kolanya	
7	Ankara	12 : 2,5 K esrar 55 K tütün 47 paket si- gara	
8	Aydın	10 : tütün , sigara kâğıdı , İnbik ; cibra	
9	Balıkesir	103 : 6 K Rakı 779 sigara kâğıdı 807 K tütün 4 Havan 2 pıçak .	
10	Bayazıt	111 : sigara kâğıdı , tütün , cebhane	
11	Bursa	104 : esrar , tütün sigara kâğıdı havan , rakı	
12	Burdur	2 : 76 paket sigara kâğıdı 10 gram tütün	
13	Bolu	174 : 325 K cibra 30 K rakı 18570 varak sigara kâğıdı 6 havan 30 havan-pıçağı 387 K tütün 300 gram barut 112 fişenk 1 k saçma	
14	Bitlis	25 : 84 K tütün 1 havan 2 pıçak 150 çakmak 50 iskanbil kâğıdı 130 müteferik ipekli kumaş	
15	Bilecik	1 : 17 denk tütün	
16	Cebeli bereket	6 : 438 K şeker 413 K tütün 5097 deste sigara kâğıdı 398 müteferik ipekli kumaş	

030 10 180 242 23

3

EK-7: İl Bazında Kaçakçılık Raporu-2

207
22

	Vilayeti	Vak'a miktari	Musadere edilen mavat
17	Çankırı	5	: 16 defter sigara kâğıdı 16 k tütün 20 paket tütün
18	Çanakkale	24	: tütün , sigara kâğıdı , rakı
19	Çorum	60	: 55282 defter sigara kâğıdı 627 rakı 236 k şarap 236 k cibra 135 tütün 4 havan
20	Denizli	12	; 3 k rakı 3 inbik 154730 sigara 27 k tütün 1 havan 1 pıçak 40 torba barut
21	Diyaribekir	5	: 356986 varak sigara kâğıdı 200 k tütün 370 k şeker 6 k barut , rakı ve Halep kumaşı
22	Edirne		Kaçakçılık vak'ası olmamıştır
23	Erzincan	7	: 1,5 k rakı 3661 defter sigara kâğıdı 244 k tütün 25 yük kömür 1 mavzer
24	Erzurum	23	: 300 k tütün 52251 deste sigara kâğıdı
25	Eskişehir	11	: 60 k cibra 650 gram tütün , bir az esrar 5 şişe rakı 5890 defter sigara kâğıdı 1 yük tütün 2 araba kereste
26	Elaziz	8	: tütün , sigara kâğıdı
27	Gümüşhane	5	: 180 defter sigara kâğıdı 6 hayvan 2 ma- vzer 8 çuval 2 heybe
28	Kütahya	133	: tütün , rakı , sigara kâğıdı
29	Kiresun	7	: 2191 k tütün
30	Gazi ayıntap	500	: 4761 k şeker 1100 k tütün 1207309 varak sigara kâğıdı 1977 kutu kibrit 415 k rakı 8100 k tuz 21 hayvan 40 inbik 10 havan ve pıçağı 1 mavzer bir çok tahafiye ku- maş , elbise ve saire

030 10 180 242 23

4

EK-8: İl Bazında Kaçakçılık Raporu-3

	Vilayeti	Vak'a muktarı	mubadere	edilen	havat
31	Hakâri	3	:	tütün , tuz	
32	İzmir	9	:	109879 varak sigara kâğıdı 506 adet	
				iskânbil kâğıdı	
33	İsparta	20	:	tütün , sigara kâğıdı	
34	İstanbul	126	:	60 teneke ispirto , tütün ; sigara	
				kâğıdı inbik , rakı , esrar	
35	İçel	15	:	2448 defter sigara kâğıdı 5 k tütün 200	
				teneke gaz , I havan ve pıçağı	
36	Mardin	145	:	Manifodra , tuz , şeker , gaz , tütün ,	
				sigara kâğıdı , kolonya , likör	
37	Malatya	147	:	185 k Rakı 127081 varak sigara kâğıdı	
				1151 k tütün 656 kutu kiprit 28 gram	
				esrar 353 müteferrik eşya	
38	Mersin	75	:	I adet çakmak 9 dirhem esrar 15 deste	
				iskânbil kâğıdı 99 defter sigara kâğıdı	
				148 k tütün 115 k şarap 228 k rakı 5030	
				k cibra 3 çuval 2 heybe 5 inbik 48 fuçu	
				9 hasırlı , I kemiş boru 12 müberit	
39	Maraş				
40	Manisa	129	:	691 k rakı 12 inbik 85474 varak sigara	
				kâğıdı 253 k tütün 2675 k cibra	
41	Muğla	13	:	28 k tütün 88 deste iskanbil kâğıdı 8 to-	
				rba sağma 2 mavzer 89 k rakı 24 çuval	
				tütün 8 teneke ispirto 5 k şeker 5 k pi-	
				rinç 3,5 k tos gazoz 12 adet kolonya ve	
		30		poçra	
42	Nide	30	:	95 k şarap 79 k rakı 7 inbik 65 k cibra	
				2 martin	

030	10			180	242	23
-----	----	--	--	-----	-----	----

5

EK-9: İl Bazında Kaçakçılık Raporu-4

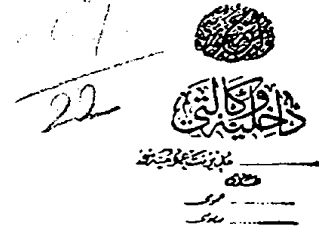

Vilayeti	Vak'a muhtarı	Musadere edilen mavat
43 Ordu	I3	: tütün , sigara kâğıdı , iskanbil kâğıdı , rakı
44 Kars	I6	: 70I34 varak sigara kâğıdı 8 k tütün
45 Kırklar'eli	7	: 67 k rakı 9 k tütün 68 k cibra 5 şişe konyak
46 Kastamonu	IO	: 373 k rakı 236I6 varak sigara kâğıdı 80 k tütün 72 deste iskanbil kâğıdı 380 k cibra 5 araba kereste IO3 adet tahta
47 Kocaeli	I70	: tütün , sigara kâğıdı , çakmak , rakı , cibra , barut , saçma , iskanbil kâğıdı
48 Konya		Muhtelif vak'alar olmuş failleri derdest edilmiştir
49 Kırşehir	2	: ILO k tütün 3 hayvan I yamçı
50 Kayseri	I6	: 39I3750 varak sigara kâğıdı 2I8 k tütün 7 paket tütün 625 k cibra 8 at I mavzer
5I Rize	7	: 2 hasırlı şişe rakı 558 defter sigara kâğıdı 8 k tütün 4 k rakı
52 Sırt	II	; 60 k rakı 48 adet Kışmırşalı 3 top bez 24 çuval tütün 28 deste iskanbil kâğıdı 2 adet ipek çarşaf 66 k tütün
53 Sinop	22	; tütün , sigara kâğıdı , çakmak , kereste rakı , inbik , havan , havan pıçağı , barut , fişenk , kapsül
54 Sivas	45	: 23950 sigara kâğıdı , 2I3 k tütün 20 tabaka
55 Samson	48	: sigara kâğıdı , tütün , ispirto ; rakı

030	10			180	242	23
-----	----	--	--	-----	-----	----

6

EK-10: İl Bazında Kaçakçılık Raporu-5

Vilayeti	Vak'a muhtarı	musadere edilen mavat
56	Şibin karahisar 21	: 4474 defter sigara kâğıdı 94 k tütün 3 çakmak 64 kereste
57	Tekirdağ	I3 : I çuval iskanbil kâğıdı I k cibre 37 sandık ispirto I2 sandık benzin I inbik 5 çuval sigara kâğıdı I çuval tütün
58	Trapşon	73 : 4290 k tütün I torba saçma I553 defter sigara kâğıdı I Kamyonet 2 hayvan
59	Tokat	I35 : 276 k rakı 2 inbik I000I88 varak sigara kâğıdı 2522 k tütün 3I6 k cibra
60	Urfa	
61	Zonguldak	57 : iskanbil kâğıdı , inbik , tütün , sigara kâğıdı , havan , dinamit , rakı
62	Van	I4 : I500 defter sigara kâğıdı 600 k tuz 50 k tütün I70 k iran keyısıısı 3 öküz 5 at ve muhtelif eşya
63	Yozgat	20 ; I3 k rakı I inbik 8692 defter şigarakâğıdı 205 k tütün I havan ve pıçağı I at 2 mavzer

030	10			180	242	23
-----	----	--	--	-----	-----	----

EK-11: Umum Müfettişlik Raporlarına Göre 1932-1936 Yılları Arasında Yakalanan İl Bazında Kaçakçı Sayıları

Kaçığın Yakalandığı İl	Gümrük Kaçağı	İnhisar Kaçağı	Belirtilmeyen
Doğu Beyazıt	86	14	
Trabzon			1.803
Ordu			327
Giresun			343
Tokat			3.284
Samsun		1.208	
Sinop	502	10	
Seyhan	486	1.815	
İçel	203	790	
Antalya	121	400	
Muğla	440	1.472	
Aydın		479	
Denizli	300	1.800	
İzmir	465	4.200	
Balıkesir		2.226	
Çanakkale		626	
Edirne	150	1.712	
Tekirdağ			476
Kırklareli	82	127	
İstanbul	66	1.168	
Kocaeli		1.986	
Bolu		129	
Çorum		618	

EK-12: Kurye Hüviyet Varaka Örnekleri

A-Modeli	Fotoğraf
Merkez makamının Mühürü	
Kurye Hüviyet Varakası	
Kaçakçılığın men ve takibi hakkındaki Türk-Yunan mukavelesinin 1.maddesine uygun olarak Bay.....(İsim) (Soyad) verildi. Yer.....(tarih).....	
Sahibinin İmzası	İmza

B- Modeli		
Seyahat Varakası		
Hususi vazife ile gideceği makamın ismi ve yeri nezdine gitmekte olan ve Numaralı hüviyet varakası ile mazrufu hamil olan kurye.....(İsmi)..... (Memuriyet)' e verildi. Türkiye Cumhuriyeti veya Yunan Kraliyet mülki ve askeri memurlarından kendisine ihtiyaç halinde yardımda bulunulması rica olunur.		
Yer	Tarih	Makamın imzası ve mühürü

EK-13: Gaziantep Kaçakçılık Raporu-1

207

tel { Dahiliye Vekâletine
Gümrük ve İnhisarlar Vekâletine
Gaziantep Vilâyetine
tele. k. - Gümrük muhafaza alay Kumandanlığına
tel - B. E. Rs. Malûmat olarak
tele. k. - I. U. V. f. "

T. C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞIVI	Urfa'dan 29-9-932
---	----------------------

Gaziantep vilâyetinde kaçakçılık vardır. İhtisas mahkemeleri ve askeri teşkilâtın kurulduğu ilk aylara nisbetle kaçakçılık yeniden hararetle inkişaf almıştır. Bunun başlıca sebebi muhafaza kuvvetinde , Gümrük idaresinde , bununla beraber vilâyetin vasıtaları arasında ciddi bir irtibat ve tevhidî mesai bulunmamasıdır. Gümrük ve İnhisarlar vekâletinden mufassal emir gelinceye kadar atideki tertibat derhal alınacaktır.

1/ Gaziantep vilâyetinin ~~Gümrük idaresinden~~ ^{hukukî ve idarî} vukubulacak kaçakçılıktan birinci derecede idareî mülkiye ve onun başında vali mes'uldür. Kaçakçılık noktai nazarından muhafaza kıtaatı ve gümrük idaresi valinin doğrudan doğruya vasıtalarıdır. Bu vasıtaların kifayet etmediği ^{halinde} ve ya bunların sahaları haricine çıkan faaliyetlerde vali diğer bütün kuvvetlerini kullanmağa mecburdur.

2/ Antep vilâyeti hududunda bulunan Muhafaza tabur kumandanlığı kaçakçılık işlerinde Antep valisine karşı mes'uldür. Gümrük müdiriyeti kezaîk kaçakçılık işlerinden dolay valie karşı mes'uldür.

3/ Valilerinkendi muntakalarındaki muhafaza teşkilâtının fennî tertibatı ve konusu esasen gümrük muhafaza umum kumandanlığına aittir. Valiler fennî tertibat ve konuş hususundaki maksat ve teklifleri için Gümrük ve İnhisarlar vekâletine müracaat ederler.

4/ Antep vilâyetine , Dahiliye Vekâletine , Gümrük ve İnhisarlar vekâletine , müstaceliyeti dolayısıyla Urfadaki gümrük muhafaza alay kumandanlığına tebliğ edilmiştir. Malûmaten Büyük erkânıharbiye reisliğine ve Birinci Umum müfettişliğe yazılmıştır.

Başvekil

İsmet

030	10			180	244	10
-----	----	--	--	-----	-----	----

-4-

1

EK-14: Gaziantep Kaçakçılık Raporu-2

Gazi Antep Vilâyeti

S Ü R E T

Mektupçuluğu

Sayı

Umumi

Hususi

Hülasa

Antep Vilâyetinde kaçakçılık vardır. ihtisas mahkemeleri ve askeri teşkilatın kurulduğu ilk yıllara nisbetle kaçakçılık yendi den hamaretle inkisaf bulmuştur. bunun başlıca sebepleri muhafaza kuvvetinde gümrük idaresinde bulunmakla beraber vilâyetin vasıtaları arasında oldı bir irtibatla tevhidî mesai bulunmamalarıdır. gümrük ve inhisarlar vekâletinden müfessal emir gelinceye kadar atıdaki tertibat derhal alınacaktır.

1- E G. Antep Vilâyetinin hudutlarından vukubulacak kaçakçılıktan birinci derecede idarî mülkiye ve onun başında Vali mesuldur. kaçakçılık noktası nazarından muhafaza intatı ve gümrük idaresi Vali doğrudan doğruya vasıteleridir. bu vasıtelerin kıfayet etmediği hallerde veya bunların sahaları haricine çıkan faaliyetlerde Vali diğer bütün kuvvetleri ni kullanmağa mecburdur.

2- Antep Vilâyeti hududunda bulunan muhafaza K. lığı kaçakçılık işlerinde Antep Vilâyetine karşı mesuldur. Gümrük müdürlüğü kazalık kaçakçılık işlerinden dolayı Valiye karşı mesuldur.

3- Valilerin kendi mntakalarındaki muhafaza teşkilatını fenni tertibat ve komşu esbâsen gümrük muhafaza Unus kumandanına ilttir. Valiler fenni tertibat ve komuş hususundaki müracaat ve teklifleri için gümrük ve inhisarlar vekâletine müracaat ederler.

4- Dahiliye vekâletine Gümrük ve inhisarlar vekâletine G. Antep Vilâyetine ve müstaceliyetine binaen Ürfa'da Gümrük muhafaza alay K. na tebliğ edilmiş ve büyük Erişni Harbiye reisliğine , Birinci umumî müfettişliğine mülum olarak yazılmıştır.

2/10/932

3448

1052

Baş Vekil İsmet Paşa Hazretlerine.

1- Baş vekil Hazretlerinin Ürfa'dan Telgrafla verdikleri 30/9/932 Tarihli emrini başa alıyorum ,

2- Baş vekil hazretlerinin bu emirlerle G. Antep Vilâyetinde kaçakçılığın men ve takibi işinde birinci derecede mesuliyeti üzerine almaktayım.

3- Vilâyetimiz dahilinde kaçakçılığın men ve takibale kanunen mükellef bütün sâlahlı kuvvetler ve sivil idareler tarafından ve bir baştan idare edilecek ve bütün kuvvetlerin emirleri doğrudan doğruya Vilâyet makamına karşı mesul tutulacaktır.

4- Kazalarda Kaymakamlar ve nahiye yerlerinde nahiye müdürleri ve köylerde muhtarlar ihtiyar meclisî azaları dereceleri sarası ile kaçakçılığın men ve takibi işinden mesuldurlar .

5- Kaçakçılık vukuatı ve kaçakçıların her türlü hareketi mahallin en büyük mülkiye memuruna bildirilmekle beraber aynı zamanda en süratli vasıta ile doğrudan doğruya Vilâyet makamına ve telefon bulunan her yerden gece gündüz her saatte nerde bulunursam bulunayım şahsen bana bildirilecektir.

030	10			180	244	10
-----	----	--	--	-----	-----	----

3

EK-15: Gaziantep Kaçakçılık Raporu-3

Gazi Antep Vilâyeti

Mektupçuluğu

Sayı

.....Umumi

.....Hususi

Hülasa

6- Belediye idareleriyle ticaret odaları gümrüklü esya ile kaçak esya arasında fiyat mukayeseleri yapmağa medar olacak malumatı ve istatistikleri ve her ay zarfında muhtelif esya sarfiyatı bile ihtiyac miktarlarını Vilayetten tamim edilecek numuneye tevfikân müteakip ayın ilk üç günü içinde Kazaları vasıtasile Vilayet makamına bildirileceklerdir.

7- Gümrük idareleri her ay zarfında gümrük safı hasılatile müsaderat miktarlarına , İkramiye miktarlarını , Ticareti dahiliye beyannameleri ile imrar olunan malların sikket ve kıymetlerini ithalat olarak gümrükten geçirilen malların sikket ve kıymetlerini müteakip ayın ilk üç günü içinde Vilayet makamına bildirileceklerdir.

8- Tütün, Müskirat , Tuz, Kibrit , inhisar idareleri her ay sarfiyat ve ihtiyac miktarlarıyla , İthalat , İmrat miktarlarını ve kaçak müsaderatı yekununun ve verilen ikramiyeleri numunesi Vilayetçe verilen mukayeseli ihşai malumat halinde müteakip ayın ilk üçüncü günü içinde Vilayet makamına bildirileceklerdir.

9-Kaçakçılığın men ve takibi ve alelumum arama hususunda zaman mekân ve madde tayin olunarak Vilayet makamından tertip ve tevdi olunacak vazifeleri alakadar kuvvetler gümrük muhafaza , Polis, Jandarma , Bekçi , Belediye ve İnhisar idareleri memurları anında kemalî dirayetle ifa etmeğe ve tam haberini bana bildirmeğe mecbur ve ve telgraf ve telefon muhaberatının süratını emniyet ve intizamında vazifedar memurlar mesuldür.

10- Vilayetçe tensip ve tebliğ edilecek zamanlarda kaçakçılığın men ve takibine ait faaliyetlerin tetkik ve mütealeası için vazifedar amirler Vilayete oclp ve cem edileceğinden her amir kendi dairesine ve emrindeki kuvvetin vazife kabiliyetine ve faaliyetine taalluk Malumatı isabetli bir surette toplamağa ve istenen izahatı anında vermeğe amade bulunmalıdır.

II- Kazalara , Merkeze merbut ve Belediye dairelerine Cenup Hudut K. 54 inci Suvarı Alay . K. Kilde 14 inci Dağ Alay. K. 10 uncu Gümrük. Muhafaza Tabur .K. Vilayet Jandarma. K. Emniyet . M. ne G. Antep Merkez Gümrük. M. Tütün , Müskirat, Tuz, Kibrit, inhisarlar idarelerine tebliğ edilmiş birer sureti malumatın Tarık sayahatında Baş vekil İsmet Paşa Hazretlerine , Dahiliye , Gümrük inhisarlar vekaletlerine Büyük Erkânı harbiye reisliğine , Birinci Umumîmüfettişliğine Gümrük Muhafaza Umum Kumandanlığına arz olunmuştur.

Vali

030	10			180	244	10
-----	----	--	--	-----	-----	----

4

EK-16: Sigara Kağıdı Kaçakçılığı

T. C.
MALİYE VEKÂLETİ
VARİDAT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ

26
28/11/1933

Baş Vekâlet Yüksek Makamı
Müsteşarlığına

U. K/3
H. 24095
73

- Hülâsa -

Sefer oğlu Nikolakinin Sigara
kağıdı kaçakçılığından mahkûm
olduğu paranın sureti tesviyesi.
ne dair kararname suretinin ir-
saline müsaade buyrulması H.

Muamelet . M :

Sigara kağıdı kaçakçılığından dolayı Beşyüz küsur bin
lira cezaya mahkûm olan Sefer oğlu Nikolakinin borcunun sureti tes-
viyesine dair 15/7/330 tarihli ve 6/2358 numaralı tezkere-i samile-
ri ile tevdi buyrulan icra Vekiller Hey'eti kararnamesi sureti,
mucibince muamele olunmak üzere aynen Mülga İstanbul Vilâyeti def-
terdarlığına gönderilmisti .

Bu kerre Divanı Muhasebat Reisliğinden alınan tezkerede;
Mezkûr Defterdarlık muhasebe müdüriyetinin 930 senesi idare hesa-
bının tetkiki münasebetile maruz kararname suretinin görülmesine
lüzum gösterilmektedir .

İstenilen suretin gönderilmesine müsaade-i Devletlerini
rica eylerim efendim .

Rintz

MALİYE VEKÂLETİ MÜSTEŞARI

[Signature]

30 | 11 | 1 | 156 | 18 | 8

0- Karar

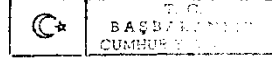
28-11-1933 - 6814

[Signature]
N.

EK-17: Rusya ile Kaçakçılığa Karşı İşbirliği Yapılmasına Dair Kararname

T. C.
BAŞVEKÂLET
Muameleât Müdürlüğü
Sıra :
Sayı : 19180

KARARNAME

2/1/932 tarih ve 12111 numaralı kararnameye zeyildir.
Türkiye-Sovyet İttihadı hudutlarında kaçakçılığın men'ini teminen
aktedilecek mukavele esaslarının Moskovada müzakeresi ve bu mak -
satla Moskova Büyük Elçisi Hüseyin Ragıp Beyfendiye selâhiyet ve -
rilmesi kararlaştırılmış ise de bu mükâlemelere esas teşkil eyle -
yen teklifatın Dahiliye, Gümrük ve inhisarlar Vekâletleriyle Büyük
Erkânı Harbiye Reisliğinin mutalecalarını da ihtiva etmesi zarurî
bulunduğu cihetle müzakeratın Ankarada icrası; Hariciye Vekâleti -
nin 20/6/932 tarih ve 450 numaralı tezkeresile yapılan teklifi ü -
zerine İcra Vekilleri Heyetinin 19/7/932 tarihli içtimasında tas -
vip ve kabul olunmuştur.

19/7/932

REİSİCUMHUR

Yazı M. Hemal

Bq.V.

Tamiz

Ad.V.

M.M.V.

Karakas

Da.V.

Ha.V.

H. B. B.

Ma.V.

Calakdialy

M.V.

Esat

Na.V.

U. I. I. I.

IK.V.

Engel

S.M.V.

S. Nefiz

G.V.

Sci Kana K.

Zr.V.

M. I. I. I.

080	18	01	02	30	55	17
-----	----	----	----	----	----	----

EK-18: Malatya Kaçakçılık Raporu-1

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
Emniyet İşleri Umum Müdürlüğü

Şube : 7
Hesol :
Umumi : 2185

YÜKSEK BAŞVEKÂLETE

19-11-1936
Malatya Vilâyetinin
kaçakçılık hakkındaki
raporuna dair:

1 - Malatya Vilâyetinin kaçakçılık hakkında orunu-
muza ve Gümrük İnhisarlar Vekâletine gönderdiği raporu dikkate
şayan görüldüğünden bir örneği ilişik olarak sunulmuştur.
Vilâyet kaçakçılığın çoğalmasa sebeblerini aşadaki fıkralarda
yazıfı hususata atfetmektedir.

A) En fazla kaçakçılık yapan tütün müstahsilleri
tütünlerine İnhisar idaresince değeri kıymet verilmediğinden
tütünlerini Suriye'ye kadar götürüp satmakta ve mukabilinde ka-
çak eşya getirmektedirler.

B) Vilâyet çevresinin genişliğine nisbetle kaçağı
menedici kuvvetler azdır ve istihbarat bûdçesi azdır.

C) Vilâyet mintakasındaki ihtisas mahkemesinin lağ-
vı dolayısıyla kaçak işlerinin esasen çok yüklü olan diğer mah-
kemelere devri kaçakçılara çabuk ceza verilmesini güçleştir-
mekte ve kaçakçılara zaman kazandırmaktadır .

2 - Vilâyet, kaçakçılığın en mühim kısmını teşkil
eden tütün mahsulü hakkında fenni şekilde islahat yapılmasını
ve bu suretle mahsulün dış pazarlara sevki edilmeye değeri bir
hale getirilmesi kaçakçılığın önlenmiş olacağını mütalea et-
mektedir.

Keyfiyeti yüksek bilgilerine saygı ile arz ederim.

3 - Başvekâlete, Adliye ve İktisat Vekâletlerine
arzedilmiştir.

Dahiliye Vekili

S. Kara

Güngör
19-11-36

Kaçak mahsulü Adliye ve İktisat Vekâletlerine ve diğer mahkemelere arz edilmiştir.

030 10 180 245 6

-3-

1

EK-19: Malatya Kaçakçılık Raporu-2

936 senesi Temmuz, Ağustos ve Eylül aylarına ait üç aylık kaçak vukuat raporudur.

1 - İl Çevresinde kaçağı doğuran sebepler:

Kaçakçılığa en ziyade meyleden tütün müstahsıllarıdır. Bunlar ettikleri tütünlere inhisar idaresince değer kıymet bulduramadıklarından tütünlerini kaçak olarak Cenup Vilâyetlerine ve hatta Suriyeye kadar götürerek satmakta ve mukabili kaçak eşya almaktadırlar.

2 - Kaçağı kolaylaştıran sebebler :

Çevremizin genişliği, buna karşı kaçağı menedici kuvvetlerimizin azlığı, haber alma teşkilâtımızın bütçesinin darlığından vazifesini şumullu olarak yapmaması gibi sebebler kaçağı kolaylaştırdığı gibi bilhassa ihtises mahkemesinin mintakamızda lağvı ve kaçak işlerinin esasen çok yüklü bulunan mahalli mahkemelerce tedviri de kaçakçılara zaman kazandırmak noktasından kolaylaştırıcı bir sebep teşkil etmektedir.

3 - Kaçakla uğraşanlar :

İl Mintakasında kaçakla uğraşan başlıca tütün müstahsıllarıdır. Vilâyet merkezinde bir kısım eşhasın az bir sermaye ile köylülerin ve bilhassa Adıyaman, Besni, Kahta ilçeleri çevresindeki köylülerin kaçakla uğraştıkları ve bunların da takibimiz altında bulundukları.

4 - Malatya çevresindeki kaçağın nev'i

A) Tütün

B) Sığare kağıdı

C) Köylülerin kullandıkları suni ipek pamulu ve puşu ve saire .

5 - Kaçağın önlenmesi hususunda dileklerimiz :

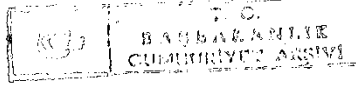
Mintakada tütün müstahsıllarının halen şimdiye kadar hali iptidai şekilde tütün yetiştiricilerinden ve bu tütünlerin ancak bu mintakada satıldığı için inhisar idareleri tarafından alınmaktadır. Samsun ve İzmir hevalisinde olduğu gibi memleket dışına -

030	10			180	245	6
-----	----	--	--	-----	-----	---

2

EK-21: 4/11/1928 Tarihli Asayiş Raporu

192 / /

4/11/928 Asayiş rapoeudur .

جواب

192 / / تاریخ

نومروی

- I - Ali beşki çetesi kagızman civarında spygun yaparak ---
 Agriya dönerken 30/10/928 gecesi müfrezemizle müsademeye
 mecbur edilmiş ve çeteden beş kişi ölü olarak yakalanmıştır .
 magsubattan üç öküz istirdat edilmiştir .
- 2 - Halise yataklık eden köylerden müfrezemize silah kullanan
 iki kişi öldürülmüş ve üç kişi yakalanmıştır .

5/10/928

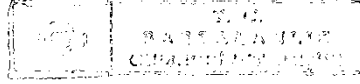
لی

یاویلان محللر :

030 10 11 11 11 11 11

EK-22: 8-9/11/1928 Tarihli Asayiş Raporu

192 / /

جواب

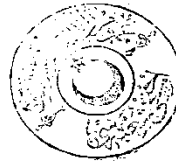
8-9/11/928 Asayiş raporudur

تاریخی 192 / /

نومردی

- 1- 30/10/928 Tarihli asayiş raporunun 7 nci maddesinde Halis gotesile yapıldığı yazılı müessesede bu goteden nakit alıyan bog kişi bu defa (Miyarotdağı) otobüsünde bulunuy ve gote- nin sayısının 9 nakit ve 8 yavali olduğu tespit edilmiştir .
- 2- Halis gotesine yataklık eden bir gizir asyiten yakalanmıştır .
- 3- Karaköçe muntakasında bir çok vak'alar yapan (9) gizir müfrezolarının tarafından yakalanmıştır .

10/11/928

یازیلان محالیر :

030 10 112 112 112

EK-23: Kaçakçıları Yakalamak İçin Motorbot Alınması

T. C.
BASVEKALET
Müvazzaf Mektûbâtı
Şube:
Sayı: 17409

KARARNAME

Kaçakçıları kuvalama ve izleme işinde kullanılmak üzere yeniden satın alınacak olan ilişik listede yazılı 15.000 liralık malzemenin aceleliğinden dolayı , misayede, minakasa ve ihâlât kanununun 18 ci maddesinin "Z" fıkrasına göre pazarlıkla satın alınması , Ömirük ve İnhisarlar Vekillığının 23/10/932 de yazılan 4035/3056 sayılı ve x Maliye Vekillığının 31/10/932 de yazılan 14418/625 sayılı teskerele-ri üzerine İcra Vekilleri Heyetince 31/10/932 de kararlaştırılmıştır.

31/10/932

REİSİCUMHUR

Gazi M. Kemali

Bş.V.

[Signature]

Ad.V.

Yusuf Kemali

M.M.V.

[Signature]

Da.V.

S. İsmet

Ha.V.

[Signature]

Ma.V.

[Signature]

ME.V.

[Signature]

Na.V.

[Signature]

İK.V.

[Signature]

S.M.V.

[Signature]

G.V.

[Signature]

Zr.V.

[Signature]

030	13	01	02	31	62	5
-----	----	----	----	----	----	---